

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASIN VE YAYIN
MÜDAHALELERİ VE KAPLANZADE AHMED SAİB
BEY'İN REHNÜMA-YI İNKILAP (DEVİRİM KILAVUZU)
KİTABI

Osman Furkan ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2021

©2021-Osman Furkan ASLAN

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASIN VE YAYIN MÜDAHALELERİNE VE
KAPLANZADE AHMED SAİB BEY'İN REHNÜMA-YI İNKILAP (DEVİRİM
KILAVUZU) KİTABI**

**PRESS AND BROADCASTING INTERVENTIONS DURING
THE ABDULHAMID II PERIOD AND THE REVOLUTION
GUIDE BOOK OF KAPLANZADE AHMED SAIB BEY**

Hazırlayan

Osman Furkan ASLAN

YÜKSEK LİSANS

Danışman

Doç. Dr. Bengül BOLAT

KIRŞEHİR-2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Osman Furkan Aslan tarafından hazırlanan “II. Abdülhamit Dönemi’nde Siyaseten Muzır Kabul Edilen Yayınlarla Bir Örnek: Rehnüma-yı İnkılap Kitabı” adlı tez çalışması..... Tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Doç. Dr. Bengül BOLAT

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı Soyadı

Üye.....(İmza)

Unvanı Adı Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2021

(İmza)

Unvan, Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin .... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2021

Osman Furkan Aslan

İmza

ÖZET

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BASIN VE YAYIN MÜDAHALELERİ VE KAPLANZADE AHMED SAİB BEY'İN REHNÜMA-YI İNKILAP (DEVİRİM KILAVUZU) KİTABI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Osman Furkan ASLAN

Danışman: Doç. Dr. Bengül BOLAT

2021– Toplam Sayfa(XIV+96)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Jüri

.....
.....
.....

Osmanlı Devleti'nde matbaanın kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte yayın sayısında da ciddi artış meydana gelmiştir. Devlet idaresi ise art niyetli ve olumsuz yayınların varlığının halkın inanç ve düşüncelerinde değişikliğe yol açmasından endişe duyarak tedbir alma ihtiyacı hissetmiştir. Bunun sonucunda ise Osmanlı Devleti'nde sansür mekanizması ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid dönemi Osmanlı Devleti'nde yayınların en fazla olduğu dönem ifade etmekle birlikte en çok sansür uygulaması da bu dönemde göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid döneminden öncede sansür uygulamaları mevcut olsa da II. Abdülhamid döneminin şartlarında uygulanan sansürlerin sayısının fazla olması sansür sürecinin II. Abdülhamid ile özdeşleşmesini sağlamıştır.

Dönem içerisinde kullanılan 1888 Nizamnamesi ve 1894 Nizamnamesi sansüre hukuksal dayanak oluşturmuştur. Yayınların yasaklanma nedenlerine bakıldığında ise gayr-i ahlaki içeriğe sahip olması, siyaseten muzır kabul edilmesi ve ruhsatsız olması gibi nedenler göze çarpmaktadır. Siyaseten muzır kabul edilen yayınların hangi gerekçe ile muzır kabul edildikleri ve ne tür içeriğe sahip oldukları ise belirtilmemiştir.

Meşrutiyetin ilanına kalemi ile hizmet eden Ahmed Saib Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakından ilişkileri olan bir yazardır. Aslen Rus vatandaşı olan Ahmed Saib Bey Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Rus ordularındaki askeri rütbesine istinaden Mısır'da Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. Mısır'da bulunduğu sırada kaleme aldığı Rehnüma-yı İnkılap kitabı muzır yayın olarak kabul edilmiş ve basımı yasaklanmıştır.

Rehnüma-yı İnkılap kitabının siyaseten yasaklı kabul edilmesinde, meşrutiyet fikrinin savunuculuğunu yapması, birçok kullanımı yasak olan kelime kullanması ile padişah ve devlet adamlarını küçük düşürücü ifadelerle yer vermesi gibi nedenler etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Ahmed Saib, Muzır Yayın, Rehnüma-yı İnkılap, Sansür

ABSTRACT

PRESS AND BROADCASTING INTERVENTIONS DURING THE ABDULHAMID II PERIOD AND THE REVOLUTION GUIDE BOOK OF KAPLANZADE AHMED

SAIB BEY

M.Sc.Thesis

Preparer: Osman Furkan ASLAN

Advisor : Assoc. Prof. Bengül BOLAT

2020 – (XIV +96)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

History Department

Jury

.....

.....

.....

With the widespread use of the printing press in the Ottoman Empire, there was a serious increase in the number of publications. The state administration felt the need to take precautions, worrying that the presence of malevolent and negative publications would cause changes in the beliefs and thoughts of the people. As a result, the censorship mechanism emerged in the Ottoman Empire. Although the Abdülhamid II period refers to the period when the publications were the most in the Ottoman Empire, the most censorship also stands out in this period. Although there were censorship practices in the Ottoman Empire before the reign of Abdulhamid II, the high number of censorships applied under the conditions of Abdulhamid II's period enabled the censorship process to be identified with Abdulhamid II.

The 1888 Regulations and the 1894 Regulations used during the period formed the legal basis for censorship. Considering the reasons for the banning of the publications, reasons such as having non-moral content, being considered politically harmful and unlicensed are striking. It is not specified that why for what reason the justification for the publications considered politically harmful and what kind of content they have.

Serving the proclamation of the Constitutional Monarchy with his pen, Ahmed Saib Bey is a writer who has close ties with the Committee of Union and Progress. Originally a Russian citizen, Ahmed Saib Bey took refuge in the Ottoman Empire. Based on his military rank in the Russian armies, he was the aide of Gazi Ahmed Muhtar Pasha in Egypt. The book Rehnüma-yı İnkılap, which he wrote while he was in Egypt, was accepted as a harmful publication and its publication was prohibited.

The reason why Rehnüma-yı İnkılap was accepted as politically banned was influenced by the advocacy of the idea of constitutionalism, its use of words that were banned in many words, and the use of expressions degrading the sultan and statesmen.

Keywords: Abdülhamid II, Ahmed Saib, Harmful Publication, Rehnüma-yı İnkılap, Censorship

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde matbaanın gelişimine paralel olarak artan yayınlar karşısında devletin almış olduğu tedbirlere temas edilmektedir. Çalışma II. Abdülhamid dönemine yoğunlaşarak siyaseten muzır kabul edilen eserlerin ne tür içeriğe sahip oldukları üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde II. Abdülhamid öncesinde sansür amaçlı oluşturulan yasal düzenlemelere yer verildikten sonra II. Abdülhamid dönemindeki yasal düzenlemeler gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından II. Abdülhamid döneminde sansüre tabi tutulup yasaklanan yayın türlerinden söz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde yasaklı sayılan kitapların örnek bir listesi verildikten sonra dönem içerisinde kullanımı yasak olan kelimeler ile kitapların imha edilmesi sürecinde yakıldıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde siyaseten muzır kabul edilen Rehnüma-yı İnkılap kitabının yazarı Ahmed Saib Bey'in hayatı ve eserlerine temas edildikten sonra Rehnüma-yı İnkılap kitabının içeriği incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise varılan sonuçlar değerlendirilmiştir ve elde edilen bilgilerin yorumlanması yapılmıştır.

Bu çalışmanın oluşmasında zamanını ve emeğini esirgemeyen, her konuda yardımcı olan danışmanım Doç. Dr. Bengül Bolat'a ayrıca derslerime giren ve gelişimime katkı sağlayan tüm Tarih Anabilim Dalı hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen yol arkadaşım, değerli eşim Özgün Aslan'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN VE YAYINA SANSÜR UYGULAMASININ HUKUKSAL SÜRECİ.....	4
1.1. Abdülhamid Öncesi Basın ve Yayına Müdahale.....	4
1.1.1 1845 Polis Nizamnamesi	6
1.1.2. 1857 Matbaa Nizamnamesi ve 1858 Ceza Kanunu.....	6
1.1.3. 1857 Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname.....	7
1.1.4. 1864 Matbuat Nizamnamesi.....	8
1.1.5 1867 Âli (Yüksek) Kararnamesi.....	9
1.1.6. 1876 Kararnamesi ve Basına İlk Sansür.....	10
1.2. Abdülhamid Dönemi Basın ve Yayına Müdahale.....	10
1.2.1. 1888 Tarihli Matbaalar Nizamnamesi	12
1.2.2 1894 Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamname	13
2. ABDÜLHAMİD SANSÜRÜ VE YASAKLANAN YAYINLAR.....	14
2.1. Tiyatro ve Piyeslerin Yasaklanması	14
2.2. Mizah Yayınlarının ve Karikatürlerin Yasaklanması.....	15
2.3. Gazetelerin ve Dergilerin Yasaklanması	16
2.4. Kitapların Sansürü ve Yasaklanması.....	19
2.5. Roman Türündeki Eserlerin Yasaklanması	20
2.6. Kullanımı Yasaklanan Kelimeler	24
2.7. Kitapların Toplatılması ve Yakılması	26

İKİNCİ BÖLÜM

1. KAPLANZADE AHMED SAİB BEY HAYATI VE ESERLERİ	31
1.1. Ahmed Saib Bey'in Hayatı	31
1.2. Ahmed Saib Bey'in Eserleri	36
1.2.1. Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı	36
1.2.2. Hakâyık-ı Târihiyye ve Siyasiyye	38
1.2.3. Nereye Gidiyoruz? Mazi, Hâl ve İstikbâl	38
1.2.4. Rehnüma-yı İnkılap	38
1.2.5. Son Osmanlı-Rus Muharebesi	39
1.2.6. Şark Meselesi	40
1.2.7. Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası	41
1.2.8. Tarih-i Sultan Murad Hâmis	41
1.2.9. Vaka-i Sultan Abdülaziz	42
1.2.10. Caucase: Les Revendications des peuples du Caucase	43
2. REHNÜMA-YI İNKILAP (DEVİRİM KILAVUZU) KİTABININ İÇERİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	43
2.1. Mukaddime	45
2.2. Tarih-i Osmaniye'ye Bir Nazar	45
2.3. Şehzadeler	47
2.4. Padişahlar	49
2.5. Vükela	54
2.6. Menba-ı Seyyiat	57
2.7. Hukuk-ı Millet ve Hükümdarı Hakkında Bazı Tetebbuât	60
2.8. Kanun-i Esasi Mübahasesi	61
2.9. Çare-i Selamet	63
2.10. Netice	66
3. REHNÜMA-YI İNKILAP KİTABININ SİYASETEN MUZIR KABUL EDİLMESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	68
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	78
EKLER	83
ÖZGEÇMİŞ	88

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.g.e	Adı geçen eser
A.g.g	Adı geçen gazete
A.g.m	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
IJHE	Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nde basın yayın faaliyetlerinin artması matbaanın yaygınlaşması ile paralellik arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılda ciddi gelişim gösteren matbuat işleri özellikle II. Abdülhamid döneminde zirve noktaya ulaşmıştır. Bu dönemde süreli yayın, kitap türünde eserler ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin yaygınlaşması ile ortaya çıkan ders risaleleri halkın fazlaca yararlanmış olduğu kaynaklar arasındaydı. Böyle bir süreçte hükümet, içinde bulunduğu kritik durumu göz önünde bulundurarak matbuat türündeki tüm eserleri ciddi anlamda takibe almıştır.¹ Esasında Osmanlı Devleti'ndeki basın-yayın sınırlandırmaları ve kontrolü II. Abdülhamid döneminden önce başlamakta olup II. Abdülhamid'in bu konuda hukuksal dayanaklar oluşturması kendisinden önce yapılan düzenlemeleri genişletmekle olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde basını sınırlama noktasında yapılan ilk teşebbüs 1845 yılında Polis Nizamnamesi ile olmuştur.² II. Abdülhamid dönemine kadar bu nizamnameyi sırasıyla 1857 Nizamnamesi, 1857 Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname, 1864 Matbuat Nizamnamesi, 1867 Âli Kararname ve 1876 Kararnamesi izlemiştir. Yukarıda adı geçen tüm nizamnameler birbirinin devamı mahiyetinde olup gelişen şartlara göre değişiklik yapıldığının göstergesi olmuştur. II. Abdülhamid devrinde ise hukuksal anlamda iki süreç yaşanmıştır. İlk olarak 1857 Matbaa Nizamnamesinin yerine daha tedbirli yaklaşan 1888 Nizamnamesi uygulamaya girmiştir.³ Ardından 1894 tarihinde yayınlanan ve 1888 Nizamnamesinin yerine geçen Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamname son detaylı düzenleme olmuştur.⁴ II. Abdülhamid devrinde yapılan tüm basın-yayın sınırlamaları adı geçen nizamnamelerle olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde gerek 1888 Nizamnamesi, gerekse 1894 Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamname ile çok sayıda muzır kitap, risale, gazete, dergi vs. gibi yayınlar ve bu yayınları kaleme alanlar, matbaada basanlar ve dağıtan kişiler çeşitli cezalar

¹ Ahmet Üstüner, "II. Abdülhamid Dönemi Basın-Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek- Erbilli Mehmet Latif Efendi ve Yayınları", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2018, s.2.

² Tahsin Yıldırım, "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I*, Haziran 2009, s.291.

³ Ali Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.4, S.7, 2006, s. 298.

⁴ Server İskit, *Türkiye de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Ülkü Matbaası, İstanbul 1939, s. 55.

almışlardır. Genellikle kitapların yasaklanma nedenleri incelendiğinde gayr-i ahlaki içeriğe sahip olması, siyaseten muzır kabul edilmesi ve ruhsatsız olması görülmektedir. Bu çalışma, Abdülhamid yönetiminin siyasi anlamda ne tür yazılardan rahatsız olduğunu daha iyi anlamak için siyaseten muzır kabul edilen yayınlardan Rehnüma-yı İnkılap adlı kitabı incelemeye almıştır.

Kitabın yazarı olan Ahmed Saib Bey, Kafkas asıllı olup Rus ordularında yüzbaşı olarak hizmet vermekteyken Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve Mısır'da Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakınlığından ötürü askerlik görevinden uzaklaştırıldıktan sonra Mısır'da Sancak ve Şura-yı Ümmet gazetelerini çıkarmıştır. Ahmed Saib Bey, tarih bilimi ile de ilgilenmiş bu alanda eserler yayınlamıştır. II. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük alanından faydalanıp İstanbul'a tekrar gelmiş çeşitli sancaklarda İskân-ı Muhacir'in memurluklarında görev yapmış, ardından Dar'ül Fünun'da Rusça dersleri vermiştir. II. Abdülhamid'e muhalif düşünceleri olan Ahmed Saib yaşamının sonuna kadar bu düşünceler doğrultusunda eserler vermiş ve 28 Kasım 1918 tarihinde vefat etmiştir.⁵

Rehnüma-yı İnkılap kitabı, 1902 tarihinde Mısır'ın Kahire vilayetinde Hindiye Matbaası'nda basılmıştır. İlk baskısına erişilemeyen eserin ikinci baskısı TTK Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eser, 1909 tarihinde Hindiye Matbaası'nda basılmıştır. Bu çalışmada Rehnüma-yı İnkılap kitabı günümüz harflerine çevrilmiş ve yasaklanma nedenleri arşiv belgelerinin desteğiyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu eserden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nde siyaseten muzır kabul edilen kitapların ne tür içeriğe sahip oldukları ve neden yasaklandıkları incelenmiştir.

Çalışma sürecinde Osmanlı Devleti'nde basın düzenlemelerini içeren mevcut literatürde Cevdet Kudret'in "Abdülhamid Dönemi'nde Sansür I" ve "Abdülhamid Dönemi'nde Sansür II" kitapları kullanılmıştır. Bu eserlerde, Abdülhamid devrinden önce basına sansür uygulamaları verildikten sonra Abdülhamid dönemi basın kısıtlamaları ve jurnalcılık gibi konular yer almaktadır. Fatmagül Demirel'in "II. Abdülhamid Dönemi'nde Sansür" adlı çalışması konu ile ilgili önemli yayınlardandır. Eserde gazeteler üzerinde uygulanan sansür konusuna değindikten sonra kitap sansürü ve bu konuda yapılan düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca yazarın eserinde, Osmanlı Devleti'nde yasaklı olan

---

⁵ Tülay Ercoskun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 36, S. 61, 2017.

kitaplardan bazılarının listesi de bulunmaktadır. Hıfzı Topuz'un "Türk Basın Tarihi" adlı eserinde Tanzimat öncesinden itibaren günümüze kadar Türk basınının geçirmiş olduğu süreçler detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Eserin daha çok II. bölümünde yer alan "I. Meşrutiyet Döneminde Basın" konu ile yakından ilgilidir.

M. Nuri İnuğur'un "Basın ve Yayın Tarihi" adlı kitabı iki temel bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde, basın ve yayın kavramları üzerinde durulmuştur. Bu bölüm basının doğuşunu içermektedir. Eserin II. bölümünde Türk Basın Tarihi ele alınmıştır. Çalışmada, gazete ve diğer süreli yayınlarla birlikte kitap sansürü ile ilgili maddeler de mevcuttur. A. Şükrü Çoruk'a ait "Örnek Bir Vak'a Işığında Abdülhamid Dönemi'nde Kitap ve Dergi Sansürü" adlı çalışma dönem içinde devlet tarafından yürütülen bir olayla ilgili olarak arşiv belgelerinden yararlanılarak yapılmıştır.

Konuyla ilgili hâtırat türünde eserlerden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda Hüseyin Cahit Yalçın'ın hatıralarını içeren "Edebiyat Anıları" adlı eser ve ilk büyük Türk romancısı kabul edilen Halit Ziya Uşaklıgil'in "Kırk Yıl" adlı eseri, dönemin yazarlarının bakış açısını ve geçirmiş oldukları süreçleri anlamak adına önem arz etmektedir.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde basın-yayın kısıtlamalarının hukuksal dayanak noktaları verilmiştir. II. Abdülhamid'in kendinden önceki yasaları genişlettiği ve daha ciddi önlemler aldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Dönem içerisinde ne tür yayınların hangi nedenlerden yasaklandığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ardından yakılan ve yasaklanan yayınların listesi gösterilmiştir. İkinci bölümde ise konu olan kitabın yazarı Ahmed Saib Bey'in kısa hayat öyküsü ile İttihat ve Terakki Partisi ile yakınlığı verildikten sonra Rehnüma-yı İnkılap kitabının değerlendirilmesi yapılarak yasaklanma nedeni tespit edilmeye çalışılmıştır

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BASIN VE YAYINA SANSÜR UYGULAMASININ HUKUKSAL SÜRECİ

1.1. Abdülhamid Öncesi Basın ve Yayına Müdahale

Düşüncelerin özgürce açıklanması ve siyasi mekanizmalar da dâhil olmak üzere özgürce eleştirinin yapılabilmesi için önemli bir araç olan basın, insanlığa çok ciddi fayda sağlamıştır⁶. Basın özgürlüğü ve iletişim özgürlüğünün tam anlamıyla oluşabilmesi için sansürün hiçbir şekilde olmaması demokratik yönetimlerde önemlidir.⁷ Dünyada basın ve yayın faaliyetlerinin yayılması matbaanın gelişimine paralel ilerlemektedir. Matbaa, Çin medeniyetinden insanlığa yayılmış olan bir icat olup matbaayı Uygur Türklerinin de kullandığı bilinmektedir.⁸

Alman Johann Gutenberg kurmuş olduğu matbaa ile dünyada modern basının temelini atmış ve 1444 yılında rötatif matbaada Avrupa'da ilk kitap basılmıştır. Sonrasında bu gelişme tüm Avrupa ülkelerine yayılmış ve genelde ilk basılan kitaplar dini eserler olmuştur.⁹ Matbaanın Osmanlı Devleti'ne gelmesi ise İspanyol Yahudileri tarafından olmuştur. İstanbul'da bulunan Yahudi matbaasının ilk bastığı eser olan "Arba'ah Turim" (1493) bir hukuk kitabı idi. 1727 yılında ilk Türk matbaasının açılmasından önce Rum ve Ermeniler' in de matbaayı kullandığı bilinmektedir. İlk Ermeni matbaası ise 1567 yılında açılmıştır. Sonrasında açılan Ermeni matbaalarında genelde dini eserler basılmıştır. Osmanlı'da ilk Rum matbaası Beyoğlu'nda Nicodemus Metaxas tarafından 1627 yılında açılmıştır. Basılan ilk eser "Museviler Aleyhine Bir Risale" dir.¹⁰

İlk Türk matbaası Lale Devri'nde açılmıştır. Lale Devri'nin en ciddi yeniliği olarak kabul edilen matbaa hareketi İbrahim Müteferrika ve Mehmet Sait Efendi tarafından başlatılmıştır. İbrahim Müteferrika, "Vesilet-üt Tıbaâ" adı verilen risalesini sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya arz ederek matbaanın faydalarından Osmanlı yönetimini haberdar etmiştir. Bu doğrultuda padişah III. Ahmet döneminde bu yeniliğin hayata geçmesi için ferman

⁶ Faruk Çayır, "Türk Basını ve Sansür", *Hukuk Gündemi Dergisi*, Ankara 2008-2009, s.36.

⁷ N. Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.51, S.3, s.65-67.

⁸ Büşra Durmuş, "Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devleti'ne Giriş Koşulları ve Tartışmalar", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.5, S.2, Eylül 2017, s.953.

⁹ Çayır, a.g.e. s.36.

¹⁰ Kemal Beydilli, "Matbaa", *D.İ.A. (Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, C. 28, Ankara, 2003, s. 106-107.

çıkarılmış ve şeyhülislâmdan fetva alınmıştır. Müteferrika Matbaası'nda basılan ilk eser ise "Van Kulu Lügatı" olmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu yeniliğe en çok Hattatlar karşı çıkmışlardır. Hattatların sürece karşı çıkmalarının nedeni yenilik karşıtı olmalarından değil matbaa ile rekabet edemeyeceklerini anlamış olmalarından ve iş kaygularından ileri gelmektedir. Bu doğrultuda matbaalarda Kur'an, Hadis, Fıkıh ve Kelam eserlerinin basımı yasaklanmıştır.¹¹ Matbaanın kurulmasına çok ciddi gayretler gösteren İbrahim Müteferrika aynı zamanda 1744 yılında Yalova'da bir kâğıt fabrikasının kurulmasına da öncülük etmiştir.¹²

Sansür matbaanın yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkmış bir konudur. Matbaanın yaygınlaşmasının etkisi ile basın-yayın faaliyetlerinde artış meydana gelmiş ve özellikle II. Abdülhamid döneminde fazlaca kitap, dergi ve gazete yayımlanmıştır. Dönemin kritik siyasi ortamında II. Abdülhamid basına sansür uygulamak zorunda kalmıştır.¹³

İlk olarak sansür kelimesinin anlaşılması önemlidir. Latince'de "cencere" hüküm vermek ve fikir vermek anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁴ Fransızca "censure" den dilimize geçmiş olan sansür kelimesi; her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin yayımlanmasının izne bağlı olması durumunu ifade eder.¹⁵ Genel olarak gücü elinde tutmak isteyen ve olası tehlikelere mahal vermek istemeyen iktidarların başvurduğu bir yöntemdir.¹⁶ Osmanlı Devleti'nde başta son asırda olmak üzere matbaanın ortaya çıkmasından hemen sonraki süreçten itibaren sansürün uygulandığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yönetenlerin kontrolü elden bırakmamak kaygısı basına denetim yapılmasını gerektirmiştir. Devletin son zamanlarında özellikle II. Abdülhamid döneminin siyasi kargaşa ortamında basına fazlaca denetim yapılmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde Abdülhamid den önce de basına denetim yapılmış olsa bile süreç Abdülhamid ile özdeşleşmiştir. Yine de Abdülhamid döneminde basına yapılan sansürü anlamak için ondan önceki zamanlarda yaşanan gelişmeleri anlamak gerekir.

¹¹ Serpil Altuntek, "İlk Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S.1, 1993, s.193-195.

¹² Şerif Korkmaz, "İbrahim Müteferrika ve ilk Türk Matbaası", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.2, S.5, 1999, s.290.

¹³ Üstüner, a.g.m. s.2.

¹⁴ Yavuz Çelik, "Yöneten-Yönetilen İlişkisinde Sansür", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, 2009, s.72.

¹⁵ TDK Sözlüğü, (24 Şubat 2020) "Sansür" maddesi, Erişim: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sans%C3%BCr>.

¹⁶ Ö. Işıkkay Gürbüz, "Abdülhamid Döneminde Sansürlenmiş Piyesler", *IJHE*, 2018, s.187-188.

1.1.1 1845 Polis Nizamnamesi

10 Nisan 1845' te çıkarılan Polis Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nde basını sınırlama noktasında hukuki olan ilk belgedir.¹⁷ Adı geçen nizamnamenin 13. maddesi sansür konusunda birtakım düzenlemeleri içermektedir. Dönem içinde batıda ortaya çıkmış sosyalist işçi sınıfı hareketlerine karşı Osmanlı Devleti'nin önlem alma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Avrupa'da Karl Marx ve Friedrich Engels'in burjuvaziye karşı işçi sınıfını hareketlendirdiği bir ortam vardır. Osmanlı Devleti de tehlike oluşturabilecek durumları göz önünde bulundurarak işçi sınıfı ya da potansiyel diğer gruplara karşı önceden önlem almak istemiştir.¹⁸

Nizamnamenin 13. maddesinin içeriğinde, genel olarak ahlakı yok sayacak konularda matbaa ve kitabevelerine dikkat edilmesi ile gerekli görülen durumlarda dışarıdan gelen matbuatın yasaklanması ve bunlara el konulması vardır.¹⁹ Bir önceki 12. maddede işini, gücünü bırakan ya da bu niyetle faaliyet yürüten amele ve işçi topluluklarının kamu güvenliğini tehdit eden her türlü cemiyet faaliyetlerinin önünün kesilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁰ Osmanlı Devleti'nde 1845 yılı sanayii alanında ilk atılımların gerçekleştiği dönem olmakla birlikte bu iki madde bir arada düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin kaygısı ortaya çıkmaktadır.²¹

1.1.2. 1857 Matbaa Nizamnamesi ve 1858 Ceza Kanunu

1857 tarihli Matbaa Nizamnamesine kadar toplamda kitap basımıyla ilgili yedi farklı irade çıkarılmıştır. Tanzimat Dönemi'ne denk gelen bu iradelerde, matbaalarda kitap basılmadan önce padişahın izninin alınması gerektiği, ruhsatsız matbaaların her önüne geleni basmalarının engellenmesi gerektiği gibi hususlar yer almıştır. Bu iradelerin yayınlanmasındaki amaçlardan biri de devlet matbaasının zarar etmesini önlemek ile ilgiliydi. Bu iradelerin yayınlanma tarihleri 1840-1857 yılları arasına denk gelmektedir.²²

---

¹⁷ Yıldırım, a.g.m. s.291.

¹⁸ Cem Doğan, *1845 Polis Nizamnamesi: 12. Ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme*, International Journal of Social Science, C.5, S.5, s.86.

¹⁹ Doğan, a.g.m. s. 86.

²⁰ A.g.m. s. 85.

²¹ A.g.m. s. 88.

²² Bora Ataman, "Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü", *Marmara İletişim Dergisi*, S.14, 2009, s.31.

12 Cemaziyelahir 1273 (8 Şubat 1857) tarihli bu Nizamname birçok düzenlemeyi içermektedir. Nizamname, matbaaların açılması durumu ve basılacak her türlü matbuatın nasıl basılması gerektiği konusuna açıklık getirmiştir. Bu düzenlemeye göre; bir kitabın basılmadan önce Meclis-i Maarif tarafından incelendikten sonra sadaretin izni alınarak basılması gerekiyordu. İzinsiz basılan kitaplar toplatılacaktı ve gerekli cezalar verilecekti.²³ Nizamnamede yabancıların gazete basmalarıyla alakalı olarak da Hariciye Nezareti'nden ruhsat almaları zorunluluğu getirilmişti.²⁴

1858 yılında yayınlanan Ceza Kanunu ile 1857 Nizamnamesindeki yasaklar artırılmış ve uymayanlara verilecek cezalar genişletilmişti. Bu konuda 1858 Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri önem arz etmektedir. 138. maddeye göre yöneticiler ve millet adına zararlı yayın yapanların matbaası kapatılacak ve on mecdiye altından elli mecdiye altınına kadar para cezası verilecekti. 139. maddede gayri ahlaki mizah yazıları yazmak ve müstehcen resim basmak yasaklanmıştır. 213. maddede ise afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç atmak yasak edilmişti.²⁵ 241. maddeye göre izinsiz kitap basanlardan beş mecdiye altınından yüz mecdiye altınına kadar nakit para cezası alınacaktır.²⁶

1.1.3. 1857 Kitap Tab'ı Hakkında Nizamname

8 Recep 1273 (4 Mart 1857) tarihli bu nizamname genel anlamda telif haklarıyla ilgilidir. O yüzden Telif Nizamnamesi olarak da bilinir. 1850 yılında yayınlanan Encümen-i Daniş Nizamnamesi ile 1857 Nizamnamesinde de telif hakkıyla ilgili maddeler yer almıştı. Bu doğrultuda bir kişi kitabı bastıracağı vakit elinden tamamını çıkarana kadar başka kimse onu basamazdı. Telif Nizamnamesinden sonra tekelleme sona ermiş olup herkes istediği kitabı basabilecekti.²⁷

Adı geçen nizamname ile müelliflere ömür boyu telif hakkı veriliyordu. Telif hakkı başkasına devredilebilecek olup bu hususta Meclis-i Maarif'den izin alınması yeterli olacaktı. Kitap basımı, yapılan sözleşmeye uygun miktarda olacak ve sözleşmeye uymayarak fazla basım yapanlar cezalandırılacaktı. Ayrıca devlet tarafından basılması

²³ Fatmagül Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.5, s.92.

²⁴ Ataman, a.g.m. s.32.

²⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul Mayıs 2018, s.44.

²⁶ Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi", s.93.

²⁷ Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayınında Hukuki Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2006, s.148.

istenen kitabın yazarına, Meclis-i Maarif'in belirlediği miktarda ücret ödendikten sonra basılabilecek hükmü getirilmiştir. 11 Eylül 1872 yılında yedinci madde kaldırılmış ve yeni maddeler eklenmiştir. Buna göre telif eserlere kırk yıl, tercüme eserlere yirmi yıl basım hakkı tanındı. Daha sonra ek bir nizamname ile telif sahibi olmayan eserler için bir buçuk sene içinde basma şartı ile dört sene imtiyaz hakkı tanındı.²⁸ Ayrıca 14 Mayıs 1870 tarihinde yayınlanan Telif ve Tercüme Nizamnamesi'nde de sıbyan mektepleri için okutulacak kitapların telif ve tercüme konusunda sınırları çizilmiştir.²⁹

1.1.4. 1864 Matbuat Nizamnamesi

Basınla ilgili düzenlemelerden birisi de 1864 yılında yapıldı. Fransa kanunlarından etkilenilerek yapılan bu nizamnamede ön sansür kaldırılmış ve Osmanlı basın hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir.³⁰ Ciddi bir hukuki düzenleme sayılabilecek bu nizamname, esasında gazeteler ile ilgilidir. Fransa'dan ilham alınarak hazırlandığı bilinen nizamnamenin içeriğinde gazete çıkarmak izne tabi tutulmuş ve yabancı yayınlardan tehlikeli olanların ülkeye sokulması yasaklanmıştır. Ayrıca devletin iç güvenliğine zarar verecek yazılar, ahlaka aykırı yazılar, padişaha ve vükelaya saldırı mahiyetindeki yazılar ile kurumlara dokunacak yazıların yayınlanması yasaklanmıştır.³¹

Osmanlı Devleti'nde gitgide sertleşen muhalefetin ortaya çıkması böyle bir düzenlemeyi meydana getirmiştir ki ileride bu muhalefet daha da artacaktır ve daha yeni önlemler alınacaktır. Nizamnamede kanunlara uymayanlara uygulanacak cezalar da yer almıştır. Adı geçen nizamnamenin sıkı yasaklar içerdiği söylenebilir. Gazetelerin geçici ya da süresiz kapatılması durumuna Meclis-i Ahkâm-ı Adliye karar verecekken daha küçük suçlarda Zaptiye ve Polis Mahkemesi karar merci olacaktır.³² Nizamname, Osmanlı'da basına sansür olayının özdeşleştiği Abdülhamid Dönemi'nde yürürlükte kalmış ve dönem içerisinde yapılan sansürlerin dayanak noktalarından biri olmuştur.³³ 1864 Matbuat Nizamnamesi, Temmuz 1909 tarihli Matbuat Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak Matbuat Nizamnamesi hukuken 45 yıl yürürlükte kalmış gibi görünse de 1867 yılında Âli Kararname'nin ilanı ve yürürlüğü ile birlikte, hükümleri esasen askıya alınmış bir belge

²⁸ Birinci, a.g.m. s. 297-298.

²⁹ A.g.m. s.303.

³⁰ Şerif Demir, "İktidar Basın İlişkilerinin Osmanlı da Görünümü", *International Journal of Social Science*, No: 33, 2015, s.372.

³¹ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.64.

³² Ataman, a.g.m. s.32.

³³ Orhan Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1992, s.45.

durumundadır.³⁴

1.1.5 1867 Âli (Yüksek) Kararnamesi

1867 yılında yine gazeteler ile ilgili olan ve Âli Kararname olarak geçen bir düzenleme getirilmiştir. 1864 Nizamnamesinden sonra yayınlanan Âli Kararname basının serbestliğini önemli derecede engelleyen yeni bir düzenleme olmakla birlikte 1909'a kadar yürürlükte kaldı. Bu kararname, hükümete gazeteleri takip etme ve sorgulama hakkı tanıyordu.³⁵ Bu dönemde ülkedeki muhalif grup olan Yeni Osmanlılar örgütünün birçok temsilcisi gazetecilikle uğraşmakta olup içeride meşruti yönetimin gelmesini savunmaktaydı ve hükümete ciddi oranda yayınlarıyla baskı yapmaktaydılar.³⁶ Kararnamenin çıkartılmasında Sadrazam Âli Paşa'nın, Girit İsyanı sırasında izlemiş olduğu politika etkili olmuştur. Sadrazam Girit politikasından ötürü dönemin gazetelerinde Yeni Osmanlılar tarafından fazlaca eleştirilere maruz kalmış ve bu kararnameyi yayınlayarak muhalifleri susturmak istemiştir. Özellikle Ali Suavi'nin, Muhbir Gazetesi'nde Girit'teki Müslümanlar için düzenlenen yardım kampanyasını kendisine nispet olarak algılamıştır.³⁷

Sadrazam Âli Paşanın bir girişimi olan bu kanunnamede gazeteler geçici olarak kapatılmış ve gazeteciler sürgün edilebilmiştir.³⁸ Kararnamenin içeriğinde; İstanbul'da farklı dillerde basılan gazetelerin memleketin çıkarına aykırı işler yaptıkları, asayiş durumu ve düzenle ilgili gerekli kurallara bağlı kalmadıkları ile genel ahlaka zarar verecek yayınlar yapmalarından dolayı geçici olarak bu kanunnamenin yayınlanmasına karar verildiği yazmaktadır.³⁹

Âli Kararname, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat aklının bir ürünü olmakla birlikte "varılan noktayı koruma" taraftarlarının fikriydi. Onlar bu kadar serbestliği yeterli görmekte olup daha fazlasının muhalefeti arttırdığına inanıyorlardı.⁴⁰ 1867 Âli Kararnamesi'nin yayınlanmasından sonra Muhbir ve Vatan gazeteleri kapanmış ve Tasvir-i Efkâr ile Tercüman-ı Ahval yayınlarına son verilmiştir. Devlet memuru olan gazeteciler çeşitli sebeplerle İstanbul'dan uzaklaştırıldılar. Bundan sonra bazı Yeni Osmanlı örgütü mensubu

---

³⁴ Ceylan, a.g.m. s.152.

³⁵ Özkorkut, a.g.m. s.74.

³⁶ Ceylan, s.152-153.

³⁷ Ataman, a.g.m. s.33.

³⁸ Demir, a.g.m. s.372.

³⁹ Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları*, s.81-82.

⁴⁰ Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, s.42-43.

gazeteciler yurtdışına kaçmışlar ve yayınlarına orada devam etmişlerdir⁴¹. Adı geçen kararname geçici olduğu söylenmekle beraber, yayınlandığı tarihten Abdülaziz'in ölümüne kadar on yıl yürürlükte kalmış, V. Murad'ın üç aylık yönetimi boyunca uygulanmıştır. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla da bir süre tekrar uygulanmaya devam edilmiştir.⁴²

1.1.6. 1876 Kararnamesi ve Basına İlk Sansür

1867 Âli Kararnamesi'nin, Devlet-i Aliye'nin istediği düzeni sağlayamaması yeni bir kanunun oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Bu doğrultuda 1876 Kararnamesi ile kontrolün daha iyi sağlanması noktasında basına ön denetim getirilerek tam anlamıyla sansür uygulanmaya başlanmıştır.⁴³ Adı geçen kanunname ile gazetelerin Matbuat Dairesi ve valiliklerce incelenmeden basılması engellenmiştir. Ayrıca resim ve karikatürlere sansür konmuş ve dışarıdan gelen yayınlara karşı daha dikkatli davranılması noktasında kurallar getirilmiştir.⁴⁴

Adı geçen kararname, Mahmut Nedim Paşa'nın⁴⁵ sadareti döneminde çıkartılmış ancak ömrü çok kısa olmuştur. Dönemin şartları içinde bakıldığı zaman Bosna ve Hersek isyanının ortaya çıkmasının ardından Fransız ve Alman konsoloslarının ölümü ile biten Selanik hadisesi hükümetin basın tarafından eleştirilmesine neden olmuş ve Mahmud Nedim Paşa da bu doğrultuda bir düzenleme kararı alarak uygulamak istemiştir. Fakat çok ciddi bir muhalefete maruz kalmış ve bu durum sadareten azline neden olmuştur.⁴⁶ Bu şekilde kararname, yayılandıktan üç gün sonra yeni sadrazam Mütercim Rüştü Paşa tarafından uygulanamadan kaldırılmıştır.⁴⁷

1.2. Abdülhamid Dönemi Basın ve Yayına Müdahale

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra 30 Mayıs 1876 tarihinde V. Murad tahta çıkmıştır. Fakat V. Murad'ın akli dengesinin sarsılmasından ötürü yaklaşık üç ay sonra

⁴¹ T. Zafer Tunaya, *Osmanlı Basını ve Kanuni Esasi-Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Basın Maddesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 81-82.

⁴² Ceyhan, a.g.m. s.153.

⁴³ Topuz, II. *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.47.

⁴⁴ Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın*, s.43.

⁴⁵ Mahmud Nedim Paşa: Sultan Abdülaziz döneminde iki defa sadrazamlık görevinde bulunmuş bir devlet adamıdır. Tanzimatçı devlet adamlarına muhalif Rus yanlısı bir politika izlemekle beraber Ignatiev hayranıdır. Hatta İstanbul da Nedimov olarak anılırdı. Bkz. Ali Akyıldız, *Mahmud Nedim Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-nedim-pasa> (12.11.2019).

⁴⁶ Ali Akyıldız, *Mahmud Nedim Paşa*, TDV Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-nedim-pasa> (12.11.2019).

⁴⁷ Ataman, a.g.m. s. 36.

Sultan II. Abdülhamid tahta geçmiş ve 33 yıllık bir hükümdarlık süreci geçirmiştir. Bu hükümdarlık sürecinin 1877'den sonraki kısmı sıkıyönetimle geçmiştir. İlk olarak II. Abdülhamid'in tahta çıkma sürecinde kabul ettiği Kanun-i Esasi ile Meşrutî yönetim başlamış ve basına da rahatlama olarak yansımıştır. Nitekim Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" hükmü yer almaktadır. Ama adı geçen kanunlar yukarıda bahsetmiş olduğumuz 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile 1867 tarihli Âli Kararnameleridir. Belli bir süre gerçekten de bu kanunlar uygulanmamış ve basın istediği doğrultuda yayın yapabilmıştır.⁴⁸

Kanun-i Esasi ile gelen bu özgürlük ortamı fazla uzun sürmemiş hatta kanunun yürürlükte olduğu dönemde, ilerleyen dönemlerde basına nasıl müdahale edileceği aslında hissettirilmişti. Süreç içerisinde yayınlanan resmi bir tebliğde "*Eskiden gazeteler yokken dedikodular yalnız ağızlarda dolaşır. Şimdi herkes aklına geleni birer gerçekmiş gibi yayınlıyor. Gazetelerde çıkan yazıları da herkes tümüyle gerçek sanıyor. Bu yüzden ortaya çıkan yanlışlıklar, eskisinden çok daha önemlidir. Hükümetin icraatı aleyhine dil kullananlar fesatçı sayılacağı ve bu çeşitli yazı yazarlara karşı gereken şiddetli kanuni tedbirlerin alınacağı, cümlelerin malumu olmak üzere devlet adına bu durum şimdiden ilan olunur*"⁴⁹ deniliyordu.

Abdülhamid'in saltanatının ilk aylarında bir komisyon kurulmuş ve basın hakkında bir kanun tasarısı hazırlanarak Nisan 1877'de Mebusan Meclisi'ne getirilmiştir. Mebusan Meclisi'nde mizah gazetelerini yasaklayan ve gazete çıkarmak konusunda para yatırılmasını öngören maddeler çıkartıldıktan sonra kabul edilmişti. Mayıs ayında tasarı Ayan Meclisi'nden de geçmiş sonrasında padişahın onayına sunulmuştu. Fakat Abdülhamid mizah yayınları ile ilgili maddelerin çıkartılmasından hoşnut olmamış ve Matbuat Kanunu tasarısını onaylamamıştır.⁵⁰

II. Abdülhamid döneminde, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi yürürlükte kalırken 1857 Matbaa Nizamnamesi kaldırılmıştır. Süreç içerisinde de 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi 1894'e kadar kullanılmış ardından 1894 tarihli matbaalar ve kitapçılar hakkında yeni bir nizamname yürürlüğe girmiştir. 1894 Nizamnamesi ise II. Meşrutîyet sürecinde yayınlanan 29 Temmuz 1909 tarihli Matbaalar Kanunu'na kadar yürürlükte

⁴⁸ Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, Bağlam Yayıncılık, Mart 2007, s.36-37.

⁴⁹ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.52.

⁵⁰ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.52-53.

kalmıştır.⁵¹

1.2.1. 1888 Tarihli Matbaalar Nizamnamesi

II. Abdülhamid döneminde basın hususunda ilk hukuki düzenleme, 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesinin yerine gelen, 1888 tarihli Matbaalar Nizamnamesi olmuştur. Nizamnamenin hazırlanması 28 Ocak 1885 tarihinde tamamlanmış olsa da yürürlüğe üç sene sonra girmiştir.⁵² Bu nizamname ile tüm yayınların basımı için devletten müsaade alınması gerekiyordu. Yeni açılacak olan bir matbaa için muhakkak hükümetin rızası alınmak zorundaydı. Sansür yapmak konusunda devlete çok ciddi yasal dayanak sağlayan nizamname ile kontrol sıkılaştırılmıştı. Ayrıca konunun kapsamı itibariyle bakıldığı zaman kitap basımı ve sansürü için önem arz ettiği görülmektedir.

Matbaa sahipleri basacakları kitaplar için Maarif Nezareti'nden ruhsat alarak basımı gerçekleştirdikten sonra, Maarif Nezareti'ne ve taşra vilayetlerine örneğini göndermeliydiler aksi halde kitap satışa çıkamazdı. İslâm dini haricindeki diğer dinlerle ilgili eserlerin basımı için ilgili cemaatten izin almalıydılar. Dışarıdan gelen yayınlar için de tedbir alınmıştır. Yabancı memleketlerde basılan kitap ve risalelerin ülkeye girişi için Maarif Nezareti'nin ve taşra vilayetlerinin izni alınmadıkça bunların içeri sokulması yasaktır. Nizamnameye göre, gümrüklerde kontrolü yine Maarif Nezareti yapacaktır.⁵³

Yıldız idaresinin bu nizamnamesi ile Zaptiye Nezaretine bağlı memurlara da çok ciddi iş düşmekteydi. Kitap satan dükkânlar zaptiye memurlarınca sürekli denetlenecekti ve dükkân sahipleri bunun bilincinde olarak kanunen tüm sorumlulukları yerine getirmek zorundaydılar. Yine tiyatro, balo ve izdivaç gibi ilan gerektiren programlar için belediyeden ruhsat alınmalıydı. Tüm bu kanunlara uymayanlara ise adliyece gerekli görülen cezanın verileceği bildirilmiştir.

1892 yılında nizamnamenin 29. maddesinde değişiklik yapıldı. Ahlaka aykırı yayın yapanların cezası arttırılmış ve basan, satan, saklayan, dağıtanların üç ay faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Bu maddede yapılan değişiklik dönem içerisinde artan ahlaka aykırı yayınların fazlalaşmasından ileri gelmektedir. Ayrıca kanunun 66. maddesine ek bir fıkra getirilerek, halkı fesada sevk edip tahrik eden yayınları basanlar için beş seneden az

⁵¹ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s.38-39.

⁵² Birinci, a.g.m. s. 298.

⁵³ İskit, *a.g.e.* s.54.

olmayacak şekilde hapis cezası verilecek dahası bu yayınları saklayanlar bir ila üç sene arasında hapis cezası alacaktı.⁵⁴ Değerlendirme yapmak gerekirse; 1857 Nizamnamesi ile kıyaslandığı vakit görülüyor ki 1888 Nizamnamesi daha detaylı olmakla birlikte daha sert hükümler içermektedir. 1888 Nizamnamesinde din kitaplarının basımı, ecnebi yayınlarla ilgili düzenleme ve ilan ile afiş basımı hakkında hükümler varken 1857 Nizamnamesinde yoktur.

1.2.2 1894 Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamname

Dönemin son detaylı düzenlemesi olan bu nizamname, 21 Cumadelahir 1312 (20 Aralık 1894) tarihinde yürürlüğe girmiş ve 1857 ile 1888 Nizamnamelerinin yerini almıştır. Eski nizamnamelere oranla daha tedbirli ve düzenleyici olmakla birlikte 1888 Nizamnamesinin daha da genişletilmiş hali olarak değerlendirilebilir. Esasında böyle detaylı bir düzenleme Osmanlı Devleti'nin bu asrında matbuat faaliyetlerinin ne kadar fazla arttığını da göstermektedir. Nizamname kitapçılara, hurufat dökümcülerine ve dağıtıcılara dair düzenlemeler de içermektedir.⁵⁵

Matbaalar taşındıkları vakit yeni adres bildirimlerini beş gün içinde yapmak mecburiyetinde olup eğer adres bildirimlerini yapmazlarsa üç ila on altın arasında nakit para cezası ödeyeceklerdi. Basılan kitaplara basan matbaanın ismi konulacak ve matbaanın açık adresi yazılacaktı. Aksi takdirde basım aletlerine el konulup beş ila yirmi altın arasında para cezası işletilecektir. Ayrıca önceki nizamnamelerde muzır görülen yayınların ilgili yerleri çıkartıldıktan sonra basılmasına müsaade edilirken bu nizamname ile direk olarak kitabın basımı yasaklanmıştır.⁵⁶

Nizamname ile sahipleri yabancı olan matbaaların konsolosluktaki memurlarca teftiş edilmesi hususu ve eğer memur yoksa Osmanlı memurları tarafından teftişi zorunlu tutulmuş ve yabancılara ait kitapçı dükkânlarının da teftiş olunması nizamnamede belirtilmiştir. Ayrıca dışarıdan getirilen her türlü matbaa aletinin ne için kullanılacağı imzalı bir beyanname verilmedikçe gümrükten geçirilmemesi ilave edilmiştir. Dışarıdan gelen ve padişah, hükümet ve kurumlar hakkında dini ve siyasi hiciv yazıları ile ahlak dışı yazılar zapt edilecek konunun muhatapları nakit para cezasına çarptırılacaktır. Yabancı memleketlerden gelecek neşriyat hakkında olduğu gibi Osmanlı'nın Mısır gibi imtiyazlı

---

⁵⁴ Birinci, a.g.m. s.298.

⁵⁵ İskit, a.g.e. s. 55.

⁵⁶ Birinci, a.g.m. s.299-300.

eyaletlerinden gelecek yayınların da ülkeye sokulmasına izin alınmadıkça ithalinin yasak olduğu belirtilmiştir.⁵⁷

Yapılan düzenlemeler arasında yeni bir kitap basılmadan önce Maarif Nezareti'nden izin alınması gerektiği yer alıyordu. Kitap basılmadan evvel Maarif Nezareti'ne bir nüshası gönderilerek nezaretten kitabın basılmasına ruhsat vermesi beklenecekti. Burada önceki nizamnamelerden farklı olarak en önemli değişiklik, Maarif Nezareti'nin üç ay içinde dönüş yapmak zorunda olmasıdır. Ayrıca kitap yayımlanmadan önce kitabın beş adet örneği İstanbul'da Maarif Nezareti'ne, taşrada ise Maarif Müdürlükleri'ne verilmek zorunda idi. Çoğaltılan nüshaların aslına uygun olup olmadığı da kontrol edilecek ve tasdik belgesi verildikten sonra harekete geçilebilecekti. Tasdik nüshası elinde bulunmayan matbaa sahipleri yedi ile on beş Osmanlı altınına kadar nakit para cezasına çarptırılacaktı. Maarif Nezareti kitabın basılmasına izin vermediği takdirde eserin sahibi eserin incelenmesi için Şura-yı Devlet'e müracaat edebilecekti.⁵⁸

2. ABDÜLHAMİD SANSÜRÜ VE YASAKLANAN YAYINLAR

2.1. Tiyatro ve Piyaselerin Yasaklanması

II. Abdülhamid döneminde, genellikle gazetelerde bölümler halinde yayınlanan ya da ayrı biçimde neşredilen tiyatrolar dikkat edilen ve önyargı beslenen yayınlar arasındadır. Hükümet tiyatro eserlerinin halkı hızlı ve etkili bir biçimde etkilediğinin farkında olup kontrol etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemde Fransız aydınlarının eserlerine daha fazla dikkat edilmiş, onların fikirlerinden halkın etkilenmesini önlemek istemişlerdir. "Tiyatrolar, Zaptiye'den Maarif Nezareti'ne kadar herkesin pür-dikkat ve endişe ile takip ve kontrol ettiği bir siyasî, ahlâkî ve edebî bir alan olarak ele alınır". Denetimden geçemeyen yani sansür mercilerinden onay alamayan; basımı ve neşrine ruhsat verilmeyen eserler, sahiplerine iade edilmektedir. Denetimden geçerek onay alanlara ise sorumlu memur tarafından ruhsat verilmektedir. Bir eserin hem basımı hem de neşri için ayrı ayrı ruhsat alınması gerekmektedir. Ruhsatsız basılan eserler, toplatılmakta ve neşirden de menedilmektedir.⁵⁹

Bir tiyatro eserinin muzır görülebilmesinin nedenleri sadece siyasi ve ahlaki değil

---

⁵⁷ İskit, a.g.e. s. 56.

⁵⁸ Demirel, *Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi*, s.94.

⁵⁹ Gürbüz, a.g.m. s.189-190.

dini nedenlerden de kaynaklanmıştır. 10 Safer 1307 (6 Ekim 1889) de Dâhiliye Mektubi Kalem’inde hazırlanan bir belgede, Beyoğlu Tepebaşı bahçesindeki Ecnebi Tiyatrosu’nda oynanan oyunun Katolik mezhebi aleyhinde olmasından dolayı yasaklanması için Katolik Ermeni Patrikliğinden gelen talebin araştırılması istenmiştir.⁶⁰ Yine Din-i Mübin’i İslâm’a dokunur kelimeler olduğu için 1887 senesinde Paris’te yayımlanan "*Hemşireleri Tarafından Satılan Josefin*" adlı risalenin tiyatrolarda oyun olarak oynatılmasının engellenmesi, Memalik-i Şahane ‘ye girişinin yasaklanması ve girmiş ise toplattırılması istenmiştir.⁶¹

2.2. Mizah Yayınlarının ve Karikatürlerin Yasaklanması

II. Abdülhamid dönemi basın sınırlamaları arasında mizah yayınlarına getirilen sınırlamalar önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti, mizah gazetelerinin toplumu etkileme noktasında etkili bir araç olduğunu gözünden kaçırmamış özellikle II. Abdülhamid sıkı tedbirler almıştır.⁶² Dönem içerisinde hiçbir mizah dergisine izin verilmemiştir.⁶³ II. Abdülhamid basında mizaha karşı bir padişah idi. Esasen şehzadeligi zamanından beri mizahı sevmediği, burnunun iriliği sebebiyle karikatüre karşı olduğu bilinmektedir.⁶⁴ II. Abdülhamid 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın Karagöz adlı mizah dergisinde yayınlanan bir karikatüre bağlayarak, Osmanlı Devleti’nin aslana Rusya’nın ise ayıya benzetilmesi durumunun insanlar üzerinde etki yaratmasından ileri geldiğine inanmaktadır.⁶⁵

1877’de Mebusan Meclisi’nin kapatılması ve sıkıyönetimin benimsenmesi mizah yayınlarının sonunu getirmiştir.1878’de Sultan Abdülhamid’in mizahı yasaklama dönemi başlayınca kadar Osmanlı Devleti’nde 18 adet karikatürlü dergi yayınlanmaktaydı. Bunların içinde en etkili olanları Çingiraklı Tatar, Hayal, Tiyatro, Latife ve Çaylak’tır. Yayıncıları arasında Ermeni Arap Baronyan, Zakarya Beykozluyan, Rum Teodor Kasap ve Türk Mehmet (Çaylak) Tefvik vardır.⁶⁶

II. Abdülhamid göreve başladığı ilk aylarda, sansür müessesesinin daha iyi işlemesi için, Sadrazam Mithat Paşa’ya matbuat müdürünün görevini iyi yapamadığı için derhal

⁶⁰ BOA. DH. MKT. Dosya No:1664, Gömlek No:10, 10 Safer 1307- (6 Ekim 1889).

⁶¹ BOA. HR. TH. Dosya No:104, Gömlek No: 79, 3 Cemaziyülevvel 1308- (15 Aralık 1890).

⁶² Özkorkut, a.g.m. s.74-75.

⁶³ Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye de Basın*, s.45.

⁶⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.194.

⁶⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s.263-264.

⁶⁶ Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, s.186.

görevden alınmasını emretmiştir.⁶⁷ Bu dönemde mizah dergileri ve karikatürle ilgili ilk gelişme ise Abdülhamid saltanatının ilk aylarına rastlamaktadır. Abdülhamid tahta çıktığında bir komisyon kurulmuş ve basın hakkında bir kanun tasarısı hazırlanmıştı. Nisan 1877’de Mebusan Meclisi’ne getirilmiş, Mebusan Meclisi’nde mizah gazetelerini yasaklayan ve gazete çıkarmak konusunda para yatırılmasını öngören maddeler çıkartıldıktan sonra kabul edilmişti. Mayıs ayında tasarı Ayan Meclisi’nden de geçmiş sonrasında padişahın onayına sunulmuştu. Fakat Abdülhamid mizah gazeteleri ile ilgili maddelerin çıkartılmasından hoşnut olmamış ve Matbuat Kanunu tasarısını onaylamamıştır.⁶⁸

Abdülhamid’in mizah yayınlarına karşı aldığı sıkı tedbirler bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Rum Teodor Kasap tarafından çıkarılan mizah dergisi Diyojen 1873 tarihinde 1867 tarihli Âli Kararnameye dayanarak kapatılmış ve Diyojen’den sonra çıkarılan Çingiraklı Tatar adındaki mizah dergisi de kapatılmıştır.⁶⁹ Abdülhamid’in sıkı tedbir aldığını gösteren icraatlarından biri de Teodor Kasap’ın Hayal adlı mizah dergisinde yayınladığı ve Kanuni Esasi’nin 12.maddesine gönderme yaptığı karikatür yüzünden 3 yıl hapis cezasına çarptırılmasıdır.⁷⁰

2.3. Gazetelerin ve Dergilerin Yasaklanması

Osmanlı Devleti’nde gazeteler ve dergilerle alakalı işler Matbuat Müdürlüğüne takip edilirdi. Matbuat Müdürlüğü ise kendi içinde “Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü” ve Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü” olarak ikiye ayrılmıştır. Ülke içinde yayınlanan gazete, dergi ve tiyatro eserlerinin sansür ve denetlenmesi Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğüne yapılırdı. Matbuat Müdürleri Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olsalar da Mabeyn ile direk olarak temas halindeydiler. Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü ise Hariciye Nezareti’ne bağlı olmakla birlikte en önemli görevi Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlanan yazılara karşılık vermek ile devletin yapmış olduğu iyi işleri yabancı devletlere haber etmektir.⁷¹

---

⁶⁷ Demir, a.g.m. s.373.

⁶⁸ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.52-53.

⁶⁹ Özkorkut, a.g.m. s.75.

⁷⁰ Ataman, a.g.m. s.38; Cevdet Kudret, *Abdülhamid Döneminde Sansür I, Çağdaş Matbaacılık*, 2000, s.26-27.

⁷¹ Kudret, a.g.e. s.45-46.

II. Abdülhamid döneminde yeni bir düzenleme yapılmamış olup 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi kullanılmıştır. 1878 yılında bir sansür kurulu teşkil edilmiş ve Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğüne bağlanmıştır. Önceki dönemlerde yalnızca siyasi gazeteler sansüre tabii iken 1882’de her türlü gazeteler ve dergiler sansüre maruz kalmışlardır. Bir gazete yayına girmeden evvel sansür kuruluna gönderiliyor ve sansür memurlarının denetiminden geçiyordu. Sansür memurları sansür edilmesi gereken yerleri çıkardıktan sonra gazetenin yazı işlerine gönderiyordu ve ondan sonra basım işi gerçekleştirilebiliyordu.⁷²

Gazetelere ve diğer yayınlara uygulanan sansür muamelesinin anlaşılabilmesi ve gazetelerin uyarılıp kapatılması sürecini daha iyi anlamak adına gazetecilerin hangi hususlara dikkat etmesi gerektiğini gösteren Yıldız Sarayı Başkâtipliğinden Matbuat Müdürlüğü’ne gönderilen yönerge;⁷³

- 1) *Padişahın sağlığı konusuna, ürünlerin bereketli olduğuna, ticaretin ve sanayinin gelişmesini bildiren haberlere öncelik verilecektir.*
- 2) *Maarif Nazırlığı’nın edep yönünden onaylamadığı hiçbir yazı dizisi (roman vs.) yayınlanmayacaktır.*
- 3) *Gazetenin bir sayısında yayınlanamayacak kadar uzun hiçbir edebi ve bilimsel makale yayınlanmayacaktır. “Devamı var” veya “Devamı yarın” sözcükleri kullanılmayacaktır.*
- 4) *Bir makalede boş beyaz satırlar olmayacaktır; çünkü bu şekilde ifadeler varsayımlara ve kafa karışıklığına yol açabilir.*
- 5) *Kişisel suçlamalardan kaçınılacaktır. (bir vali veya mutasarrıfın hırsızlık yaptığı, para yediği, adam öldürdüğü veya ayıplanacak bir iş yaptığı denilirse vaka kanıtlanmamış bir olaymış gibi kabul edilecektir.)*
- 6) *Kişilerin ve vilayet ahalisinin bazı yolsuzlukları bildirmek için hükümdara ilettikleri dilekçelerin yayınlanması kesinlikle yasaktır.*

⁷² Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.54.

⁷³ *A.g.e*, s.55-56.

- 7) *Tarih ve Coğrafya kitaplarında bazı isimlerin kullanılması yasaktır. (Örneğin “Ermenistan” ismi gibi.)*
- 8) *Yabancı hükümdarlara karşı yapılan suikast girişimleri ve yabancı ülkelerde halkı hareketlendirecek gösteriler hakkında yazmak yasaktır. Çünkü barışsever halkın bunları duyması iyi olmaz.*
- 9) *Bazı kötü niyetli kişilerin yersiz yorum ve analizlerine yol açabileceği için bu yönergenin gazetede yayınlanması yasaktır.*

Serkâtibi Hazreti Şehriyarî Tahsin

Yayınlanan gazeteler arasında hükümetin çizdiği sınırlara aykırı yayın yapanlar olmuş ve bu yüzden de zaman zaman uyarı cezası alırken kapatılma cezası alanlar da olmuştur. Gazetelerin genelde tutturdukları yayın çizgisine bakılıp çok aykırı bir durum olmadığı takdirde sadece uyarılma cezası aldıkları bilinmektedir. Yapılan uyarılara kayıtsız kalınması durumunda ise kapatılma cezası almışlardır. Kapatılma cezası bazen belirli bir süreyi kapsarken süresiz kapatma cezası alanlar da olmuştur. II. Abdülhamid dönemi gazetelerinden Vakit, Mamul, Saadet, Tarık, Tahidromos ve Levant Herald gibi gazeteler geçici olarak birkaç aylığına kapatılırken Mizan gazetesi sürekli uyarılara rağmen çizgiyi aşan yayınlara devam ettiği için tamamen kapatılmıştır.⁷⁴ Gazete hüviyetinde bir dergi olan Servet-i Fünun Dergisi de Hüseyin Cahit Yalçın’ın Fransızcadan çevirdiği “Edebiyat ve Hukuk” adlı makalenin yayınlanmasından ötürü kısa süreliğine kapatılmıştır.⁷⁵

Gazeteleri kapanan gazete sahipleri yayın hayatına devam edemedikleri ve maddi sıkıntılar çektikleri için Saray’a dilekçe yazarak gazetelerinin açılmasını talep etmişlerdir. II. Abdülhamid’in bu konuda ne kadar hassas olduklarını bilen gazete sahipleri, gazetelerinin açılması için verdikleri dilekçelerde, vatanın ve milletin çıkarları doğrultusunda yayın yaptıklarını ve padişaha duydukları hürmeti belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere burada hükümetin tuttuğu yol padişaha sadakatle bağlı bir basın oluşturmak olmuştur. Çünkü gazetelerin genellikle yeniden açıldığı bilinmekle beraber padişahın da kendi yaptığı işleri halkına duyurmak için basına ihtiyacı olduğu aşikârdır.⁷⁶

II. Abdülhamid döneminde gazeteleri etkin kullanmak ve hükümete sadakatle

⁷⁴ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s.64-71.

⁷⁵ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 288-289.

⁷⁶ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s.77-81.

bağlamak noktasında onlara bazı çıkarlar sağlanmıştır. Bunun için gazetelere çeşitli ödenekler sağlanmakla beraber nişanlar verildiği olmuştur. Abdülhamid kendisine bağlı olan gazetelerin çok fazla sürüm yapamayacağını bildiğinden bahşişler, aylıklar ve ihsanlarla onları sindirme yolunu kullanarak kendisine bağlamıştır. Basını kontrol etme noktasında memleket dâhilinde gazetelere bu şekilde çıkar sağlanırken ülke içindeki olayların yurt dışına yansımaması ve orada Osmanlı Devleti adına olumsuz bir algı oluşmaması için basın muhabirleri satın alınmış ve gizlice verilen paralarla yabancı basında aleyhte yazılar çıkmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Fakat bu durumu kullananlar olmuş ve basında şantajların ve şantajcılarının ortaya çıkmasına neden olunmuştur.⁷⁷

II. Abdülhamid bu konuya ciddi önem vermiş olup yabancı basının aleyhte yayınlarına önlem almak amacıyla başka yollar da denemiştir. Yurtdışındaki Osmanlı elçileri gazetelerle kurmuş oldukları dostluklarla bu tür yayınları engelleme yoluna gitmişlerdir. Eğer engelleyemiyorsa bu yayınlar elçiler tarafından toplatılıp, satın alınıp yok edilmiştir. Denenen bir diğer yöntem ise “Basına basın yoluyla cevap verme” olmuştur. Osmanlı ülkesinde Fransızca yayınlanan ve Avrupa’ya gönderilen gazetelerden La Turquie gazetesi ile anlaşılmış ve batı basınına karşı yayın yapması ile hükümetin yaptığı işleri övmesi istenmiştir. Ayrıca bazı gazetelerin de Osmanlı ülkesine girmesi yasaklanarak tedbir alınmıştır. Yabancı gazete ve dergileri ancak İstanbul’daki yabancılar okuyabilirdi ve yalnız onlarda bu matbuatları elçilikleri aracılığıyla temin edebiliyorlardı.⁷⁸

2.4. Kitapların Sansürü ve Yasaklanması

Osmanlı da kitapların sansürü ve yasaklanması II. Abdülhamid’den önce de vardı. Abdülhamid’in iktidarından önce yayınlanan 1857 tarihli Matbaalar Nizamnamesi 1888 tarihine kadar yürürlükte kalmıştı.⁷⁹ Aradan yaklaşık yedi yıl geçtikten sonra yayınlanan 1894 tarihli Matbaalar ve Kitapçılar Hakkında Nizamname ise 1909’a kadar yürürlükte kalmıştır. Kitaplara dair uygulanan tüm sürecin hukuki dayanak noktası adı geçen nizamnameler olmuştur.⁸⁰

II. Abdülhamid döneminde kitap sansürü için oluşturulan kurumlar tüm süreci denetlemekle görevliydi. Abdülhamid tahta çıkmadan evvel bu iş için sorumlu kurum

⁷⁷ İnuğur, a.g.e. s. 267-271.

⁷⁸ Demirel, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, s. 142-147; Osmanlı Devleti’ne girişi yasaklanan gazetelerin listesi için ayrıca bkz. a.g.e s. 167-171; Topuz, II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, s.79.

⁷⁹ Kudret, a.g.e. s.29.

⁸⁰ Demirel, II. Abdülhamid Döneminde Sansür, s. 89.

Meclis-i Maarif olup bu kurum, basılmadan önce yayınları incelemek ve gazete çıkarmak isteyenlere ruhsat vermekle görevlendirilmiştir.⁸¹ 1879 tarihinde ise yine Maarif Nezareti bünyesinde oluşturulan Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuş ve bu tarihten itibaren kitapları denetleme işlerini bu kurum yürütmüştür. Kısa bir süre sonra Telif ve Tercüme Dairesi ile Matbaalar İdaresi birleşerek Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu adında geniş yetkilerle bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurum ayrıca gümrüklerde ve postanelerde görev yapan memurların içeriğini tespit edemediği yayınlardan da sorumlu olmuştur.⁸² 1897’de Maarif Nezareti’nin içinde kitapların incelenmesi için Tetkik-i Müellefat adında bir yapı meydana gelmiş ve dini kitapların incelenmesi için de 1902 tarihinde Kütüb-ü Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti oluşturulmuştur. Böylece kitap denetimleri yapan mekanizmalar oluşturulmuştur.⁸³

Okul kitapları, sözlük ve bilimsel eserler de dâhil olmak üzere yayınlanacak olan tüm kitaplar sansüre tâbi olmuş ve kitaplara ruhsat almak için Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu’na müracaat etmek gerektiği belirtilmiştir.⁸⁴ II. Abdülhamid yayını kontrol altında tutmak noktasında bazı kelimelerin kullanılmasını yasak etmiş ve sansür memurları bu süreçte dikkatli davranmışlar hatta bazen abartıya kaçacak durumlar da söz konusu olmuştur. Kitaplar genellikle muzır diye nitelendirilerek yasak edilmekle birlikte, muzır kavramı memurdan memura göre değişiklik göstermiştir.⁸⁵

2.5. Roman Türündeki Eserlerin Yasaklanması

II. Abdülhamid döneminde kitap basımına yapılan denetim süreçlerine rağmen kitap sayısında artış olmuştur. Abdülhamid’in yönetiminin on beşinci yılına gelindiğinde Türkçe dört bin kitap basıldığı bilinmektedir. Bu basılan kitapların binden fazlası roman olmuştur.⁸⁶ Gazetelerde tefrika edilerek okuyucuyla buluşturulan romanların bir kitap haline getirilerek basılması için Encümen-i Teftiş Heyeti’nden ruhsat alınması şartı zorunlu tutulmuştur.⁸⁷

Yıldız Sarayı Başkâtipliğinden Matbuat Müdürlüğü’ne gönderilen yönergenin ikinci maddesinde “Maarif Nazırlığının edep yönünden onaylamadığı hiçbir yazı dizisi (roman vs.)

⁸¹ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.55.

⁸² Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s. 90.

⁸³ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.55.

⁸⁴ S. Kani İrtem, *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür*, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s.258.

⁸⁵ Abdullah Saydam, “Osmanlı Hükümeti ve Yabancı Kaynaklı Muzır Yayınlar”, *Akademik Bakış Dergisi*, S.71, Ocak-Şubat 2019, s.255.

⁸⁶ Demirel, *Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi*, s.99.

⁸⁷ Demirel, *Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi* s.97.

yayınlanmayacaktır.” ibaresi yer almıştır.⁸⁸ Osmanlı Devleti yaptığı denetimlerle romanların yayımına, basımına hatta yurda girişlerine kimi zaman izin vermiş kimi zaman da reddetmiştir. Ruhsatsız olan denetim dışı romanların toplatılarak yasaklandığı görülmektedir. Bunlar yakalandığı vakit toplatılıp imha edilmesi yönünde karar verilmiştir. Bazen de romanda mahsurlu yerin çıkartılması istenmiş ve gerekli düzeltme yapıldığı takdirde ruhsat verilmesi yoluna gidilmiştir.⁸⁹ Denetim sonrasında basımı reddedilen romanların reddedilme nedenlerinin ise genellikle ahlaki, dini ve siyasi yönden muzır bulunmasından ileri geldiği görülmektedir.⁹⁰ Yasaklanan romanlar arasında Namık Kemal Bey’in “Cezmi” ve “İntibah” adlı eserleri, Ahmed Midhat Efendi’nin “Hasan Mellah”, “Hüseyin Fellah” ve “Süleyman Musulî” adlı eserleri, Fenelon’un “Tercüme-i Telemak adlı eseri ve son olarak da Victor Hugo’nun “Sefiller” adlı eseri örnek verilebilir.⁹¹

Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Risail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedvelde Geçen Yasaklı Türkçe Kitapların Listesi⁹²

İsm-i Müellif	İsm-i Kitab	Mahall-i Tabı
Saim Sabit Efendi	Muhtasar Tarih-i Osmani	Dersaadet
Hasan Fehmi Paşa	Telhis-i Hukuk-ı Düvel	Dersaadet
Yusuf Ziya Paşa	Hukuk-ı Düvel	Dersaadet
Mustafa Reşit Bey	Asar-ı Meşahirin Birinci ve İkinci Cüzleri	Dersaadet
Kemal Bey	Celalettin Harzemşah (Tiyatro)	Dersaadet
Kemal Bey	Vatan ve Silistre	Dersaadet
Kemal Bey	Evrak-ı Perişan	Dersaadet
Kemal Bey	Cezmi	Dersaadet
Mustafa Reşit Bey	Hazire-i Evrak Nam Risale-i Mevkutenin Son Cüzü	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Duhter ve Hindu	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Eşber	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Terez	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Ester	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Makber	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	İçli Kız	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Sahra	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Heder	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Nazife	Dersaadet

⁸⁸ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.55.

⁸⁹ M. Akif Fidan, “Arşiv Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti’nde Bazı Romanların Mahzurlu Bulunma Nedenleri”, *III. Milletlerarası Roman Romanda Tarih Bilgi Şöleni*, s.136.

⁹⁰ Fidan, a.g.m. s.138.

⁹¹ Birinci, a.g.m. s.330.

⁹² *Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Risail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedvelidir*, Matbaa-i Osmaniye, 1900, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı. Katalogda birçok dilde yazılmış yasaklı kitapların listesi bulunmaktadır.

Abdülhak Hamit Bey	Hacle	Dersaadet
Abdülhak Hamit Bey	Ulu	Dersaadet
Kazım Paşa	Makalid-i Aşk	Dersaadet
Kazım Paşa	Yıldızname	Dersaadet
Ahmet Mithat Efendi	Dağarcık	Dersaadet
Ahmet Mithat Efendi	Süleyman Muslu	Dersaadet
Ahmet Mithat Efendi	Üss-i İnkılap	Dersaadet
Murat Bey	Akıldan Bila (Tiyatro ve Rusçadan mütercem)	Dersaadet
--	Tarih-i Kırk Vezir	Dersaadet
--	Her Güna Destanlar	Dersaadet
Talat	Feryat	Dersaadet
--	Doğru Yol	Dersaadet
Tunalı Hilmi	Birinci Hutbe	Dersaadet
Tunalı Hilmi	İkinci Hutbe	Dersaadet
--	Miftah-ı Kavanin-i Osmaniye	Dersaadet
Mehmet Hulusi Efendi	Asya Haritası	Dersaadet
Ali Ferruh Bey	Huşeng	Dersaadet
--	Tuhfe-i Gadiyiye	Dersaadet
Ahmet Vefik Paşa	Fezleke-i Tarih-i Osmani	Dersaadet
Mustafa Reşit	Müntahabat-ı Cedide	Dersaadet
--	Haber-i Sahih	Dersaadet
Abdi	Zavallı Kız	Dersaadet
Şerafettin Magmumi	Başlangıç	Dersaadet
Hüsamettin	Fitne Şükrü	Dersaadet
Ekrem	Atala	Dersaadet
--	Ebu Ali Sina Hikâyesi	Dersaadet
--	Münşeât-ı Aziziye	Dersaadet
Şinasi	Tercüme-i Tilmak	Dersaadet
--	Melikşah ile Külli Han	Dersaadet
Ahmet Mithat Efendi	Hüseyin Fellah	İstanbul
--	Hain Birader	İstanbul
Gazete	Hayal	İstanbul
Kemal Bey	Zavallı Çocuk	İstanbul
Abdülhak Hamit Bey	Zeynep Sultan	İstanbul
Gazete	Diyojen	İstanbul
Gazete	Dolap	İstanbul
Cevdet Paşa	Kıyas-ı Enbiya Cüz 6	İstanbul
--	Seyit Battal Gazi	İstanbul
--	Hamza Name	İstanbul
--	Firuz Name	İstanbul
Şemsettin Sami Bey	Sefiller	İstanbul
Abdülhak Hamit Bey	Sabır ve Sebat	İstanbul
Abdülhak Hamit Bey	Tarık	İstanbul
--	Tahir ile Zöhre	İstanbul
--	Tuti Name	İstanbul
Kemal Bey	Akif Bey	İstanbul
--	Âşık Garip Divanı	İstanbul
--	Âşık Kerem Divanı	İstanbul

--	Âşık Ömer Divanı	İstanbul
Avni Bey	Avni Bey Divanı	İstanbul
Gazete	İbret	İstanbul
--	Fal Kitapları	--
--	Ferhat ile Şirin	İstanbul
--	Köroğlu	İstanbul
Şemsettin Sami Bey	Kütüphane-i Müntahabat Baki'nin Eşar-ı Müntahibesi	İstanbul
--	Leyla ile Mecnun	İstanbul
--	Lebleci Horhor	İstanbul
Gazete	Mizan	İstanbul
--	Melhame-i Cevri	İstanbul
--	Mizanül Hak	İstanbul
Abdülhak Hamit Bey	Macera-yı Aşk	İstanbul
Kemal Bey	Mukaddime-i Celal	İstanbul
Esat Efendi	Üss-i Zafer	İstanbul
--	Müntahabat-ı Rıfat Paşa	İstanbul
--	Mücazat-ı Facia	İstanbul
Mithat Paşa	Memalik-i Osmaniye'nin Mazi, Hal ve İstikbali	İstanbul
--	Tarihü-t Tevarih	İstanbul
--	Nusretül Cünud	İstanbul
Abdülhak Hamit Bey	Nusterin	İstanbul
Ebuzziya Tevfik Bey	Numune-i Edebiyat	İstanbul
--	Nevruz Bey	İstanbul
--	Vasiyetname	İstanbul
--	Heft Yigir	İstanbul
--	Yedi Âlemler Hikâyesi	İstanbul
--	Matbuat-ı Cedide Yahut Seyit Yahya	Dersaadet
--	Facialı Tiyatro	Dersaadet
--	Ahval-i Âlem	Dersaadet
--	İrtikâb-ı Cinayetle Mazhar-ı Saadet Olmanın Neticesi	Dersaadet
Mustafa Reşit	Bedayi-ul İnşa	Dersaadet
Kemal Bey	Cezmi	Dersaadet
--	Kerem	Dersaadet
--	Hoca Nasrettin	Dersaadet
--	Şah İsmail	Dersaadet
--	Şerh-i Vasiyetname	Dersaadet
Kemal Bey	İntibah	İstanbul
Nazım	Engizisyon Esrarı	İstanbul
Ahmet Mithat Efendi	Arnavutlar ve Solyotlar	İstanbul
Ziya Paşa	Endülüs Tarihi	İstanbul
--	Arnavutluk Arnavutlar	İstanbul
Gazete	İstikbal	İstanbul
Kemal	Emir Nevruz	İstanbul
--	Billur Köşk	İstanbul
--	Bin Bir Direk Piyesi	İstanbul
Murat Bey	Tarih-i Umumi	İstanbul
Suavi	Tarih-i Efkâr	Paris
Ziya Paşa	Terkib-i Bend ve Terci-i Bend	İstanbul

Hikmet Bey Şerif	Tarih-i Siyam	Trablus Şam
Ahmet Vefik Paşa	Tarih-i Osmanlı	İstanbul
Ekrem Bey	Talim-i Edebiyat	İstanbul
Mahmut Celalettin Bey	Hacle-i Nisvan	İstanbul
Gazete	Çaylak	İstanbul
Gazete	Çingiraklı Tatar	İstanbul
Gazete	Hakikat	İstanbul
Ahmet Mithat Efendi	Hasan Mellah	İstanbul

2.6. Kullanımı Yasaklanan Kelimeler

Sansürle görevli memurlar ellerinde herhangi bir yasal yönerge bulunmamasına rağmen bazı kelimeleri yayın içerisinde çıkartmaktaydı.⁹³ Ulaşılabildiği kadarıyla yasaklanan kelimelere örnek verilecek olursa; Mecmua-ı Fünun’da yayınlanan “Bir Yıldız Böceği ile Bir Yolcu” fıkrasında geçen “Yıldız Böceği” ibaresi II. Abdülhamid’e atfen yazılmış gibi değerlendirilip sansür memurlarınca yanlış algılandığı için gazete kapatılmıştır.⁹⁴

Edebiyat hayatına erken girmiş ve erken bırakmış olan Hüseyin Cahit Yalçın, “Edebiyat Anıları” adlı eserinde kendi yaşantısından pek çok kesiti de okurlarıyla paylaşmıştır. Eserinde Servet-i Fünun’un önemli yazarları hakkında bilgiler veren Hüseyin Cahit, II. Abdülhamid döneminde basın ve yayın sürecine de ister istemez temas etmiştir. Onun anılarından anlaşıldığı üzere bazı kelimelerin kullanılmasının doğru olmadığını bütün yazarlar bilmekteydi ve buna göre hareket etmekteydiler. “Burun” kelimesi, II. Abdülhamid’in burnunun normalden biraz daha büyük olması ve onunla alay edilmesi ihtimalini içerdiği için kullanılmamaktaydı. Hüseyin Cahit çevirmiş olduğu “İzlanda Balıkçısı” adlı eserinde coğrafi bir tabir olarak kullanılan “burun” kelimesi yerine “karaların denizlere doğru ilerlemiş bölümleri” olarak çevirdiğini kaydetmektedir. “Halletmek” kelimesi ise suda erimek manasında kullanılmasına rağmen tahttan indirmek manasına gelen “hal” sözcüğü ile ses benzerliği arz ettiğinden kullanılmamıştır. Hüseyin Cahit’in bahsettiği bir diğer ses benzerliğinden yasak olan kelime ise “tahtakurusu” olmuştur. Çünkü adı geçen kelime “tahtı kurusun” dileğini çağrıştırır gibi bulunmuştur.⁹⁵

II. Abdülhamid, meclisi kapattıktan sonra idarede tekrar bu amaçla bir yapı

⁹³ Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.56; İnuğur, s.263.

⁹⁴ Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s. 58.

⁹⁵ H. Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.119.

oluşmasının önüne geçmek istemiş bu yüzden bunu çağrıştıracak herhangi bir kelimenin kullanımından rahatsız olmuştur. “Vatan” kelimesi sözlüklerden çıkartılmış olup “hürriyet”, “insan hakları” gibi kavramların kullanımı yasak edilmiş ve “meşrutiyet” kelimesinin kullanılmasının önüne geçilmiştir.⁹⁶ Halit Ziya Uşaklıgil “Kırk Yıl” adlı hatırat türündeki eserinde “Deli ve Dayda” adlı bir roman hazırladığını ve “deli” kelimesinin Sultan Murad’ı çağrıştırdığı için çıkarttığını söylemektedir.⁹⁷ Yine aynı eserde padişahın renkli sakallarından ötürü “sakal” kelimesinin, Sultan Murad’ı çağrıştırdığı için “birader” kelimesinin ve Yıldız Sarayı bir tepenin üzerine kurulu olmasından ötürü “tepe” kelimesinin yasak olduğunu ifade etmektedir.⁹⁸

II. Abdülhamid bazı kelimeleri sevmediği için resmi yazışmalarda kullanılmamıştır. Hususiyle, her şeyden önce manasına gelen “siyemmâ” kelimesi ile büyük mertebeli manasına gelen “büzürgvâr” kelimesi buna örnek verilebilir. Ayrıca dilbilgisi kitaplarında rastlanan hoşnut değiliz anlamına gelen “nâhoşnuduz” “bedbahtsız” ve “serbest değiliz” kelimeleri tehlikeli kabul edilmiştir.⁹⁹

Hıfzı Topuz “Türk Basın Tarihi” adlı eserinde şu kelimelerin yayınlardan çıkartıldığını ifade etmektedir; “grev”, “suikast”, “ihtilâl”, “anarşi”, “sosyalizm”, “dinamo”, “dinamit”, “infilâk”, “kargaşalık”, “kıtal”, “Kanun-i Esasi”, “müsavat”, “büyük burun”, “istibdat”, “beynelmilel”, “veliaht”, “cumhuriyet”, “mebuslar”, “Âyan âzası”, “bomba”, “Mithat Paşa”, “Namık Kemal Bey”, “inkılâp”, “hasta adam”, “kardeş”.¹⁰⁰ Bazı kimya ve matematik formüllerinin kullanımı da yasaklanmıştır. Örneğin “AH=0” yazılamazdı zira Abdülhamid=sıfır olarak algılanabilirdi.¹⁰¹

Yayınlarda bazı yer isimleri ve oralarda çıkan olaylardan bahsetmek de olumsuz olarak değerlendirilir ve sansür memurlarınca kaldırılırdı. “Bosna, Hersek”, “Makedonya”, “Ermenistan”, “Girit” ve “Kıbrıs” kelimeleri buna örnek gösterilebilir.¹⁰² Süleyman Kani İrtem yukarıdaki kelimelere ek olarak şunları ilave etmektedir: V. Murad akla gelebilir diye “Murad” ismi genellikle yazılmazdı. “Saye” ifadesi yalnızca padişahı bahsederken kullanılabilirdi. Ayrıca “muhtelişşuri”, “ateh”, “cinnet”, “millet hakkı”, “zulüm”, “Fehim”,

⁹⁶ Karal, *a.g.e.* s.413.

⁹⁷ H. Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 203.

⁹⁸ Uşaklıgil, *a.g.e.* s. 434-435.

⁹⁹ Kudret, *a.g.e.* s. 64-73.

¹⁰⁰ Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.56.

¹⁰¹ Kudret, *a.g.e.* s.73; Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.56.

¹⁰² İnuğur, *a.g.e.* s. 263.

“İzzet”, “Tahsin”, “Kemal Bey”, “Yıldız”, “balon”, “teyyare” vb. ifadelerin kullanımı yasaktır.¹⁰³

Jacques Loria'nın “Türkiye’de Sansür Eğlenceleri” adlı kitabında yukarıdaki kelimelere ek olarak “neşir” ve “işâa” (duyurmak) etmek, “intihab etmek (seçmek)”, “serkeşlik etmek”, “batmak”, “çalmak”, “zehirelemek”, “asi”, “fakir”, “genç” “kırmızı” (Kızıl Sultan’dan dolayı), “cahil”, “muti”, “gayr-i muti” gibi birçok kelimenin yasaklı olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴

II. Abdülhamid döneminde yasaklı kelimelerin haricinde bir de dizgi hataları dolayısıyla başka sözler ve sözcüklere dönüşen kelimeler tehlike oluşturabilmekteydi. Örneğin Sabah Gazetesi’nde “Şevketlü Gazi Abdülhamid Han-ı Sani” sözünde “Şevketlü” sözcüğünün “l” harfi düşmüş olduğundan “şu kötü” diye okunmuş ve Sabah Gazetesi kapatma cezası almıştır.¹⁰⁵ Hollanda Kraliçesi’ne nişan itâ edilmesi yerine “itâ”nın hata olarak yazılması Takvim-i Vekayi’nin kapatılmasına neden olmuştur.¹⁰⁶ Orhan Koloğlu’nun aktardığına göre bu kelimelere ek olarak “Kral”, “Kraliçe”, “Melik”, “Melike”, “Cünun” ve “İttihad” kelimeleri de yasaktır.¹⁰⁷

2.7. Kitapların Toplatılması ve Yakılması

Kitaplara uygulanan sansür tedbiri yönetimi yeteri derecede memnun etmediği için kitapların yakılması uygulamasına gidildiği olmuştur. Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyetince toplatılan kitapların imha edilmesi bir süre kafaları meşgul etmiştir. Örnek verilecek olursa;1902 tarihinde Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyetince toplanıp birikmiş olan 150 çuval kitap ve risalenin ilk olarak Kâğıthane civarında yakılması gündeme gelmiştir. Sonrasında oraya yollanmasından vazgeçilerek, Maarif Nezareti avlusunda veya oraya yakın yerde bir kafes içinde yakılmasına karar verilmiştir. Fakat yanan kâğıtların havalanarak etrafa yayılmasının ve duman çıkmasının engellenemeyeceği düşünülerek Çemberlitaş Hamamı’nda yakılması uygun görülmüştür. Sonrasında hamam kiracısı çağırılarak ikna edilmiş ve kitapları yakmakla görevli kurul işe başlamıştır. 7 Mayıs günü saat altı buçuktan on buçuğa kadar 150 çuval muzır belgeden yalnızca 13 çuvalı

¹⁰³ İrtem, *a.g.e.* s.217-223.

¹⁰⁴ Jacques Loria, *Türkiye’de Sansür Eğlenceleri*, Haz. Arda Odabaşı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2016, s.98-99.

¹⁰⁵ Kudret, *a.g.e.* s.77.

¹⁰⁶ İnuğur, *a.g.e.* s. 267.

¹⁰⁷ Koloğlu, *Osmanlı Basınının İçeriği*, s.104.

yakılabilmiştir. 8 Mayıs 1902 tarihinde ise saat on ikiden on buçuğa kadar 22 çuval yakılabilmiş, yakılan belgelerin üzerine su dökülerek çamur haline getirilmiş ve bahçede özel olarak hazırlanan çukurlara atılarak üzerine toprak örtülmüştür. 12 Mayıs günü yine sabah saat on ikide iş başına geçilerek akşam on ikiye kadar 55 çuval yakılmış toplamda altı gün boyunca 165 çuval yakılmıştır. Fazladan yakılan 15 çuvalın Encümen mahzeninde dağınık olarak bulunan çuvallar olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁸

Maarif Nazarı'nın 24 Mayıs 1902 tarihli yazısının göre yakılan kitaplar¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Kudret, a.g.e. s.31-34; İnuğur, a.g.e. s. 266; Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s.58.

¹⁰⁹ BOA. Y. MTV. Dosya No:230, Gömlek No:81, H. 16.02. 1320, (24 Mayıs 1902).

Encümen-i Teftiş ve Muayenece derdest edilip hark ve imha olunmak üzere

Kitabın İsmi	Lisanı	Adedi
Billur Köşk	Türkçe	2
Bir Çocuğun Sergüzeşti	Türkçe	2
Çeşitli Kitaplar	Türkçe	225
Devlet	Türkçe	1
Divan-ı Hafız	Arapça	1
El- Mu'ahedatüd- Düveliye	Arapça	1
El-Muşezzeb	Arapça	2
Evliya Çelebi Seyehatnamesi	Türkçe	1
Firuzname	Türkçe	1
Gazi Osman İsimli Tiyatro Kitabı	Türkçe	1
Hadikatül Udeba	Türkçe	88
Hadis-i Erba'in Şerhi	Türkçe	1
Hande	Türkçe	5
Hutbe Mecmuası	Türkçe	1
İbret	Türkçe	1
İhanet	Arapça	1
İran Ermenileri	Ermenice	1
Kenz-i Mahfî	Türkçe	29
Köy Muşakaları	Türkçe	1
Letaif-i Hayal	Türkçe	1
Mektuplarım	Arapça	1
Makalat-ı Nezihe	Türkçe	1
Muharrerat-ı Hususiyeyi Akif Paşa	Türkçe	1
Muhammediye	Türkçe	2
Mukallid Münecimbaşı Takvimi	Türkçe	39
Manzara-ı Tutl-zağ	Arapça	1
Murad Bey'in Tarihi	Türkçe	1
Mızraklı İlmihal	Türkçe	1
Prese d ' Historie d General Candidats	Fransızca	1
Ravza-ı Hukuk	Türkçe	1
Rehnuma-yı Farisi	Farsça	1
Rusya	Türkçe	1
Rusya ve Fransa'nın Muharebesi (1870)	Türkçe	1
Silistre Muhasarası	Türkçe	1
Suriye Muzafferiyatı	Arapça	2
Takvimül Ebulziya	Türkçe	1
Terceme-i Siyasetname	Türkçe	1
Tarihi Sivastopol	Türkçe	1
Tasvir-i İtaat	Türkçe	1
Ta'aşşuk-ı Tal'at ve Fitnat	Türkçe	1
Tuhfe-i Letaif	Türkçe	144
Yeni Kantolar	Arapça	15
Yemek Risalesi	Türkçe	33
Yıldızname	Arapça	1
Vatan	Hintçe	1

mikdar ve enva ve esamisini mübeyyin arz ve takdimi irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi iktiza-yı âlisinden bulunan kütüb-i muzırıra ve evrak ve resail-i

memnuanın defteridir.¹¹⁰

Kitabın İsmi	Adedi	Kitabın İsmi	Adedi
Şahmerân	578	Yıldıznâme	737
Kerem	313	Tarih-i Umûmi Murad Bey	3016
Osmanlı Tarihi Namık Kemal	28	Âşık Garib	920
Riyânın Encamı	903	Zavallı Çocuk	59
Duhter-i Hindu	201	Ölü	56
Zübde-i Kısas	24	İçli Kız	4
Sabr ü Sebât	304	İntibah	13
Nazife	11	Cemile	151
Sahra	202	Baki Eş'ar-ı Müntehabesi	204
Heft Peyker	103	TerkîB-İ Bend-i Ziya Paşa	368
Makber	302	Fezleke-i Tarih-i Osmani	563
Bedâyiü'l- İnşa	41	Haber-i Sahih	164
Âkif Bey Hikâyesi	229	Hasan Mellâh	18
Divaneliklerim	58	Bunlar Odur	327
Ruaya Siyasiye ve Ahval-i İcmâliyesi	109	Tarih-i Vehbabiyan	1
Ta'lim-i Edebiyat	5	Süleyman Musulî	22
Hüseyin Mellâh	173	Müntehabât-ı Cedîde	870
Dârü'l- Kütub	192	Endülüs Tarihi	241
Hüseyin Fellâh	100	Mehru	102
Henüz On Yedi Yaşında	300	Sebat ve Gayret	10
Dehşetli Hata	4	Ermeni Merdleri	8500
Münşeât-ı Aziziye	10	Hoca Nasreddin	264
Şah İsmail	206	Kırk Sual Risalesi	10
Esbâk Ermeni Patriği İzmirliyân'ın Resimleri	40	Koroğlu Hikâyesi	807
Tûtinâme	43	Hayber Hikâyesi	79
Yusuf ü Züleyha	18	Anterin Şeddad	9
İnsan-ı Kâmil	34	İbn-i Ali Sina	6
Battal Gazi	4	Asya Haritası	29
Hukuk-ı Düvel Said ve Cebrail Gregor	209	Mehmed Hayfî	440
Engizisyon Esrarı	36	Nasihât-ı Hükemâ	19
Müntehabât-ı Asâr-ı Rıfat Paşa	265	Cezmi	17
Evrâk-ı Perişan	15	Emir Nevrûz	22
Muharerât-ı Türkiye	1	Plevne Kahramanı Osman Paşa	100
Vasiyetname	528	Arnavudlar ve Solyodlar	36
Leyla Mecnûn Hikâyesi	67	Yunanistan-ı Kâdim Tarihi	126

Kitabın İsmi	Adedi	Kitabın İsmi	Adedi
Toros Ahbârın Ermenistan Seyahatı	300	Ermeni Kahramanları Namıyla Levha	29

110 B.O.A Y. PRK. M, Dosya No:11, Gömlek No:26, 29 Zi'l-hicce 1320, (29 Mart 1903). Bu listenin ayrıntılı çevirisi için: Fatmagül Demirel-Raşit Çavaş, "Yeni Bulunan Belgeler Işığında II. Abdülhamid'in Yaktığı Kitapların Bir Listesi", *Müteferrika Kitabiyat Dergisi*, Kış 2005, s. 17-23; Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, s. 173-183.

Dehşetli Hata	1	Ermeni Teşvik Yollu Bir Takım Müfsidkârane Sözler	141
Ermenistan'ın Taksimini Gösterir Harita	2	Mecmua-yı Divân-ı Vehhabiyân	29
Tarîkât-ı Muhammediyye Şerhi	9	Muhammediye	81
Müntahabât-ı Arabiye	10	Selim Sabit Tarihi	2226
Akıldan Belâ	125	Huşeng	218
Kısas-ı Enbiyâ	3	Gülnehâl	1
Vatan Yahut Silistre	2	Hande	9
Melhame-i Cevri	3	Ali Suavi'nin Hive Tarihi	1
Mesmûât	1200	Âşık Ömer	55
Hukuk-ı Düvel Hasan Fehmi Paşa	2	Lü'lü-i Asfer	100
Billur Köşk	32	Tarih-i Mücmel-i Kurun-ı Vusta	10
Şah Melik ile Güllü Hanım	100	Fihrist-i Bekçi Baba	10
Mekalid-i Aşk	11	Tarih-i Kırk Vezir	25
Yedi Âlimler Hikâyesi	35	Hazine-i Fünûn	10
İlaveli Esmâ-i Türkiye	100	Albanya Yahud Arnavudluk	300
Telemak Tercemesi	10	Başlangıç	10
Letaif-i Âsar	50	Tuhfe-i Garbiyeden	2
Amerika'nın Keşf ve Fethi Tarihi	2	Karagöz Hikâyesi	215
Lüleci Yekta Efendi	15	Muahede-i Kat'iyeye-yi Devlet-i Aliyye ve Rusya	43
Macera-yı Aşk	18	Nasıl İzdivaç Etmeli?	50
Uhra bin Sirac	5	Et-Tarihü'l Amm	2
Leyla ile Mecnûn	30	Kanûn-ı Ticaret Almanû'l- Amm	2
Rusya el- Hadîs	1	Keşkül-i Hatimetü'l Udebâ	31
Suriye Tarihi	1	Nustaru'l Cünûd	1
Mevakıf Şerhi	3	Siyer-i Nebi	14
Hilyetü'n Nacî	1	İmadü'l – İslâm	1
Tarihü'l Efkâr	1	Ebâ Müslim	14
Şerh-i İbn Ukayl	5	Kitâbü'l İşâreti'l İcâz	1
Şemsü'l – Maarif-i Kebir	3	Şerh-i Akaid	2
Şems-ül Etvâr	2		
GENEL TOPLAM		29681	

İKİNCİ BÖLÜM

1. KAPLANZADE AHMED SAİB BEY HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Ahmed Saib Bey'in Hayatı

Osmanlı Devleti'nin 19. asrında yaşamış olan Ahmed Saib, Dağıstan'ın Hasavyurt bölgesinde bulunan Terskiy (Terek) vilayetinde Yaksay kasabasında doğmuştur. Şöhreti Kaplânzade olan Ahmed Saib Dağıstan'ın emirü'l ümerâsı bulunan "Şemhal" ailesine mensuptur. Sünni Müslüman bir ailede büyümüştür. Annesi Fatma Hanım, babası ise Rus tebaasından olup Rus ordusunda mîr-livâ olarak görev yapmış Kaplânzade Ebu Müslim'dir. Sünni Müslüman olan Ahmed Saib Bey'in eşinin ismi bilinmemekle beraber Bedia adında bir de kızı vardır.¹¹¹

Rusya'nın Petersburg vilayetindeki süvari okulunda öğrenim görmüş 1880-1881 senesinde süvari mülazımlığı rütbesiyle mezun olmuştur. 1887 senesinde Memalik-i Mahruse'ye gelerek Osmanlı vatandaşı olmuştur. Rusya'da süvari okulunda almış olduğu diplomayı kullanarak Osmanlı Devleti'nde yüzbaşı olabilmıştır. Türkçe haricinde Fransızca ve Rusça bilmektedir.¹¹²

Osmanlı Devleti'ne geliştinden sonra ilk askeri görevi süvari yüzbaşı rütbesiyle Hassa Süvari İkinci Alayı'nda 8 Temmuz 1887 tarihinde başlamıştır. 16 Mart 1889 tarihinde Süvari İkinci Alayı Birinci Bölüğü yüzbaşılığına tayin olmuştur. Adı geçen görevi üç yıl yaptıktan sonra 1892 tarihinde Eskişehir'de Çifteler Hârâ-yı Hümayunu'na memur edilmiştir.¹¹³ Haluk Y. Şehsuvaroğlu bu Anadolu memuriyetinin tercihini, Ahmed Saib 'in İstanbul'un siyasi hayatından bıkmalarına bağlamaktadır. Ahmed Saib Bey bu arzusunun sebebini, "İstanbul'un ahvali bir Müslüman'ı sevindirecek ahvalden olmadığından Anadolu'yu istedim." diye açıklamaktadır.¹¹⁴

31 Ağustos 1894' te Çifteler Hârâ-yı Hümayunundaki görevinden İstanbul'a döndükten sonra Gazi Ahmed Muhtar Paşa'ya yaver olarak verilmiştir. İstanbul'da iken Hürriyet taraftarları ile yakın ilişkiler kurmuş ve bilhassa Mizancı Murad Bey ile teması onun II. Abdülhamid'e karşı cephe almasını sağlamıştır. Mizancı Murad Bey, Mısır'da Ahmed Saib Bey ile nasıl çalışacağı konusunu görüşmüş özellikle de Gazi Ahmed Muhtar Paşa konusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Amaç Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı İstanbul'a karşı

¹¹¹ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplân[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", s. 97.

¹¹² A.g.e, s. 99-100.

¹¹³ A.g.e, s. 100.

¹¹⁴ Haluk Şehsuvaroğlu, *Tarihten Sayfalar: Ahmed Saib Bey*, Akşam Gazetesi, No: 11276, 4 Mart 1950.

hürriyet taraftarı olarak harekete geçirmektedir. Hatta bunun için Murad Bey bir dönem Mısır'a gelmiştir fakat işler yolunda gitmediği için tekrar oradan ayrılmıştır.¹¹⁵ Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yanında beş sene hizmet ettikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle bağlantısından ötürü hakkında irade çıkarılarak askerlik mesleğinden uzaklaştırılmış ve Divan-ı Harb'e sevk edilerek İstanbul'a çağırılmıştır. Fakat İstanbul'a gitmemiş ve dışarıda yazarlıkla meşgul olmuştur.¹¹⁶

*"1311 senesinde Mısır Fevkalade Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yaverlik hizmetine tayin olunarak Mısır'a gittim. Orada beş sene hizmet ettikten sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne intisabımdan dolayı 17 Nisan 1316 (30 Nisan 1900) tarihinde ba-İrade-i Seniyye askerlikten tard ve Divan-ı Harbe verilmek için İstanbul'a davet olundu isem de gelmedim. Hariçte neşriyatla meşgul bulundum"*¹¹⁷demektedir.

Yıldız Sarayı Hümayunu baş kitabet dairesinden 18 Eylül 1899 tarihinde düzenlenen yazıda Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yaveri Yüzbaşı Ahmed Saib Bey'in İstanbul'a iadesi için Mısır Fevkalade Komiserliği'nden işar olunduğu üzere sadareten gerekli yazılı bildirim düzenlenerek Hicri 6 Eylül 1315 tarihli tezkireleri üzerine irade buyrulmuştu.¹¹⁸

Babialı Daire-i Umur-i Dâhiliye Mektubi Kalemi'nden, Seraskeriye ve Zabtiye Nezaretine gönderilen 15 Haziran 1900 tarihli yazıda, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yaveri Ahmed Saib Bey'in istirahatı olan İstanbul'a gelmesi ve Orduda sahip olduğu askeri rütbesi ile istihdam olma isteği bulunmaktadır. Kendisinin isteği kabul edildiğinden İstanbul'a geldiğinde kendisine ilişilmemesi gerekli yerlere bildirilmiştir.¹¹⁹

İttihat ve Terakki Cemiyetiyle ilgili münasebetini şu sözlerle açıklamaktadır: *"Acizleri cemiyetin müessislerinden değilsem de, hareketinden beri bu cemiyete mensup bulunmakta müfteharım. Vakian, ibtida-i muhitimden dolayı, bu mensubiyeti ortaya koyarak diğer arkadaşlar gibi iş görmeye yakın zamana kadar, muvaffak olamadımsa da cemiyetin terakki ve tealisi için âcizane gayretlerde bulundum"*.¹²⁰

Ahmed Saib Bey, Mısır'da bulunduğu zamanlarda askerlik mesleğinden

¹¹⁵ Şehsuvaroğlu, a.g.g, 4 Mart 1950.

¹¹⁶ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler...", s. 100-101.

¹¹⁷ A.g.e, s. 100-101.

¹¹⁸ BOA, İ. HUS. Dosya No: 77, Gömlek No: 91, H. 12.05. 1317, (18 Eylül 1899).

¹¹⁹ BOA, DH. MKT. Dosya No: 2360, Gömlek No: 52, H. 16.02.1318, (15 Haziran 1900).

¹²⁰ Tülay Ercoşkun, "Ahmed Saib ve Sancak Gazetesi", *Kebikeç*, S.26, Ankara 2008, s.98.

uzaklaştırılmasının ardından Mısır'da Sancak Gazetesi ve ardından Şura-yı Ümmet gazetesinin müdürlüğünü yapmıştır. 1899 yılında Kahire'de yayınlanmaya başlanan Sancak Gazetesi II. Abdülhamid ve yönetimine muhalif bir gazeteydi. Genellikle Sancak'ta yürürlükten kaldırılan meşruti idarenin yeniden tesis edilmesi ve Abdülhamid'in saltanatının ilk yılları hakkında yazılar yayınlamıştı.¹²¹ Sancak Mısır'da 18 Kasım 1899'dan 1 Şubat 1902' ye kadar devam etmiştir. 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan I.Jön Türk Kongresi'ne Ahmed Saib Bey de davet edilmiş fakat mesafenin uzaklığından ötürü katılamamıştır. Bu kongrede alınan kararlar doğrultusunda Ahmed Saib Bey'in Sancak, Mahir Said'in İntikam, Ali Fahri Bey'in Tokmak ve Hikmet Bey'in İstirdat gazetelerinin yerine cemiyetin ortak yayını olarak Şura-yı Ümmet gazetesinin yayınlanmasına karar verilmiştir. Şura-yı Ümmet gazetesinin Mısır Şubesi'nin Müdürlüğü'ne de Ahmed Saib Bey getirilmiştir. Neticede Şura-yı Ümmet Gazetesinin 10 Nisan 1902'de ilk sayısı çıkmış ve 27 Haziran 1906'ya kadar Ahmed Saib Bey'in mesuliyetinde yayın hayatına devam etmiştir.¹²²

23 Eylül 1904 tarihinde Mısır Komiserliği Başkâtibi Nuri Bey tarafından gönderilen şifrede Mısır'da yayınlanan evrak-ı fesadiyenin (zararlı evrakların) isimleri ve bu tarz yayınları yazarların ismi geçmektedir. Bunlar arasında Ahmed Saib Bey ve Şura-yı Ümmet gazetesini de bulunmaktadır.¹²³ 28 Ağustos 1905 tarihinde Mısır Fevkalade Komiserliği'nden Yıldız Saray-ı Hümayunu Baş Kitabet Dairesi'ne gönderilen şifrede, Mısır'da Ahmed Saib namında biri tarafından zevcesinin servetine istinaden yayınlanan Şura-yı Ümmet Gazetesi'nin Paris'te de Ahmed Rıza ve Sezai Bey tarafından tertip ve tahrir edildiği ve adı geçen gazetenin yasaklanmaya çalışıldığı bildirilmiştir.¹²⁴

8 Aralık 1904 tarihinde Şura-yı Ümmet gazetesinde yayınlanan "Abdülhamid'in Yeni Bir Tedbiri" başlıklı bir makale yayınlanmış ve adı geçen makalede padişaha ağır hakaretler edilmiştir. Bu süreçten sonra padişaha hakaret etmenin kanunlarda suç sayılmasından ötürü gazete aleyhine dava açılmış ve Ahmed Saib Bey tutuklanmıştır. Beş gün tutuklu kaldıktan sonra bir daha hükümdara karşı elfaz-ı tahkiriye (hakaret içeren sözler) etmeyeceğine söz vermesi karşılığında Mısır Adliye Müsteşarı bir İngiliz tarafından çıkartılmıştır.¹²⁵ Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından gönderilen şifrede 22 Ocak 1905 tarihinde Ahmed Saib Bey'in 5-10 ay hapis yatması beklenirken, İngiltere Başkonsolosu

¹²¹ Sefer Berzeg, *Kafkas Diasporası'nda Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*, Samsun 1995, s.15.

¹²² Ercoşkun, "Ahmed Saib ve Sancak Gazetesi", s.97-100.

¹²³ BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 19, Gömlek No: 114, H. 13.07. 1322, (23.09.1904).

¹²⁴ BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 21, Gömlek No: 14, H. 26.06.1323, (28.08.1905).

¹²⁵ Ercoşkun, "Ahmed Saib ve Sancak Gazetesi", s.100-101.

Lord Cromer'in olaya müdahil olarak Ahmed Saib Bey'den bir daha madde-i umumiyyeye aykırı davranmayacağına dair söz alınarak 5 gün tevkif edildikten sonra salıverilmiş olduğu bildirilmiştir.¹²⁶

Ahmed Saib Bey daha sonraları Paris'e gittiğinde Ahmed Rıza Bey ile aralarında fikir ayrılığı oluşmuştur. Sami Paşazade Sezai Bey'e 10 Haziran 1906 tarihinde yazmış olduğu mektubunda "... Bendeniz meslek-i ahrarda çalışmaya karar verdiğim zaman, yani bundan yedi sekiz sene evvel kendi başıma Sancak namında bir gazete çıkarıyordum. Sonraları Şura-yı Ümmet heyetine dâhil oldum. Bu kararım, bu heyetin idaresini uhdesine alan Ahmet Rıza Bey'in iktidar-ı zatisine emin olduğumdan ileri gelmişti. Geçen seneye kadar bu husustaki fikrimi muhafaza ettim. Paris'te bulunduğum müddette orada vukua gelen ahvalden fikrimin yanlış olduğunu anladım. Bu işten meyus oldum, evvelki gayretle çalışmanın mümkün olmadığını hissettim. Şura-yı Ümmet'ten ayrıldığımdan meyus olduğum bir madde varsa o da zatınızdan ayrıldığımdır. Sezai Bey Efendi sizi severim. Sizin için ne kadar fedakârlığa razı olduğumu Allah bilir. Fakat bu iş için affınızı rica ederim." diyordu.¹²⁷

Şura-yı Ümmet heyetinden ayrılmasından sonra 1 Ekim 1906 tarihinden itibaren eski Sancak gazetesini tekrar yayınlamaya başlamıştır.¹²⁸ İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte oluşan özgürlük ortamından yararlanarak İstanbul'a gelen Ahmed Saib Bey, Sancak gazetesini burada yayınlamak istemiş ve ruhsat başvurusunda bulunmuştur. Sancak gazetesi İktbal-i Millet Matbaası'nda günlük olarak yeniden çıkmaya başlamış olup mevcutta sadece 3 yayın görünmektedir. Ruhsat alamadığını gazetenin yayına devam etmediğinden anlamak mümkündür.¹²⁹

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte İstanbul'a dönen Ahmed Saib siyasi fikirlerinden dolayı beş yıl boyunca herhangi bir görev yapamamıştır.¹³⁰ Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen 04 Şubat 1914 tarihli belgede Hüdavendigâr vilayeti iskân-ı muhacirin memuru Emin Bey'in yerine Ahmed Saib Bey'in tayini uygun görülmüştür.¹³¹ Ardından 1 Temmuz 1914 tarihinde

¹²⁶ BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 20, Gömlek No: 86, H. 16.11.1322, (22.01.1905).

¹²⁷ Ercoşkun, "Ahmed Saib ve Sancak Gazetesi", s.102.

¹²⁸ Ercoşkun, a.g.m, s.105. Sancak gazetesinin ulaşılabilen sayıları; 1899-1902 yılları arasında 1-63 sayıları ile 1906-1908 yılları arasında 65-71 sayıları Milli Kütüphane' de mevcuttur.

¹²⁹ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", s. 114-116.

¹³⁰ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.436.

¹³¹ BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, H. 1332 Ra 14, (10.02.1914).

Dâhiliye Nazırlığı tarafından gönderilen yazıda Hüdavendigâr ve Konya vilayetlerinde iskân-ı muhacirin memurluğunda tecrübeleri olan Konya Vilayeti Muhacirin Memuru Tevfik Bey'in Hüdavendigâr, Ankara Muhacirin Memuru Yusuf Ziya Bey'in Konya ve Hüdavendigâr Memuru Ahmed Saib Bey'in de Ankara vilayetleri muhacirin memurluklarına nakilleri istenmiştir.¹³²

16 Ağustos 1914 tarihinde Konya iskân-ı muhacirin memuriyetine tayin olan Yusuf Ziya Bey'in eski görev yeri olan Ankara'ya dönmesi ve Ankara'ya atanan Ahmed Saib Bey'in Konya vilayeti, iskân-ı muhacirin memurluğuna nakli uygun görülerek 18 Ağustos'ta irade çıkarılmıştır.¹³³ Konya'da görevinde bulunduğu süreçte kurumun masraflarını azalttığı için takdir edilmiştir. Askeri görevinden uzaklaştırıldığı tarih olan 30 Nisan 1900'den II. Meşrutiyet'in ilanı olan 23 Temmuz 1908'e kadar geçen firar dönemi de hizmet süresine eklenmiştir.¹³⁴ Hüdavendigâr ve Konya'da icra etmiş olduğu iskân-ı muhacirin memuriyeti görevlerini başarıyla yürütmesine rağmen 03 Mayıs 1915 tarihli Dahiliye Nazırı'nın yazısında “ İskan ile ilgili işleri idare etmesi noktasında yeteri kadar güven vermeyen ve şimdiye kadar ki memurluk sürecinde pek bir yeterlilik gösterememiş olan Konya vilayet-i iskan-ı muhacirin memuru Ahmet Saib Bey'in azline karar verilmiş 4 Mayıs 1915'de de azli için irade çıkmıştır.¹³⁵

Konya iskân-ı muhacirin memuriyetinden azledilmesinden sonra 11 Kasım 1915 tarihinde Darülfünun Elsin Şubesi'nin (Diller Şubesi) Rusça muallimliği görevine tayin olmuştur.¹³⁶ Ahmed Saib Bey bu görevdeyken Lozan'da yapılan “Mazlum Halkların 3. Kongresi” ve Stockholm'de düzenlenen Stockholm Barış Konferansı'na katılmıştır.

Haziran 1916'da Lozan'da düzenlenen Milliyetler Konferansı'na Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Yusuf Akçura ile gönderilen ekibin içinde Ahmed Saib Bey de yer almıştır. Yusuf Akçura ve ekibinin amacı Rusya Tatarlarının hakları hakkında farkındalık oluşturmaktır.¹³⁷ 22 Haziran 1916 tarihli arşiv belgesinde, İsviçre'de yapılacak kongreye gidecek olan Darülfünun müderrislerinden Ahmed Saib ile Darü'l muallimin muallimi Aziz Bey'e izin verilmeden önce yapılacak kongreyle ilgili olarak Harbiye Nezareti'ne bilgi verilmesi

¹³² BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, Gömlek No: 15, H. 10.08.1332, (04.07.1914).

¹³³ BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, Gömlek No: 80, H. 1332 N 26, (18.08.1914).

¹³⁴ Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 117.

¹³⁵ BOA. İ. DH, Dosya No: 1513, Gömlek No: 50, H. 19.06.1333, (04.05.1915).

¹³⁶ Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 120.

¹³⁷ Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 122.

istenmiştir.¹³⁸

Birinci Dünya Savaşı sürecinde farklı siyasi düşünceleri savunan aydınlar, tarafsız bir ülkede bir araya gelerek kalıcı bir barışı sağlama noktasında Stockholm’de bir barış konferansı planlamışlardı. Konferans gerçekleşmedi fakat konferans için Stockholm’e gelen delegelerin basın açıklamaları ve toplantı zabıtları bir araya getirildi.¹³⁹ Arşivdeki kayıtlara göre Darülfünun-ı Osmani Rusça muallimi Ahmed Saib Efendi ve Urdu Lisanı müderrisi Mehmed Abdülcabbar Hayri Efendi’nin bir haftalığına Stockholm’e gitmelerine izin verilmiştir.¹⁴⁰ Ahmed Saib Bey, Kafkasya delegesi olarak gerçekleştirdiği konuşmasının bir kısmında şöyle hitap etmiştir; *“Böylece bir saydığım bütün bu nedenlerden dolayı ve hatta başka nedenlerden dolayı susturulduğum, bu talihsiz ulusun bir delegesi olarak, bütün ülkelerin liberal beylerinden, özgürlüğünü ve bağımsızlığını elde etmek için yeteri kadar olgunlaşmış olan bu ulusun boyunduruk altından kurtarılmasına, özerk bir hükümet kurmasına ve işlerini kendi başına yönetmesine yardımcı olmak için bize yardımda bulunmalarını istiyorum. İnsanlık, bu ulusun da özgür ve bağımsız uluslar birliğinde yerini almasını, ilerleme ve medeniyet yolunda mutlu seleflerinin izlerini takip ederek yürüyebilmesini istiyor”*¹⁴¹. Ahmed Saib Bey 28 Kasım 1918 tarihinde Darülfünun ’da Rusça muallimliği yaptığı dönemde vefat etmiş ve Erenköy’de Sahra-i Cedîd kabristanına defnedilmiştir.¹⁴²

1.2. Ahmed Saib Bey’in Eserleri

1.2.1. Abdülhamid’in Evâil-i Saltanatı

Eser, ilk baskısını 1908 yılında (H.1326) Mısır’da Hindiyye Matbaası’nda 152 sayfa olarak yapmıştır.¹⁴³ İkinci baskısını yine Kahire’de Hindiyye Matbaası’nda 206 sayfa olarak yapmıştır (H. 1326). Eserde verilen bilgiler için dipnot gösterilmemiştir. İçeriğinde mukaddime bölümü ve 13 diğer kısım bulunmaktadır;

Mukaddime

¹³⁸ BOA. MF. MKT, Dosya No:1216, Gömlek No: 66, H. 20.08.1334, (22.06.1916).

¹³⁹ Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 124.

¹⁴⁰ BOA. MF. MKT, Dosya No: 1299, Gömlek No: 17, H. 19.11.1335, (06.09.1917).

¹⁴¹ Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 124-125.

¹⁴² Ercoşkun, “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, s. 125.

¹⁴³ Ahmed Saib, *Vaka-ı Sultan Abdülaziz*, Yayına Hazırlayan: Mehmet Köseoğlu, Cem Ofset Matbaacılık, Şubat, 2014, s.X.

Cülûs-ı Hümayun

Sultan Abdülhamid'in İlk Hatveleri

Kanûn-ı Esâsi Mücadelesi

Sırp İşleri ve Diğer Vakay-i Mühimme

Mithat Paşa'nın Sadareti

Babîâli ve Saray

Konferansın Hitâmı

Mithat Paşa'nın Sarayda Tevkîfi ve Avrupa'ya Nefyi

Sultan Abdülhamid'in Mebde-i İdâresi

Ahval-ı Hariciye ve Meclis-i Meb'usanın Resm-i Küşadı

Meclis-i Mebusanın Müzakeratı

Londra Protokolü ve Buna Aid Husûsât

Londra Protokolü'nün Reddi ve Rusya'nın İlân-ı Harbi

Eserde genel hatlarıyla, II. Abdülhamid'in şehzadeliginden başlayarak 93 Harbi'nin ilanına kadar geçen süre hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Osmanlı Devleti'nin son asrında şehzadelik eğitiminin doğru olmadığını ve bu şekilde yetişen şehzadelerin ileride padişah olduklarında tecrübesiz ve eğitimsiz kaldıklarını ifade etmektedir. Ahmed Saib Bey anlatımlarında V. Murad Han'ın durumu, Meşrutiyet'in ilanı gibi meselelerde de okuyucuya ciddi bilgiler vermektedir. Ahmed Saib bu eserinde Padişah'ın tutumunun iyi olması sayesinde devletin iyi yerlere geleceğini söylemekle beraber Abdülhamid dönemi için bunun mümkün olmadığını, dönemin sadrazamı olan Mithat Paşa'nın bunu yapabilecek kabiliyette ve cesaretle olduğunu izah etmekte ve ondan çok şey beklemektedir. Müellif Kanun-ı Esasi'nin ve meşrutî sistemin Osmanlı Devleti'ne yerleşmesini önemli görmektedir.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Ahmed Saib, *Abdülhamid'in Evâil'i Saltanatı*, Hindiyîye Matbaası, Kahire, H. 1326.

1.2.2. Hakâyık-ı Târihiyye ve Siyasiyye¹⁴⁵

Ahmed Saib Bey'in II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmesiyle beraber İstanbul'da yayımladığı eserlerden biridir. İkbâl-i Millet Matbaası'nda 1909 (H. 1327) tarihinde yayınlamış olduğu eser 64 sayfa olmakla birlikte mukaddime dâhil toplamda yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler:

Mukaddime

Hanedan-ı Osmaniye'de Nisvan

Devlet-i Aliyye'de Sadrazamlar

18. Yüzyılda Rus Sarayları'nın Hayat-ı Hususiyesi

Milli Bir Kütüphaneye Olan İhtiyacımız

Bir Senelik İdare-i Meşruta

Din-i İslâm'ın Terakkiyet Naziresi

1.2.3. Nereye Gidiyoruz? Mazi, Hâl ve İstikbâl¹⁴⁶

İstanbul'da 1909 (H. 1327) tarihinde Cihan Matbaası'nda yayınlamış olduğu eser 23 sayfadır. İsmail Kandil adı geçen eseri günümüz harflerine aktarmıştır. Kitapta müellif Paris'de bulunan Jön Türkler ve amaçlarına temas edilmiş, Makedonya meselesi ifade edilmeye çalışılmış, Kamil, Said ve Kemal Paşalar'ın sadrazamlık dönemleri ele alınmış ve son olarak Meşrutiyet idaresinin Osmanlı milleti için en faydalı sistem olduğunu ifade etmiştir.

1.2.4. Rehnüma-yı İnkılap¹⁴⁷

Eserin ilk baskısı 1902 (H.1318) tarihinde Mısır'da basılmıştır.¹⁴⁸ Araştırmanın konusu bu kitap ile ilgili olduğundan hakkında tafsilatlı bilgi ilerleyen kısımda verilmiştir. Bu bölümde eserin içerik bölümünün listesi verilmiştir. Eser mukaddime dâhil on bölümden

¹⁴⁵ Ahmed Saib, *Hakâyık-ı Târihiyye ve Siyasiyye*, İkbâl-i Millet Matbaası, İstanbul, H. 1327.

¹⁴⁶ Ahmed Saib, *Nereye Gidiyoruz? Mâzi, Hâl ve İstikbâl*, Matbaa-i Cihan, İstanbul, H. 1327.

¹⁴⁷ Ahmed Saib, *Rehnüma-yı İnkılap*, Hindiyeye Matbaası, Kahire, H. 1327.

¹⁴⁸ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", s. 126.

oluşmaktadır. Bunlar;

Mukaddime

Tarih-i Osmaniye'ye Bir Nazar

Şehzadeler

Padişahlar

Vükelâ

Menbâ-ı Seyyât

Hukûk-ı Millet ve Hükümdârî Hakkında Bazı Tettebbu'at

Kanun-ı Esasi Mübâhesesi

Çare-i Selamet

Netice

1.2.5. Son Osmanlı-Rus Muharebesi¹⁴⁹

İlk baskısı Kahire'deki Hindiye Matbaası'nda 1909 (H. 1327) tarihinde yapılmıştır. Kitap toplamda 382 sayfadan oluşmaktadır. İçeriğinde kitabın takdim kısmı, iki ana başlık ve 15 fasıl bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 19. asırda vermiş olduğu en büyük mücadelelerden olan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) hakkında tafsilatlı bilgi vermek amacıyla yazılmıştır. Eserini Türk dilinde ve yabancı dillerde yazılmış eserlere dayandıran Ahmed Saib özellikle Rus kaynaklarından yararlanmıştır. Eser;

Mukaddime

Kabulü'l Muharebe Tarafeyn Orduları Hakkında Bazı Mulahâzat

1. Fasıl- İlan-ı Harbi Müreakib Rumeli Dar'ül Harbinde Ahval
2. Fasıl- Anadolu Dar'ül Harbi

---

¹⁴⁹ Ahmed Saib, *Son Osmanlı-Rus Muharebesi*, Hindiye Matbaası, Mısır, H. 1327.

3. Fası1- Rumeli Dar'ül Harbi, Tuna Muharebeleri, Rusların Rumeli'ye Geçmeleri
4. Fası1- Anadolu Dar'ül Harbi
5. Fası1- Rumeli Dar'ül Harbi
6. Fası1- Ahval-i İstanbul, Plevne'de Birinci Muzafferiyat
7. Fası1- İkinci Plevne Muharebesi, Süleyman Paşa Ordusu'nun Dar'ül Harbe Vusûlü
8. Fası1- Harbin Bu Devrinde Rus Ordusu, Süleyman Paşa'nın Şıbka Boğazı'na Hücumları, Şumnu Plevne Orduları
9. Fası1- Üçüncü Plevne Muharebesi
10. Fası1- Plevne'nin Muhasarası, Bu Esnada Şıbka ve Şumnu Orduları'nın Emeli
11. Fası1- Anadolu Dar'ül Harbi
12. Fası1- Rumeli Dar'ül Harbi, Plevne'nin Sükûtu
13. Fası1- Plevne'nin Sükûtundan Sonra Dar'ül Harbdeki Ahval
14. Fası1- İzmihlal ve Perişanlık
15. Fası1- Mütareke İle Sulh Arası

Ayastefanos Mu'ahedesi gibi bölümlerden oluşmaktadır.

1.2.6. Şark Meselesi¹⁵⁰

Yazar bu eserini Sancak gazetesinde yazmış olduğu yazılarla bir araya getirmiştir. Amacı ilk defa Viyana Kongresi'nde Rus Çarı tarafından kullanılan bu ibarenin (Şark Meselesi) Osmanlı Devleti aleyhinde ne anlama geldiğini okuyucularına izah etmektir. Eser toplamda altı formadan meydana gelmekte olup Şark Meselesinin dünü, bugünü ve yarını anlatılarak başlanmış daha sonra Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine yer verilmiştir. Yazar ayrıca konuyla bağlantılı olarak Fransa ve Almanya'nın Osmanlı'ya karşı tutumuna değinmiştir. Saadettin Gömeç 2008 yılında kitabı aynı isimle günümüz harflerine çevirerek

---

¹⁵⁰ Ahmed Saib, *Şark Meselesi*, İkbâl-i Millet Matbaası, İstanbul, H. 1327.

yayımlamıştır.

1.2.7. Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası¹⁵¹

154 Sayfa olarak hazırlanmış olan bu eser İstanbul'da 1910 yılında yayımlanmıştır. Eserde mukaddime ve içerik bölümü bulunmamaktadır. Müellif eserinde Şark Meselesinin 93 Harbi'nden sonraki sürecini ele almaktadır.¹⁵² Şark Meselesinin Osmanlı ülkesinde Berlin Antlaşması'ndan sonra hissedilmeye başladığını ifade eden Ahmed Saib, Rusya'nın son dönemlerde siyasi değişimler gösterdiğini ve Osmanlı memleketinde ciddi tehlikeli emellerini gerçekleştirmek istediğini ifade etmektedir.¹⁵³ Eserin devamında ise II. Abdülhamid ve Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin geçirmiş olduğu süreçler anlatılmıştır.

1.2.8. Tarih-i Sultan Murad Hâmis¹⁵⁴

Kitabın ilk baskısına ulaşamamıştır. Fakat ilk baskısının tarihini Şura-yı Ümmet gazetesinden tespit etmek mümkündür. Şura-yı Ümmet gazetesinin 19 Ocak 1904 tarihli sayısında yeni eser olarak tanıtılmıştır.¹⁵⁵ 239 sayfa olarak hazırlanmış eser kitabın takdim kısmından sonra 9 alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

Sultan Murad Han Hazretleri'nin Cülusları

On Dokuzuncu Asırda Şark Meselesi'ne Bir Nazar

Hal'inden sonra Merkez Hükümetleri

Faci'a-yı Sultan Abdülaziz

Devlet-i Aliyye, Sırbıye ve Karadağ

Ahval-i İstanbul

Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Katli

¹⁵¹ Ahmed Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası*, Dersaadet, H. 1328.

¹⁵² Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası*, s.2.

¹⁵³ Saib, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzırası*, s.9.

¹⁵⁴ Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad Hâmis*, Hindiye Matbaası, Mısır H. 1326.

¹⁵⁵ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", s. 126.

Sırbıye ve Karadağ Muharebesi

Sultan Murad'ın Hastalığıyla Hal'i ve Buna Müta'allik Teferruat

1.2.9. Vaka-i Sultan Abdülaziz¹⁵⁶

214 sayfa olarak hazırlanan bu eserin ilk baskısı Mısır'da 1902 (H. 1320) yılında yapılmıştır.¹⁵⁷ Yazar eserini mukaddime dâhil 14 başlıktan oluşturmuştur. Bunlar;

Mukaddime

Vaka-i Hayriye ve Netice

Sultan Abdülaziz'in Evail-i Saltanatı

Sultan Abdülaziz'in Evasıt-ı Saltanatı

Avrupa ve Devlet-i Aliyye

Sultan Abdülaziz'in Evâhir-i Saltanatında Görülen Su-i İdare

Saray ve Rusya Sefâreti

Memalik-i Mahruse'de Terkiyât-ı Fikriye

Siyaset-i Abdülaziz

Ahval-i Vükâla ve Meslek-i Midhat Paşa

İğtişâât-ı Dahiliye ve Müşkûlât-ı Hariciye

Softalar Vak'ası

Esrar-ı Hal'i Hakkında Bazı Mülâhazat

Sultan Abdülaziz'in Hal'i

Eserinde dipnot kullanan Ahmed Saib mukaddime kısmında tam anlamıyla Sultan Abdülaziz dönemi hakkında geniş bilgi vermek için yazmadığını ifade etmektedir. Ahmed

¹⁵⁶ Ahmed Saib, *Vaka-i Sultan Abdülaziz*, Mısır H. 1326.

¹⁵⁷ Ercoşkun, "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)", s. 126.

Saib Osmanlı Devleti ile ilgili Avrupa’da pek çok eser neşredilmiş olsa bile bunun sayısını yeterli görmemektedir. Ayrıca Abdülaziz dönemi hakkında Avrupa’da birkaç tane Osmanlı’da ise bir tane eser bulunmaktadır. Bu eserler güvenilirlikleri eksik olan çalışmalardan müteşekkildir. Bu eksikliği giderme noktasında kendisinin de sorumluluk aldığını ifade eden Saib ileri sürmüş olduğu muhakemelerde iyi bir niyetle yaklaştığını ifade etmektedir.¹⁵⁸

1.2.10. Caucase: Les Revendications des peuples du Caucase¹⁵⁹

Ahmet Saib Bey, Stockholm Konferansı’na katıldığı dönemde, konferansın gerçekleşmemesi üzerine katılanların savunmuş olduğu düşüncelerini içeren bildirimleri derleyerek yayınlamıştır. Ahmed Saib Bey’in Kafkas halklarının iddialarını ifade eden 7 sayfalık bildirisi ise Fransızca ve İsveççe olarak yayınlanmıştır.¹⁶⁰

Ahmed Saib Bey’in Edirne Matbaası’nda İzahü’l Hendese adında basılmış 177 sayfalık bir eseri daha mevcuttur.¹⁶¹ Ahmed Saib Bey’in bu eserlerin yanında basılmamış beş eseri mevcuttur. Bunlar; Mısır İngilizlerin Eline Nasıl Düştü? Meşrutiyet Dalgaları, Ayastefanos Muahedesi’nden Berlin’e Doğru, Mısır ve Arabi Paşa Meselesi ve Tarih-i Harb-i Osmani’dir. Lamaires’in “Kavaid-i Aşk ve Sevda”¹⁶² ve “Sevmek Sanatı” kitaplarının da çevirisini yapmıştır.¹⁶³

2. REHNÜMA-YI İNKILAP (DEVİRİM KILAVUZU) KİTABININ İÇERİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Rehnüma-yı İnkılâp adlı eserin değerlendirmeye alınan baskısı ikinci baskısı olup bu eser Hicri 1327 (1909) yılında Mısır’ da Hindiyeye Matbaası’nda basılmıştır. Kitabın ilk baskısının Hicri 1318 (1901) tarihiyle yine Mısır’daki Hindiyeye Matbaası’nda basılmış olduğu bilinmektedir. Birinci ve ikinci baskısı arasındaki süreçte kitabın basılması ve dağıtılması yasaklanmış olup II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte oluşan serbestlik

¹⁵⁸ Saib, *Vaka-i Sultan Abdülaziz*, s.7-8.

¹⁵⁹ Ahmed Saib, *Caucase: Les Revendications des peuples du Caucase*, Impr. Stellan Stal, Stockholm, 1917.

¹⁶⁰ Ahmed Saib Bey’in Bildirisi için Bkz.

https://www.worldcat.org/search?q=au%3AAhmed+Saib+Kaplan+Zade%CC%81.&qt=hot_author (24.02.2020).

¹⁶¹ Saib, *Vaka-i Sultan Abdülaziz*, s.XII.

¹⁶² Lamairres, Vatsyayana, *Kamasutra, Kavaid-i Aşk ve Sevda*, Matbaa-yı Kader, İstanbul, H. 1329

¹⁶³ Lamairres, Vatsyayana, *Kamasutra, Sevmek Sanatı*, Matbaa-yı Kader, İstanbul, H.1329 Bkz. <https://www.worldcat.org/account/80364199?page=login&ref=https%3A%2F%2Fwww.worldcat.org%2Ftitle%2Fkamasutra-kavaid-i-ask-ve-sevda-sevmek-sanati%2Foclc%2F80364199%3Fpreferer%3Ddi%26ht%3Dedition%23reviews#tags>.

ortamında kitabın ikinci baskısının yapıldığı düşünülebilir.

Ahmet Saib Bey, olan Rehnüma-yı İnkılap adlı eseri Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Ahmet Saib Bey eserinde ağır edebi ifadeler yer vermiştir. Eser didaktik bir anlatımla kaleme alınmış olup metin içerisinde öğretmen ve bilgi verme kaygısının güdüldüğü görülmüştür. Kitabın yazarı okuyucusunu meşrutiyet yönetimine hazır hale getirme çabası içerisinde. Rehnüma-yı İnkılap, Haluk Y. Şehsuvaroğlu'na göre bilimsel anlamda metodolojik olarak eksiklikleri olan tarihi gerçeklerle alakası olmayan bir eserdir. Şehsuvaroğlu eserin “polemique” bir gaye ile yazıldığını ifade etmektedir.¹⁶⁴ Kitap yayımlandığı dönemde Yıldız yönetiminin tepkilerine maruz kalmıştır.

II. Abdülhamid, iktidarda bulunduğu dönemin kritik ortamında, basın ve yayın sürecini kontrol altında tutmak istemiştir. Dönem içerisinde gazete, kitap ve diğer yayınlar sürekli denetlenmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinden görüldüğü kadarıyla Mısır'da Hindiyye Matbaası'nda yayınlanan bu kitabın memlekete sokulmamasına ve gelenlerin de hızlıca toplanmasına karar verilmiştir.¹⁶⁵ Kitap II. Abdülhamid döneminde birçok yayınlara aynı kaderi paylaşmıştır. Zararlı yayınlar arasında değerlendirilerek¹⁶⁶ adı geçen tarih kitabının yabancı postalar aracılığıyla ülkeye sokulmasına müsaade edilmemesine yönelik de tedbirler alınmıştır.¹⁶⁷ Bu bölümde kitabın siyasi anlamda neden yasaklı olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Mukaddime ve sonuç kısmı dâhil edildiği takdirde kitap on bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler;

- Mukaddime
- Tarih-i Osmaniye'ye Bir Nazar
- Şehzadeler
- Padişahlar
- Vükelâ
- Menba'ı Seyyiat (Kötülüklerin Kaynağı)
- Hukuk-ı Millet ve Hükümdarı Hakkında Bazı Tetebbuât

---

¹⁶⁴ Şehsuvaroğlu, *a.g.g.*, s.4.

¹⁶⁵ BOA. Y.EE. KP. Dosya No: 17, Gömlek No: 1685, 11 Şevval 1320, (11 Ocak 1903).

¹⁶⁶ BOA. DH. MKT. Dosya No: 631, Gömlek No: 31, 12 Şevval 1320,(12 Ocak 1903).

¹⁶⁷ BOA. DH. MKT. Dosya No: 686, Gömlek No: 54, 17 Muharrem 1321, (15 Nisan 1903).

- Kanun-ı Esasi Mübahasesi
- Çare-i Selamet
- Netice

2.1. Mukaddime

Bu kısımda yazar Ahmed Saib Bey kitabı takdim etmektedir. O'na göre “zaman ve ilim ilerledikçe düşünce de ilerlemektedir.” Bu sayede eski adet üzere gelen inançlar kaybolmakta yerine tecrübi(deneysel) mutlak hakikatler geçmektedir. Osmanlı Devleti'nde bir kısım insanların düşüncelerinin yanlış olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁸ Bir de artık hakikatleri ortaya çıkarmak isteyenler vardır ki yanlış fikre inanan insanların düşüncelerine, boş sözlerine inanmazlar. Bu kimseler memleketin selamete çıkmasını, adaletli bir idarenin teşkilini ve teşkilatlı bir devletin var olmasını temenni etmektedirler.

Ahmed Saib Bey kendisinin de aynı düşüncede olduğunu belirtip, bu düşünceler doğrultusunda Rehnüma-yı İnkılap kitabını kaleme aldığını söylemektedir. Ahmed Saib Bey'e göre değişim gereklidir ve değişimin gerçekleşmesini sağlayacak olan durum hanedanın tutum ve davranışlarının değişmesine bağlıdır. Hanedanın iyi bir yönetim gerçekleştirmesiyle inkılapların gerçekleşeceğini düşünmektedir.

2.2. Tarih-i Osmaniye'ye Bir Nazar

Ahmed Saib bu kısımda Osmanlı tarihine bir bakış sunmaktadır. O'na göre Devlet-i Aliye, İslâm âleminde dört asırdır özel ve önemli bir konuma sahiptir. İslam âleminin perişan ve dağılmak üzere bulunduğu bir dönemde İslam topraklarını kendi yönetimine almıştır. Hatta Halifelik ve Emirü'l-Müminin namına muvaffak olarak mukaddes bir hizmete malik olmuştur. Doğu'da bu şekilde elde ettiği zaferlerin yanı sıra Batı'da da gayr-ı İslam olan farklı kavimlere galip gelerek bu kavimleri hâkimiyetine almıştır.

Hatta Avrupa'nın merkezinde yer alan ve en önemli şehri olan Viyana Osmanlılar tarafından kuşatılmıştır. Bu ulvi durum pek çok millete nasip olmayan bir şeydir. Osmanlılar bu tür kazanımlardan sonra da bölge halkını küstürmeyen politikalar izleyerek örnek bir

---

¹⁶⁸ Saib, *Rehnüma-ı İnkılap*, s. 3.

davranış sergilemişlerdir. Ahmed Saib'e göre, Osmanlı Devleti her ne kadar terakki etmiş olsa da tarih bize gösteriyor ki devletler maddi ve manevi saadetlerini ileri götüremediği müddetçe çöküşe mahkûmdurlar.

Osmanlı Devleti'nin çöküşünün de birdenbire olmadığını aslında üç asırlık bir süre zarfında gerçekleştiğini belirtmektedir. Ahmed Saib çöküşün başlangıcı olarak kötü bir idareyi sorumlu tutmaktadır. Bundan dolayı içeride ve dışarıda karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu karışıklıkların olduğu dönemde savaşlar ortaya çıkmış ve bu savaşlarda Osmanlı Devleti mağlup olmakla birlikte bu mağlubiyetten sonra imzalanan Karlofça ve Küçük Kaynarca gibi antlaşmalar devleti büyük zarara uğratmıştır. Ayrıca Osmanlı'nın bundan önce uluslararası ortamda elde ettiği askeri şan ve haysiyet kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu durum Türklerden yılmış olan Avrupa milletlerine büyük ümitler vermiş ve Hristiyanlar Osmanlıları Avrupa kıtasından kovmak fikrine kapılmışlardır.

Osmanlı Devleti'ne gelince; böyle bir durumda idareye yön veren hükümet, devletin geleceğini temin edebilecek yeni bir yol bilmemektedirler. Halk ise devletin içinde bulunduğu zor durumu görse de elinde bir şeyleri değiştirecek gücü yoktur. Fakat bu halk, düşman ile olan çarpışmalarda çok ciddi bir cesaret gösteriyordu. Ahmed Saib Bey'in kendi söylemi şu şekildedir: *“Bir avuç toprağı kana boyamaksızın düşmana teslim etmezlerdi.”*¹⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde Vaka-i Hayriye'nin gerçekleşmesi ıslahatların yapılması için ümit verici bir durumdur; fakat bu ümitler çok sürememiştir. Siyaseten bizim dostumuz olan yabancı devletler Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapması için yardım etmişlerse de yönetimde bulunan kişiler bu duruma önem vermeyerek kendi zevklerine dalmışlar ve devleti hızlı bir şekilde çöküşe götürmüşlerdir. Hal böyle olunca diğer devletler hakkımızdaki fikirlerini değiştirmeye mecbur kalmışlardır. Fikirlerini değiştirmek hususunda haklılardır. Çünkü geçen süre zarfında Osmanlı Devleti'nde ıslahat ile ilgili hiçbir ilerleme kat edilememiştir.

Ahmed Saib Bey' göre, bizler kendimizi Avrupalıların bizi tanıdığından daha iyi tanıyoruz. Avrupalılar, Osmanlı ülkesinde mevcut durumu gözlemleyerek, Türklerin yükselmeye ve ilerlemeye fitri olarak yatkın olmadıkları iddiasındadır; fakat bizim bu fikrin yanlış olduğunu ispat edebilecek gerçeklerimiz vardır. Örneğin; Osmanlılar geçmişte kısa bir sürede akıllara hayret verecek ölçüde başarılar kazanmışlardır. Bugün asrımızdaki sorun düzenli bir idareye sahip olmamızdır. Osmanlı böyle bir durumdayken bile son Osmanlı-

---

¹⁶⁹ Saib, *Rehnuima-ı İnkılap*, s. 8.

Rus Harbi'nde Plevne ve Şıpkı'da bu gücünü ispat eder. Bu meseleyi daha sonra derinlemesine inceleyeceğini söyleyip hali hazırda mevcut olan sıkıntıların kaynağını arayacağını belirtmektedir.

2.3. Şehzadeler

Rehnüma-yı İnkılap kitabının bu kısmında Ahmed Saib Bey bulunduğumuz asrın medeniyet asrı olduğuna inanır ve son yüz senede dünyada, insanı hayret içinde bırakacak kadar ilerlemenin yaşandığını söylemektedir. Her iş ve sanatta ciddi ölçüde yenilik ortaya çıktığı gibi genel idari usullerde bile geçmiş devirlere bakarak büyük bir değişim gerçekleşmiştir. O'na göre bu duruma hizmet eden olay, gelişmiş devletlerin iyi bir idare oluşturmalarındaki başarıdır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum iyi bir idareden yoksun olmasıdır, diyerek eklemeye bulunur ve Avrupalıların bugün bizden ileri olmasının gerçek nedenini incelemeye koyulur.

Bu dönemde Avrupa'da halk can ve mallarından emin ve hepsi eşitlik, hürriyet, adalet gibi yaratıcının insanlara bahsettiği özelliklerin hepsine sahip olarak yaşamaktadır. Kanunlar ise ciddi bir şekilde araştırılarak ve incelenerek ortaya çıktığından herkesin hakkını korur. Bu duruma kimsenin tecavüz etmesi mümkün değildir. Halk idareyi eleştirebilir meclis vasıtasıyla şikâyetle bulunabilir. Ahalinin böyle bir tutum içinde olması hükümdarın gücünü etkilemez. Eskiden ülke idaresi bir şahsın elindeyken bugün kanunların ölçüsüne göre hareket edilir ve hükümdar da yasaya tabidir.

Bu zamanda memleketin idaresinin zor olduğunu belirtip, idarenin pek büyük bir güce sahip olması gerektiğini vurgular. İdarenin memleketin ahvaline tamamıyla vakıf olması şarttır. Onlardan bugün istenilen şey, önceki zamanlarda olduğu gibi, her işte kendilerini ileriye sürmek ve diğerlerinin hukukunu gasp etmek değil kanunlara riayet etmek ve halkın hukukunu korumanın gerekliliğidir. O'na göre şurası da dikkat çekicidir ki; düzenli idare sadece meşrutiyet yönetimiyle bağlantılı olmayıp mutlak monarşi ile idare olunan memleketlerde bile kanunlara riayet edilerek düzenli idare oluşturulabilir. Yani bu gibi memleketlerde hükümdar ortak hukuku icra eylemektedir. Ayrıca bir hükümdar için en önemli şey fitraten bu işe uygun olması ve iyi bir terbiyeye sahip olmasıdır.

Avrupa'da bunun önemi önceden anlaşılmış olup ilerleyen zamanda hükümdar

olacak kimsenin dönemin ihtiyacına göre özel bir eğitim ve terbiyeye sahip olması beklenir. Bu duruma çok kıymet verilerek ileride hükümdar olacak kimseler güzel ahlak ve ilim sahibi birkaç âlimin terbiye ve tedrisine verilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerinde şehzade eğitiminin niteliği Avrupa'da uygulanan formatla aynıken sonraları değiştirilerek hata yapılmıştır.

Avrupa'daki hocaların ileride hükümdar olacak şahsın eğitiminde göz önünde bulundurdıkları en önemli şey zamanın gereklilikleri doğrultusunda ve belli bir yöntem takip ederek terbiye ve eğitim vermektir. Ancak bu şekilde, eğitilen şahıs hükümdar olduğu zaman aklını doğru kullanabilir ve hikmet çerçevesinde hareket eder. Bu sayede hükümdarın yanlışına sapması engellenmiş olurdu.

Ahmed Saib Avrupa'daki şehzadelerin aldıkları eğitimin faydasından bahsettikten sonra, İslâm dünyasında kısa bir sürede kutsal görevler üstlenen Osmanlı Devleti'nde bu durumun zamana göre farklılık arz ettiğini düşünmektedir. Osmanlı'nın kuruluş ve devletleşme sürecindeki şehzadelerin iyi bir terbiye aldıklarını söyledikten sonra Sultan Orhan, Süleyman, Bayezid ve Selim'i bunlara örnek göstermektedir. Hatta onların daha şehzadelik dönemindeyken bile ordugâhlarda ve siyaset meclislerinde bulduklarının onların yetişmesindeki önemine vurgu yapmıştır. Fakat Osmanlı'nın son asrında bu durumun değiştiğini belirterek o zamanki padişahlara atıfta bulunarak, şehzadelerin saraydan çıkmadıklarını ve millete uzak kaldıklarını söyler. Millete uzak duran şehzade yönetime geldiğinde birçok hata yapabilir.

Eski şehzadeler küçük yaşlardan itibaren çeşitli bölgelerde valilik görevinde bulunurlar ve savaş çıktığında uhdelerinde bulunan orduyu kumanda ederlerdi. Bu durum devletin yükselmesinde ve aynı zamanda bu şehzadelerin önemli tecrübeler edinmesinde büyük ölçüde etkiye sahiptir. Keşke bu durum sonraları da bu şekilde devam edebilmiş olsaydı. Ahmed Saib Bey'e göre hicri bininci yıldan sonra Osmanlı çöküşe geçti ve şehzadelerin eğitimi eskiye nazaran düzensiz bir hal aldı. Bu durum çöküşün hızlanmasında etkili olmuştur.

Günümüzde şehzadelerin eğitiminin üzücü olduğundan bahsederek bu halin oluşmasında şehzadeleri eğiten lalaların çoğunun "çürük" denilebilecek şekilde Enderun-u Hümayundan çıkma uşaklardan oluşmasıdır. Bu kimseler dünyanın hiçbir yerinde nitelikli

eğitim almadıkları gibi, ömürlerini sarayda uşaklık yaparak geçirirler, cahildirler.¹⁷⁰ Hâlbuki bunların yetiştirdikleri şehzadeler ileride Osmanlı hükümdarı ve dolayısıyla İslam Halifesi olacaklardır, dedikten sonra bu durumun gülünecek bir durum mu yoksa ağlanacak bir durum mu olduğunu okuyucuların takdirine bırakarak son zaman padişahların, padişah oluncaya dek sarayda geçirmiş oldukları zamanları incelemeye koyulur.

Bilindiği üzere; şehzadeler İstanbul'dan dışarı çıkmazlar, kimseyle görüşmezler ve bahsi geçen lalalardan on beş yaşına gelinceye dek ayrılmazlar. Bu durum onların cesaretsiz ve metanetsiz olmalarına neden olur. Eski Osmanlı Hanedanı'na mahsus olan yiğitlik onlarda görülmez. Ömürlerini talimden uzak ve idmansız geçirdiklerinden vücutları zayıftır ve akli melekeleri önemsiz bir şeyden bile üzüntü duyar.

Küçük yaşlardan itibaren hoca ve lalalarından padişah olacaklarını öğrenirler. Milyonlarca halkı kendi keyiflerince yönetecekleri bunlara aktarılır. İstediklerini kovup, istediklerine ihsanlarda bulunabileceklerini duyarlar. Hatta ahalinin zat-ı şahaneleri için Allah tarafından kul olmak üzere yaratıldığı gibi nice hurafe bilgiler akıllarına yerleştirilerek yetiştirilirler. Milletın padişah için değil padişahın millet için var olduğunu ne bunlara söyleyen vardır ne de bunlar kendileri anlayabilirler. Bu şekilde yetişen şehzade bir gün padişah olur ve bu asırda hangi padişahımızın zamanında olursa olsun kendilerine en yakın bildiği insanlar, uşaklar ve anaları tarafından akraba saydıkları köleleri olur.

Ahmed Saib, “şehzadeler” bölümünde son padişahların devletin idaresini düzeltmek ve bunun için gereken tedbirleri düşünmek yerine saraydaki hainlerin entrikalarıyla ortaya konulan meselelerle vakit geçirdiklerini anlatır. O'na göre, son dönem padişahlar vekilleri ve memurları ne şekilde seçmeleri gerektiğini, millete ne derece fayda veya zarar sağlayacağını idrak edemezler. Hatta o adı geçen entrikaları bazı durumlarda bilmezler bile. Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı zamandaki şehzadelerin durumunu bu şekilde açıklamaya kavuşturur ve şehzadelerin terbiye usulünün devlet idaresine ne kadar etki ettiğini anlamak için bu açıklamaları yeterli kabul eder. Kendisini, son paragrafta Vaka-i Hayriye'den bugüne kadar Osmanlı Devleti'nde hüküm süren padişahların aldıkları eğitim ve terbiye usullerine bir bakış sunmuş sayar.

2.4. Padişahlar

¹⁷⁰ Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s. 19.

Ahmed Saib, bu kısımda son dönem Osmanlı padişahları hakkında tek tek değerlendirmelerde bulunmaktadır. II. Mahmut döneminde Vaka-i Hayriye'nin meydana gelmiş olmasıyla ciddi bir ıslahat hareketinin aslında başladığını ifade eder. Vaka-i Hayriye hem dışarıda hem de içeride çok büyük tesirleri olan bir vaka idi. Avrupalıların öteden beri Doğu halkları hakkında yanlış fikirlere sahip olması söz konusu olmasına rağmen Vaka-i Hayriye'nin Osmanlı'da meydana gelmiş olması Avrupalıları şaşırtmış ve telaşlandırmıştır.

İçeride ise padişahın böyle bir şeye teşebbüs etmesi milleti meyus gelecek için ümitsizliğe sevk etmişti. Çünkü iki üç asırdan beri kargaşa içinde yuvarlanan Osmanlı idari sisteminin Avrupa usullerine göre düzenlenmesi içerideki devlet adamlarının Avrupalıları taklit olacağını düşünmelerine sebep oldu. Ecdattan gördükleri eski usulleri değiştiren doğru yoldan saptıklarına kanaat getirdiler. Nihayetinde Sultan Mahmut Han inkılabı gerçekleştirerek devletin temelini güçlü ve yeni bir surette vücuda getirdi.

Yazarın bakışına göre, Sultan II. Mahmut zamanında yapılan ıslahatlar iki maddeden ibarettir. Biri yeni askeri düzenin oluşturulması diğeri ise Batı usulünde kıyafetlerin yaygın hale getirilmesidir. Bu kıyafet meselesi önemsiz görülse de Avrupa'nın idare ve yaşam tarzının Osmanlı ülkesine girmesine muhalif olanlar için muhalefet yapmaya yeterli bir sebep olarak görülmüştür.

II. Mahmut döneminde iktidar sahibi devlet memurlarının eğitilmesiyle istenilen ıslahatların yapılmasını kolaylaşacağı düşünüldü. Diğer ıslahatlara da mümkün olduğu kadar çaba harcanmıştı. Fakat içeride ve dışarıdaki problemler yüzünden ıslahatları yapmaya çalışmak II. Mahmut için zorlanılan bir süreç olmuştur.

Sultan Abdülmecid Han tahta çıktığında evvelki zamanlara nispeten ilerlemeyi sağlayacak ortama ve imkânlarla sahipti. Çünkü o vakit Avrupa'da bulunan sıkıntıların çoğu bertaraf idi. Her ne kadar padişah genç olsa da asrın şartlarına uygun bir tahsil gördüğü için kendisinden büyük hizmetler beklenmekteydi. Gerçekte Sultan Abdülmecid fena adam değil, fitri olarak efendi, güzel ahlaka sahip ve merhametli bir padişahı. Ama üzücü bir şekilde hoşgörülü bir ahlaka sahip olması durumu 22 senelik devrinde devlet için ciddi bir hizmet görmesine engel olmuş ve giderek Osmanlı'nın iyiliğini isteyenlerin ümitlerini boşa çıkarmıştı. Bu padişahın devrinde oldukça iyi vekiller yetişmeye başlamıştı. Bunlara örnek

olarak Reşid Paşa¹⁷¹, Âlî Paşa¹⁷² ve Fuat Paşa¹⁷³ Osmanlı'nın en yüksek tabakasını oluşturuyorlardı. Bunların çoğu Sultan II. Mahmut Han döneminin havasında yetişmiş asrın genel durumlarına vakıf münevver insanlardı. Bu devlet adamlarının iş başında bulunmasına rağmen o dönemde hiçbir ciddi iş görülemediği ortadadır.

Sultan Abdülmecid zamanında devlet gerek içten gerekse dışarıdan çok zayıf düştü. Bu sebeple Avrupalıların Türk milleti hakkında düşündükleri cehalet ve taassup teyit edilmiş oldu. Bunun sonucu olarak da Avrupalılar tarafından edepsiz tecavüzler ve tasallutlar ortaya çıkarak devletin haysiyeti kalmadı. İçeride tasvirin fevkinde uygunsuzluklar hüküm sürüyordu. Devletin içinde suç işleme, rüşvetçilik, fukaraya zulüm, onları ezme gibi durumlar sıradan bir hal almıştı. İşin en fenası kötülüklerin sebebini bilen kimse olmayıp “falan paşa idareye geçerse fenalığın önü alınır” ümidi ile vakit geçiriliyordu. Bir zaman geldi ki artık halk her şeyden hayır beklemekten vazgeçti. Velihaht Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması sabırsızlıkla beklenmeye başlandı. Fakat sonradan ortaya çıktı ki bu ümit boş bir ümitti.¹⁷⁴

Sultan Abdülaziz'in hilafet makamına kardeşi kadar bile layık olamadığını söyleyen Ahmet Saib, Sultan Abdülaziz hakkında olumsuz kanaat bildirir. Büyük kardeşi iktidarsız olmakla beraber efendi ve yumuşak huylu bir zat iken, bu kendini beğenmiş, menfaatperest birçok kötü vasfa sahip bir hükümdar idi. Dünyada arzu ve adet edindiği bir şey varsa o da idareyi manasız yere karıştırmak ve kimsenin fikrini dinlememektir.¹⁷⁵

Zevk aldığı ve merak duyduğu şeylerin en önemlileri pehlivanlar güreştirmek, horoz ve koç dövüştürmek gibi bir padişaha yakışmayacak hallerdi. Onun zamanında kadınlar ve saray dalkavukları idari işlere karışır olmuştu. Bu tavırları tahta çıkışının ilk iki senesinde meydana çıkmadı. Çünkü sadarete bulunan Ali Paşa'dan çekinir ve uygunsuz hareketlerini açığa vermezdi. Ali Paşa'nın vefatından sonra çekinecek kimse kalmadı ve bu hallerini açığa vurmaya başladı. 6 seneden fazla padişahlık sürdü. Askeri erkânın yardımıyla vükela

¹⁷¹ Mustafa Reşid Paşa: Osmanlı da son dönem sadrazamlarından olup Tanzimat Fermanını ilan eden kişidir. Bkz. Kemal Beydilli, *Mustafa Reşid Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-resid-pasa> (24.02.2020).

¹⁷² Âlî Paşa: Mustafa Reşid Paşa dan sonra 1852 de sadrazam olmuştur. Bkz. Kemal Beydilli, *Âlî Paşa, Mehmed Emin*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-pasa-mehmed-emin>

¹⁷³ Fuad Paşa: Âlî Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Hariciye Nazırlığı yapmış Abdülaziz döneminde sadrazamlık görevine getirilmiştir. Bkz. Orhan F. Köprülü, *Fuad Paşa, Keçecizâde*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuad-pasa-kececizade> (24.02.2020).

¹⁷⁴ Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s. 28.

¹⁷⁵ A.g.e, s.28-29.

tarafından hal' olundu. Müellif Abdülaziz'den sonra gelen padişah Murad Han Hazretleri hakkında bir şey söylemek mümkün olmadığını çünkü saltanat süresinin kısa sürdüğünü kaydetmektedir. Fakat Osmanlı padişahlarının en talihsizi olduğunu söylemekten de kendini alamaz.

Sultan Abdülhamid dönemi hakkında ciddi eleştiriler yapan Ahmet Saib o dönemde meydana gelen kötülükleri referans göstererek başlar. Bu padişahın zamanında devlet için gerekli olan şartlar yok oldu. Bâb-ı Ali'nin haysiyeti ve iktidarı büsbütün mahvoldu. Diğer nezaretlerin ve şubelerin sadece adı kaldı. Bunların yerine saraydaki kıymetsiz kimselerin ve zorbaların sözü geçerli oldu. Saltanat merkezinde hizmet eden daireler yalnız Yıldız Sarayı'nı sığınılacak yer olarak gördüler demektir.¹⁷⁶

Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, hâkimler, askeriye'nin ileri gelenleri, Mülkiyeliler sadece saraya riayet gösterdiler ve kötü emellerini gerçekleştirme fırsatı buldular. Sıradan işlerde bile mensup oldukları Bâb-ı Ali'yi dikkate almayarak sarayda yakınlık kurduğu biri vasıtasıyla padişaha takdime yetki buldular. Devletimizin geçirdiği devirler de saraylılar adı ile anılan zararlı kimseler fenalıklara sebep oldular ise de hiçbir zaman Abdülhamid devrindeki kadar olmamışlardı. Bugün Yıldız denildiği zaman içten derin bir gücenme hissetmeyen kalmamıştır.

Evvelki sarayların fenalıkları İstanbul dâhilinde sınırlı kalmışken Yıldız'daki zararlı kimselerin çevirdikleri entrikalarla ortaya koydukları fenalıklar devletin tüm halkına etki etti. Bugün Yıldız'da oturan zararlı kimselerin nüfuzu Osmanlı Devleti'nin her tarafını istila etmiştir. O derece ki halk bunların istediği her şeyi yapabilecek güçte olduğuna inanmışlar kısaca dilediğini mükemmel şekilde yapan Allah olarak tanımışlardır.

Dönemin diğer düşünürleri gibi Ahmet Saib Bey de bir memleketin ilerlemesine hizmet eden en önemli etkenin adaletin güçlü bir şekilde tesis edilmesi olduğunu düşünmektedir. O'na göre bu gereklilik Devlet-i Aliye de tamamen kaybolmuş durumdadır. Padişahın icraatları akla ve mantığa uymadığı gibi adliyyeyi mahvetti. Onun zamanında rüşvet verilerek adliyyede çözülemeyecek iş yoktu.¹⁷⁷

Ahmed Saib'e göre “*devletin malı deniz yemeyen domuz*” darb-ı meseli bu zamanda uygulanmıştır. Yine aynı şekilde hakkıyla işini yapan memur yoktur eğer olursa mesleğine

¹⁷⁶ A. g.e, s.30-31.

¹⁷⁷ Saib, *Rehnuma-ı İnkılap*, s.31-32.

devam edemez. Ayrıca dönemin en büyük hırsızının ve en kötü iş yapanın üst mercidekiler olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁸

Makamın kendisine bahsettiği nüfuzu kullanarak memleketi yağma edip genel hazine işleri olduğu için hesap vermeye lüzum görmemektedirler. Zaten en yukarı mevkide olan zatın hali böyle olursa memurların tavrının da bu yönde olacağı kaçınılmazdır. Devletten alması gereken maaş verilmemekte olduğu için memurların da böyle bir tutuma gitmesi kaçınılmaz olmaktadır. Halktan alınan vergilerin birçoğu saray ahalisinin masraflarına sarf ediliyor. Yalnızca kalan kısmın çok azı memurlara maaş olarak paylaştırılabilir. Sarayın yalanları tekrar etmesine rağmen bahsedilen gelirin üçte biri sarayın masraflarına sarf ediliyor geri kalanı memurların maaşlarına ayrılıyor. 8 milyondan oluşan bu tahsisat, devletin önlenebilir ihtiyaçlarına yeterli gelmediğinden memurların açlıktan ölmek derecesine gelmesine neden oluyor. Bundan üç sene önce Bank-ı Osmani'nin verdiği bilgilere göre devletin memurlara olan maaş borcu 6 milyondan fazla idi, bugün ise daha da fazla olduğu aşikârdır.¹⁷⁹

Orduların halinin perişan olduğunu ve düzensiz olduğunu dile getiren Ahmet Saib 93 Harbi'ni komuta eden kimselerin ordularımızdan uzaklaştırıldığını ifade etmektedir. Plevne muharebesiyle büyük şöhret edinen Gazi Osman Paşa¹⁸⁰ yirmi yedi seneden fazla Mabeyin Müşirliği yaptığı dönemde fikir hürriyetinin olmadığı Yıldız Sarayı'na gömülüp kaldı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa¹⁸¹ mesleğiyle alakası olmayan bir memuriyete (Mısır Fevkalade Komiserliği'ne) gönderildi. Fuad Paşa selamlıkta varlığını göstermeye memur edildi. Fakat Fuat Paşa istibdada tahammül edemediğinden tepki gösterdi. Bunun sonucunda rütbe ve nişanları alınarak Şam'a sürgün edildi. Plevne Erkân-ı Harbiye reisi Tevfik Paşa ile Recep Paşa valilikle ve ordu kumandanlığıyla gönderildiler ise de bir tarafa kımıldamasın diye

---

¹⁷⁸ A.g.e, s.32.

¹⁷⁹ A.g.e, s.33-34.

¹⁸⁰ Gazi Osman Paşa: Plevne müdafaası ile ün kazanmış Osmanlı komutanıdır. Yıldız Sarayında Mabeyin müşirliği görevinde de bulunmuştur. Bkz. M. Metin Hülagü, *Gazi Osman Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-osman-pasa> (21.10.2019).

¹⁸¹ Gazi Ahmed Muhtar Paşa: Osmanlı kumandanlarından olup 93 Harbi esnasında Dördüncü Ordu Müşirliği ve Anadolu Harp Ordusu Başkumandanlığı yapmıştır. 93 Harbinde ciddi savunmalar yapan Gazi Ahmed Muhtar Paşa 1882 yılında İngilizlerin Mısır'a asker çıkarması ile başlayan süreci yönetmek için 5 Kasım 1885'te Mısır Fevkalade Komiserliğine tayin edildi. Tezimizin konusunu oluşturan Rehnüma-yı İnkılap adlı kitabın müellifi olan tarihçi-yazar Ahmet Saib Bey de o sırada Paşanın yaverliğini yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanına kadar Mısır da kalan Paşa 1908 de İstanbul'a dönmüş ve İttihat ve Terakkinin görevde bulunduğu esnada 21 Temmuz – 29 Ekim 1912 tarihleri arasında Sadrazamlık görevinde bulunmuştur. 21 Ocak 1919 tarihinde vefat etmiş olup Fatih Sultan Mehmet Türbesi civarında toprağa verilmiştir. Bkz. Rifat Uçarol, *Gazi Ahmed Muhtar Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-ahmed-muhtar-pasa> (24.02.2020).

gözetleme altında kaldılar. Bunların yerine ordularımızda ne kadar ahlaksız, cahil varsa iş başına getirildi. 93 Harbi'nde ordularımızda tespit edilen eksiklikler giderilmedi. Kuru, gösterişli sözlerle vakit harcandı. Sultan II. Mahmut zamanında kabul olunan ve asrın ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olan kanun devamlılık kazandı. Ordularımızın görüntüsü bir askeri cemiyetten çok dilenci cemiyetine benzemektedir.¹⁸²

II. Abdülhamid dönemi sıkıntılara değinen yazar memlekette hüküm süren adaletsizlikten, kötü amaçları olan tiplerin rahatsızlıklarından, vaktiyle mamur bir halde bulunan vilayetler günden güne harabe olmaya yüz tutmasından yakınmaktadır. Zulme maruz kalan halkların defalarca isyana tutuşup boşu boşuna kanlar akıtılması, askerlerimizin zayi olması ve halkın bağlılığının kaybedilmesini büyük bir problem olarak görür. Müslüman ahaliden olan Suriye, Yemen, Bağdat vilayetlerinin bir kısmı aleyhimize silaha sarılmaya mecbur kaldıklarını söyler. Bu sırada kaybettiğimiz topraklara gelince Ahmet Saib bu konuda Osmanlı tarihinin bu kaybının insanın tüylerini ürpertecek biçimde olduğunu söylemektedir. Yalnızca bu son devirde kaybettiğimiz memleketlerden koca krallıklar, devletler ortaya çıkmıştır. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Kıbrıs, Mısır, Girit, Batum, Teselya, Tunus vs. gibi topraklar kötü idareden ötürü vatan toprağı olmaktan çıkmıştır.¹⁸³

2.5. Vükela

Ahmet Saib'e göre Vaka-i Hayriye'nin gerçekleşmesinden sonra diğer devirlere nazaran çok ciddi değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bu değişim vükela kesimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu dönemde liyakat sahibi vükeladan birkaç kişi yukarıya tırmanmayı başardı. Bunlar arasında sadaret makamına ilk tırmanmayı başaran kişi meşhur Mustafa Reşid Paşa idi.

Mustafa Reşid Paşa'nın liyakat sahibi olduğunu ve yöneticilik vasfını üzerinde bulunduran bir zat olduğunu dile getiren Ahmet Saib Bey, devletin içinde bulunduğu ortamda iş yapılabilecek imkân olmadığı halde onun elinden geleni yaptığını ve halkın sevgisini kazandığını söyler. Mustafa Reşid Paşa'nın en büyük hizmetinin ise Gülhane Hattı Hümayunu yayınlaması olduğunu düşünmektedir. Mustafa Reşid Paşa'nın bu hareketinden sonra meydana gelecek tüm düzenlemelerin Gülhane Hattı-ı Hümayunu üzerine inşa edildiğini söylemektedir.

¹⁸² Saib, *Rehnüma-ı İnkılap*, s. 35-36.

¹⁸³ Saib, *Rehnüma-ı İnkılap*, s. 36.

Reşid Paşa'dan sonra gelen Âli, Fuad ve Kıbrıslı Mehmet¹⁸⁴ Paşalar da ıslahat taraftarı paşalar olmakla birlikte vatanın selameti için gayret göstermişlerdir. Hatta Âli Paşa birkaç ciddi ıslahat yapmaya da muvaffak oldu. Adı geçen paşalar Tanzimat Fermanı'nın ilanından Âli Paşa'nın vefatına kadar geçen süre zarfında devleti selamete çıkarmayı başaramamışlardır. Ahmet Saib bunlardan yalnızca Âli Paşa birkaç ciddi iş meydana getirdiğini dile getirir.¹⁸⁵

Ahmet Saib'e göre idarede iyileşmenin ve düzelmenin meydana gelmemesinde sarayın takındığı tavrın büyük bir payı olmakla birlikte zamanın vükelalarının başarısızlıkları da söz konusudur. Daha fazla gayret etmeleri gerekmektedir ve önlerine çıkan zorlukları yenmeye muvaffak olmalıydılar. Ahmet Saib'e göre hangi memlekette olursa olsun hükümdarın asrın gerekliliklerini yerine getirmesi kazandırması gerekir. Vükela içinse bu durum özellikle başvekil ya da sadrazamlar için farz-ı ayındır.¹⁸⁶ Vükela için devlet ve milletin menfaatleri doğrultusunda yapılması gereken tüm işlerde önüne çıkan tüm zorlukları aşmak, diğer tüm iktidar sahiplerini ve meziyetli insanları bir araya getirmek ile duruşunu bozmamak en önemli özelliklerden olmalıdır.

Mesela devletin iyiliği için yapılması gerekli olan işler yapması ne kadar zor olursa olsun, sadrazam ve vükela amacına ulaşmaya çalışmalıdır. Hatta şiddet ve kan dökmek gerekirse bile bundan çekinmemelidir. Bunu yaptıkları takdirde de hiçbir şekilde onlara kötü bir bakış olmaz. Bu sayede kendilerini sonsuza dek yâd ettirebilirler. Ahmet Saib Bey bu konuda Sultan II. Mahmut Han'ı örnek göstermektedir. Sultan ıslahatların yapılmasına engel teşkil eden yeniçeri güruhunu ortadan kaldırmış ve Osmanlı tarihinde parlak bir sayfa açmayı başarmıştır.

Daha eskilere gidecek olursak Koca Köprülü'nün¹⁸⁷ devletin ve milletin selameti için yirmi beş bin kişiyi katletmesi, Köprülü'nün namını hiç zedelememiştir. Keza Sultan Murad

¹⁸⁴ Kıbrıslı Mehmet Paşa: Mustafa Reşid Paşanın telkinleriyle Abdülmecid döneminde sadrazamlık yapmıştır. Kıbrıs'ın Baf kazasında doğduğu için Kıbrıslı lakabıyla anılır. Bkz. Kemal Çiçek, *MEHMED EMİN PAŞA, Kıbrıslı*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-pasa-kibrisli> (24.02.2020).

¹⁸⁵ Saib, *Rehnüma-ı İnkılap*, s. 39.

¹⁸⁶ Saib, *Rehnüma-ı İnkılap*, s.40.

¹⁸⁷ Koca Köprülü: IV. Mehmet döneminde padişaha ve Valide Turhan Sultana şartlar ileri sürerek sadaret makamına gelmiştir. Döneminde Köprülü Mehmet Paşa, Abaza Hasan Paşa'nın Anadolu da çıkarmış olduğu isyanı bastırmıştır. İsyandan sonra Anadolu da başlatmış olduğu Celali ve tüfek teftişinde binlerce insan katledilmiştir. Çağdaş tarihçilerin eleştirdiği bu olayı Ahmet Saib Bey doğru bir hareket olarak değerlendirmiştir. Bkz. Mücteba İlgürel, *Köprülü Mehmed Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/koprulu-mehmed-pasa>. (24.02.2020).

ve Yavuz'u da işin içine kattığımızda görürüz ki Osmanlı'nın en büyük ve meşhur padişahlarından olarak anılırlar.¹⁸⁸

Vaka-i Hayriye'den sonra yüksek vasıflara sahip vükela yetişmekle birlikte bunlardan Reşid Paşa ve bir dereceye kadar Âli Paşa çıkartıldığında geri kalanların uygunsuz hareketleri mevcuttu. Örneğin, saraydaki rakiplerinin zararına çalışmaktan memleketin selametini düşünemiyorlardı. Ayrıca bu vükela takımının kendilerini dışarıda meşhur etmek ve iyi tanıtmak gibi gayeleri vardı.

Vaka-i Hayriye'den sonra Devlet-i Aliye'nin Avrupa ile münasebeti daha fazla görülmeye başlandı. Düzenlemeler ve ıslahatlar hususunda Osmanlı milleti hakkında olumsuz düşünceleri olan Avrupa devletleri Vaka-i Hayriye'den sonra Osmanlılara bakış açısını değiştirmeye başlamış; özellikle Rusya hayrete düşmekle birlikte telaşlanmıştır.

Eğer Devlet-i Aliye, idaresini Avrupa'nın yeni usullerine göre düzenler, medeniyetin gerekliliği olan çeşitli ilim ve fenlerde terakki ederse zaten İslam dininin manevi kuvveti ve askeriye'nin gücü ile Memalik-i Mahruse'yi eski meşhur günlerine kavuşturabilir. Bu durumun ortaya çıkmasının ise Avrupa'nın zararına olacağı aşikârdır. Avrupalılar ince siyaset yetenekleriyle bu durumu öngörebilmişlerdir. Hatta Vaka-i Hayriye'den sonra Avrupa günlük gazetelerinde Türkiye işleriyle meşgul bulunup Osmanlı hükümetinin her hareketini araştırmaya ve incelemeye koyulmuşlardır.¹⁸⁹

Ahmet Saib, isimlerini hayırla yâd ettiği Reşid, Fuad ve Âli Paşalar ahirete intikal ettikten sonra adı geçenlerden daha genç ve onların yetiştirdiği Mithat Paşa¹⁹⁰ ve Hüseyin Avni Paşa'yı¹⁹¹ da önemsemektedir. Bu Paşalar seleflerinden aldıkları idare ve siyaset eğitiminde Abdülaziz'in saltanatının son yıllarında vekâlette görev almışlardır.

Özellikle Mithat Paşa için “Bizde iki üç asırdan beri yetişmiş olan büyüklerin hepsinden üstündür.” demekle birlikte Reşid, Fuad ve Âli Paşalardan bile üstte bir zat

¹⁸⁸ Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s.41.

¹⁸⁹ Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s. 43.

¹⁹⁰ Mithat Paşa: Osmanlı da meşrutiyet yanlısı devlet adamıdır. 1876-77 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunmuştur. Mithat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa ile yakın ilişkiler kurmuş onlardan etkilenmiştir. Bkz. Gökhan Çetinsaya, Ş. Tufan Buzpınar, *Midhat Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/midhat-pasa> (24.02.2020).

¹⁹¹ Hüseyin Avni Paşa: Asker kökenli Osmanlı sadrazamlarındandır. Hüseyin Avni Paşa meşrutiyet taraftarı olmayıp kabahatin Abdülaziz de olduğuna inanan bir devlet adamıydı. Ahmet Saib Bey'in aksine devletin başına iyi niyetli bir padişah geçince her şeyin düzeleceğine inanırdı. Bkz. Ali İhsan Gencer, *Hüseyin Avni Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-avni-pasa> (22.10.2019).

olduğunu belirtir. Mithat Paşa'nın üstünlüğünü çeşitli vilayetlerde meydana getirdiği iyi işler ve ne mevkiye olursa olsun herkesçe bilinen sıradan başarılar olmadığını söyler. O'na göre bu zat Avrupalıların "Home Detat" diye tasvir ettikleri yüksek vasıflara sahip ve bir devlet adamında var olması gereken tüm özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Mithat Paşa şanına yaraşır şekilde Vilayetler Kanunu'nu düzenlemiş, Şura-yı Devlet'i tesis etmiş ve bizde daha önce görülmemiş olup asrın gerekliliklerinden olan meşruti idareyi olağanüstü fedakârlıklarda bulunarak kurmuştur.¹⁹²

Yazar'a göre Mithat Paşa, Osmanlı vükelasından saray istibdadıyla açıktan açığa mücadele eden ve bu zararlı durumun Memalik-i Mahruse'den defolması için çalışan bir paşadır. Bu halin düzelmeden yenilenmenin gerçekleşemeyeceğini kendi hayatını feda edinceye kadar anlatmaya çalışmıştır. Merhum Mithat Paşa gibi hangi milletin tarihinde olursa olsun asırlarda bir veya iki tane çıkar. Tüm memleketlerde iyi işler gören adamlar gelmiştir; fakat bu uğurda canını millet için korkmadan feda edip şehadete yürüyen şahıs azdır. Mithat Paşadaki bu durum ilelebet yâd edilecek bir büyüklüktür.

Hüseyin Avni Paşa'nın ise devlette, her ne kadar Mithat Paşa kadar büyük işler ile meşhur değilse de bulunduğu sınıfta gösterdiği hizmetler pek büyüktür. Çünkü Osmanlı'da askeriye'nin haline vakıf olanlar bilirler ki gerek Sultan Abdülmecid gerekse Sultan Abdülaziz devirlerinde idarenin ve genel durumun düzeni ile teşkilatı yokken bu zat askerlikte bulunduğu kısa bir zaman zarfında orduyu bir dereceye kadar düzene sokmuştur. Bu düzen Son Osmanlı-Rus Muharebesi'nde (93 Harbi) Osmanlılara birkaç büyük zafer kazandırarak milletin namusunu korumuştur.¹⁹³

Bunun üzerine, "Abdülhamid hazretlerinin devrinde yetişen vükela ve rical için hakkında söz söylemek bizce mümkün değildir." diyerek açıklamaya başlar. Kâtip Çelebi kendi asrında mevcut olan vükela için "Kabil-i hitap zat yoktur." (Söz anlar, kendisiyle konuşulabilir) dediği meşhur olup bu cümlenin ifade ettiği anlam mevcuttaki vükela ve rical için kimliklerinin en güzel delilidir.¹⁹⁴

2.6. Menba-ı Seyyiat

¹⁹² Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s.45-46.

¹⁹³ A.g.e, s. 47.

¹⁹⁴ A.g.e, s. 48.

Ahmet Saib Bey'e göre fenalık ve kötülüğün ne olduğunu Osmanlı tarihine baktığımız zaman idrak edebiliriz. Menba'ı Seyyat bölümünde Ahmet Saib Bey vaz olunan veraset kanununun zamana uygun olması gerektiğini savunmakta ve mevcutta bulunan Osmanlı veraset anlayışının değişmesinin memleketin kurtulmasına büyük hizmet edeceği kanaatindedir. Veraset meselesini çok önemseyen Ahmet Saib Bey, Osmanlı'da veraset sürecini özetleyerek başlamaktadır.

Osmanlı Hanedanlığının kuruluşundan bugüne kadar geçen süreçte veraset meselesinde konulan kanunları direkt olarak ikiye ayırmak mümkündür.¹⁹⁵ İlki Devlet-i Aliye'nin kuruluşundan I. Ahmet'in iktidarına kadar geçen sürede kullanılan hükümdarlığın babadan oğula geçtiği süreç, ikincisi ise Sultan I. Ahmet'in devrinden bugüne kadar süren ailenin en büyük üyesinin padişah olduğu süreçtir.

Ahmet Saib Bey, birinci sürecin 346 sene boyunca 14 padişahın döneminde uygulandığını dile getirip zaman zaman devlet büyüklerinin bu konuda hassas olduklarından bahseder. Hatta her ne kadar farklı bir yöntemin bulunmasının daha doğru olacağını savunsa da Fatih Sultan Mehmet Han'ın "Kardeş Katli" yarasını çıkararak çok ciddi çaba gösterdiği kanaatindedir. İlk sürecin doğru olduğunu kanıtlamak için dört neden sunmaktadır.

Birincisinde İbn Haldun'un bu konuyla alakalı olumlu kanaatte yorumlama yapmasına atıfta bulunarak bu veraset usulünün devletin geleceğini bir dereceye kadar temin edebilme ihtimalinin yüksek olduğunu söyler.¹⁹⁶

İkinci maddede bu sistemde şehzadelerin küçüklüklerinden itibaren aldıkları ahlak ve terbiye eğitiminin faydalı olduğunu ve devlet yönetiminde kazandıkları tecrübenin önemini vurgular. Ayrıca bu süreçte devlet adamlarına kendilerini de kabul ettirmeyi başarabilirler diye düşünmektedir.¹⁹⁷

Üçüncü maddede veliaht verasete gelene kadar padişahlığa hazır hale gelmektedir. Padişah olması gereken tüm meziyetlere sahip olduğu zaman diğer hanedan üyelerinin de ona riayet etmeleri kaçınılmaz bir durum olmaktadır.¹⁹⁸ Dördüncü maddede ise veliaht bulunan şehzade çok uzun süre devlet işlerine vakıf olacağından makama geldiğinde önemli ve büyük işler yapmaya kendini yeterli bulacaktır. Aksi halde ise veliahtlara layık eğitim

---

¹⁹⁵ A.g.e, s. 49.

¹⁹⁶ A.g.e, s. 50.

¹⁹⁷ A.g.e., s. 50.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 51.

almadıklarında birçok hata yapmaları muhtemel bir hadisedir.¹⁹⁹

Kötülüğün ana kaynağını bu ilk veraset sisteminin değişimine bağlayan Ahmet Saib Bey son dönem padişahlarının hükümdarlığa layık bir terbiye görmediklerini ve iyi bir padişahlık eğitimi almadıklarını söylemektedir. Bunu da hâlihazırda kullanılan ve I. Ahmet döneminde uygulanmaya başlanan (Ekber ve Erşed Sistemi) veraset sistemine bağlamaktadır. Devlet-i Aliye’de hükümdarlık meselesi için yardımcı ve kolaylaştırıcı bir kanun olmadığını söyleyerek mevcuttaki uygulanan kanunun Şer’i Şerife aykırılığından da bahseder.

Bu sistemde şehzadeler sürekli sakınarak ve çekinerek yaşamaktadır. Sadece bu veraset sistemine bağlıdır ki padişahlar kendi kardeş ve akrabalarını saraya kapatırlar ve yaşamlarını kuruntu ve şüpheyile geçirmelerini sağlarlar. Bu konuda tarafsız davranmaya çalışan Ahmet Saib Bey padişahların da bir nefse sahip olduğunu söyleyerek kendi iktidarlarını korumaya çalıştıklarını ve buna mecbur kaldıklarını ifade eder. O’na göre bu durum devletçe kabul edilmiş olan kanunun doğal sonucudur.

Ahmet Saib; şehzadelerin saray yaşamı ile ilgili olarak, bu eski zararlı usul ve adetlerin terk edilmesi ve asrımıza uygun yeni bir kanunun koyulmasının zamanı gelmiştir, diye düşünmektedir. Gerçekten bu fertleri katletmiyorlar fakat hayattalar iken mezara gömercesine havası kapalı olan sarayların dört duvarı içine kapayıp, manevi hayatlarını zehirledikten sonra safahatın ve şehvetin o geniş sahasına yönlendiriyorlar. Şehzadelerin ömür geçirdikleri sarayların bir mezardan farkı olmadığı itiraz edilemez bir durumdur. İradesi elinde olmadıktan sonra nerde oturursa otursun ve ne kadar iyi bir yaşam sürerse sürsün o hayatın taşınılmaz bir yük olduğu ortadadır. Hatta fikrimizce bu şehzadelerin sürdürdükleri hayat Osmanlı memleketindeki en fakir ahaliden bile aşağıdadır.²⁰⁰

Bu bölümün ilerleyen yerlerinde o günkü Osmanlı Hanedanı şehzadelerinden hükümdarlık hakkına sahip olan 18 şehzadenin doğum tarihinin ve isimlerinin detaylı listesini eklemiştir. Burada direkt olarak bu cetveli vermesinin nedeni veraset sisteminden ötürü tahta çıkacak olan padişahın yaşça çok ilerlemiş ve neredeyse inziva yaşında cülus ettiğini göstermek istemiştir. O’na göre matematik ve istatistik biliminden yola çıktığımız zaman bile görürüz ki bizdeki veraset anlayışı çürük bir yapının üzerine inşa edilmiştir.

---

¹⁹⁹ A.g.e., s. 51.

²⁰⁰ A.g.e, s. 55.

Bir memlekette uygulanmak için konulan kanunun mülkün emniyet ve asayişini korumak, genel durumun düzen içerisinde sürmesini sağlamak ile devletin maddi ve manevi ilerlemesine hizmet etmesi gerekirken bizdeki sistemin bize yük olduğundan yakındır. Son olarak 18.asrın Fransız aydınlarından Montesquieu'nün "*Kanunların Ruhü Üzerine*" adlı eserinde hükümdarın veraseti meselesi hakkındaki görüşlerine yer vererek veraset kanunun zamanın ve asrın şartlarına uygun olması gerektiğini Montesquieu'nün görüşleriyle desteklemeye çalışır.

2.7. Hukuk-ı Millet ve Hükümdarı Hakkında Bazı Tetebbuât

Bir önceki kısımda bahsini ettiği veraset sisteminin değişmesinin ve düzenlenmesinin zor bir süreç olduğunu ifade eden Ahmet Saib Bey, ne kadar zor olursa olsun gerçekleştirildiği takdirde büyük başarılar elde edilebileceğinden bahsederek başlar. Bunu gerçekleştirmeyi başaran devlet adamları ise devletin hayatını kurtarmış olmakla birlikte ebediyen hayırla yâd edilecektir. Ayrıca bu sistemin dini hükümlere de aykırılığından söz eder.

Daha sonra Ahmet Saib Bey bu kısımda dört halifenin seçimle göreve geldiğini anlatır. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra Ensar'ın ve Muhacirin bir araya gelerek ortak bir kararla Sakifet-i Benî Sâide²⁰¹ adında bir yerde Hz. Ebu Bekir'e biat etmelerinin ortak bir mutabakat olduğunu vurgular. Ebu Bekir'den sonra her ne kadar o tavsiye etmiş olsa da Hz. Ömer'in halifeliğinde ümmetin ortak görüşe sahip olmasını ve yine Hz. Osman'ın da bir meclis tarafından halife ilan edilmesini İslam tarihinin gösterdiği gerçeklerden olduğunu ifade eder. Şariatımızın bu konuda ümmetin reyine göre seçim yaptıklarını söyler. Daha sonra halife el-Memun'un başından geçen bir hadiseden bahsederek halife el-Memun'un da hilafeti zorla işgal etmediğini kendisinden daha layık biri geldiğinde milletin selameti için ve onların reyi doğrultusunda görevi ona teslim edeceğini söylemektedir.

Burada anlatmaya çalıştığı şey, devletin huzura ermesinde milletin kanaatinin önemli olduğu ve Meclis-i Mebusan'ın teşkilinin de bunun için iyi bir araç olduğudur. Meclis-i Mebusan'ın oluşturulmasının veraset sistemindeki aksaklıkları da gidereceğinde şüphe

---

²⁰¹ Sakifet-i Benî Sâide: Sözlük anlamı olarak gölgelik, çardak anlamına gelir. Hz. Peygamberin ölümünden sonraki süreçte toplanılıp Hz. Ebu Bekir'e biat edilen bölgedir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, *Sakîfetü Benî Sâide*, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakifetu-beni-saide> (22.10.2019).

görmez. Meclis-i Mebusan, milletin oyuyla seçilmiş vekillerden oluşuyorsa o halde milletin faydasına olacak şeyleri de kabul edebilirdi. Meclis oluşturulması birçok sorunun halledilmesinde önemli olduğu gibi ayrıca asrın da gerekliliklerindedir.

Ahmet Saib'e göre, adı geçen meselenin halkın akli ile vekillerinin araştırması ve istişaresine arz edilince tüm zorluklar halledilmiş olur. Meselenin bu şekilde halledilmesine de milletin muhalefet olamayacağını dile getirir. Ayrıca bu durum Osmanlı Hanedan ailesi için de hayırlara vesile olacaktır. Çünkü bu sayede veraset kanunu ve diğer teferruatlar hallolduğu vakit şehzadelerin hukuku kanunen sağlamlaştırılmış olacak ve şehzadelerin ömürlerini manevi anlamda hayırla geçirmeleri sağlanacaktır.

Devletin selametini sağlayacak herhangi bir tedbir almak ve meseleyi başka türlü halletmek mümkün görünmemektedir. Veraset meselesinde gerçek hâkim-i mutlak olan milletin reyine başvurmak ve meclisteki azaya havale etmek doğru olandır. Ahmet Saib'e göre halktan başka hiçbir kuvvet bu güce sahip olamaz.

Sultan Abdülaziz'in saltanatının son yıllarında Yusuf İzzettin Efendi'yi veliaht tayin etmek istediğini ve başarılı olamadığını ifade eder. Çünkü milletin genel kanaati her şeyden önemlidir. Padişah bunu zor kullanarak da yapabilirdi fakat birçok karışıklıklar meydana gelmesi ihtimalinden dolayı yapmamıştır.

Bu kısımda son olarak Ahmet Saib Bey, devletin geleceği için gayet mühim olan veraset meselesini Devlet-i Aliye'de yalnız Kanun-i Esasi'nin teşkiline bağlı tutmaktadır. Meclisin tesisi diğer ciddi yenilikler için de lazımdır ki bu konuyu gelecek bölümde ayrıntılı bir şekilde izah etmektedir.

2.8. Kanun-i Esasi Mübahasesi

“Kanun-i Esasi Mübahasesi” bir önceki kısımda değinilen Kanun-i Esasi konusunun daha geniş surette ele alındığı bölümdür. Yönetim şeklinin değişmesinin ve meşruti yönetime geçilmesinin gerekliliği üzerinde duran Ahmet Saib Bey, bunun Kanun-i Esasi'nin uygulanması ile mümkün olacağına inanmaktadır.

Yazara göre, memleketlerini son derece dağılmış ve perişan vaziyette gören Genç Osmanlılar, mevcutta bulunan fenalığın kaynağının padişah olduğuna ve bu zatın yok olmasıyla sorunun çözüleceğine inanmamaktadırlar. Onlara göre kötülüklerin gerçek sebebi padişahların şahsi yeterlilikleri olmayıp idare tarzında eksiklik olmasındandır. Bu yüzden

idare şeklini meşrutiyete çevirmek daha makul görünmektedir.

Çünkü fenalığın kaynağı olan ve istibdat denilen idare devletin milyonlarca ahalisini, koca bir mülkü bir adamın keyfine ve hevesine koşulsuz teslim etmektedir. Oysa Şeriat hiçbir vakit istibdadı kabul etmemiştir. Ümmet işlerinde istişarenin önemli olduğu ayet-i kerime ve peygamberin hadisleri ile ortadadır. Memleketi selamete çıkarmak için istibdat düzenini yıkarak akla ve şer'e uygun olan ve Avrupa medeniyetinin yükselmesini sağlayan meşrutiyeti ilan etmek gereklidir. Fakat bu konuda acizlik gösteriyorlar. Pek çokları cehalete yakın bir takım sakat fikirlere çarpmaktan çekiniyorlar.

Örneğin bunlardan bazıları fenalığın sebebi ve kaynağını açıklamada “Millet-i İslamiye, ahkâm-ı celile-i şeriyeyi terk ettiğinden beri Cenab-ı Hakk'ın azabına uğramış ve onun için Hristiyanların tahakküm ve tasallutu altında ezilmeye min tarafül Allah mahkûm olmuştur” diyorlar. Değişim için, devletin ıslahı için çalışmak bunlara göre boş bir çabadır. Geleceği Allah'ın takdirine bırakarak sessiz kalmanın iyi bir iş olduğuna inanmışlardır.²⁰²

Ahmet Saib bu fikirde olan Osmanlılar için “*Vatanlarının istibdat yüzünden mahvolup gittiğini görüyorlar, fenalığın nerede olduğunu herkesten iyi biliyorlar fakat gerekli olanı kabul edip ciddi ve sağlam ıslahatı gerçekleştirmeye yanaşmıyorlar*” demektedir. Ayrıca bunların atalarından gördükleri gibi yaşayageldiklerini ve bunu hiçbir şekilde değiştirmediklerini vurgulamaktadır.²⁰³

Bu tarz düşünen Osmanlıların büyük bir kısmı idarenin değişmesi konusunda olumsuz kanaat bildirmektedir. Bunun da nedeni kendi kişisel çıkarlarının bozulmasını istememeleridir. Ahmet Saib özellikle devlet memurlarından ince huylu olanlarını bu sınıfta değerlendirir. Çünkü istibdat idaresinden en fazla faydalanan kesim bunlardır. Zira şeri hükümler üzerine inşa edilecek olan idarede adalet ve hürriyet kuralları geçerli olursa idareyi kötüye kullanmaları mümkün olmayacaktır. Sonrasında tarafsız olmak tutumuna geçer ve bu memurlar arasında inkılap yanlılarının da olduğunu söyler.

Yazar, meşrutî idare fikrine sıcak bakmayanların itirazlarını üç kısımda değerlendirir. Birinci itiraz şu şekildedir; Meşrutî yönetim şimdiye kadar Osmanlı ülkesinin

²⁰² Saib, *Rehñüma-ı İnkılap*, s. 72.

²⁰³ A.g.e, s. 73.

hiçbir yerinde uygulanmamıştır. Kur'an-ı Kerim de "veşavirhüm fi'l emr" buyuruluyor ise de burada istenilen meşveret Avrupa hükümet merkezlerinde kurulan Meclisi Mebusan'a ait değildir. Kur'an-ı Kerim'in istediği danışma işini yapan kurum zaten bizde Meclis-i Vükela adında çalışmaktadır.²⁰⁴

İkinci itirazı yapanların fikri; Meşrutî idarenin Avrupa'ya büyük faydalar sağladığını söylemekle birlikte Avrupa'nın ahalisinin bizim ahalden farklı olduğunu düşünmektedirler. Onlar bu işi bilirler, tecrübelidirler. Bir meşveret meclisinde ne yapmak ne söylemek lazım geldiğini bilirler. Bizim halkımız ise mebusun ne olduğunu anlamaz. Mecliste her kafadan bir ses çıkar. Tartışma değil mücadele ortamı oluşur. Bunun ise ne büyük şekilde kötü etki edeceği ortadadır. Tavır ve hareketleri bu yolda bulunan Mebusan Meclisi'nin aldığı kararlar devleti ıslah etmez diye düşünmektedirler.²⁰⁵

Üçüncü ve Ahmet Saib'e göre en tehlikeli itiraz; Osmanlı halklarını gözden geçirecek olursak Hristiyan ahali bilindiği üzere bu gibi işlerde akıllı ve yetkin olmakla birlikte Müslümanlardan üsttedir. Bundan ötürü bizde Mebusan Meclisi oluşturulursa Hristiyan azalar çoğu zaman Müslümanlara galip gelebilirler ve devlet işlerini ellerine alabilirler. Bu bizim hiç istemediğimiz bir şey olup çok tehlikelidir.²⁰⁶Bu kısmın sonunda okurlarına tarafsız bir bakış açısı sunmak için bu fikirlere karşı olan ve milletin tarafını tutanların fikirlerini de bir sonraki "Çare-i Selamet" kısmında incelemektedir.

2.9. Çare-i Selamet

Ahmet Saib Bey bu kısımda sırasıyla bir önceki kısımda meşrutî idareye itiraz edenlere cevap vermektedir. İlk olarak Meşrutî idarenin daha önce Osmanlı ülkesinde uygulanmadığı ve bu yüzden tatbik edilmesinin caiz olmadığını düşünenleri akla ve mantığa aykırı bulmaktadır. Böyle oldu diye insanlığın şu ana kadar ulaşmış olduğu en mükemmel sistemi reddetmek ve ondan mahrum kalmak doğru değildir. Eğer meşrutî idareyi almaz isek Afrika çöllerindeki bedevi topluluklarından bir farkımız kalmaz diye düşünmektedir.

İkinci olarak Meclis-i Vükela'nın meşveret meclisi olduğunu iddia edenleri eleştirmektedir. Mademki hükümdarın kendi oyu burada her şeyden kıymetlidir o halde buradan bir fayda beklemek boş bir çabadan ibarettir. Meşveret 'den anladığımız şey bu ise

---

²⁰⁴ A.g.e, s. 75.

²⁰⁵ A.g.e, s. 75-76.

²⁰⁶ A.g.e, s. 76.

hata yapıyoruz demektir. Ancak anlaşılması gereken şudur ki; edep sınırlarına bağlı kalarak arz edilen ve uygulamaya konulan farklı fikirleri birbiriyle kıyas ederek hak ölçüsünde tarttıktan sonra elde edilen hakiki neticeye göre sonuçlandırmak olmalıdır. Bunun üzerine “veşavirhum fi’lemlr” ayeti kerimesinde istenilen anlamı yakalayabiliriz.²⁰⁷

Osmanlı milletinin meşrutiyet usulüne yatkınlığı meselesine gelince; bu itiraz zaten önceden beri haksız yere hor görülen milletimize haksızlıktır. Meclis-i Mebusan’ın toplanmasında her kafadan bir ses çıkması ve hatta üyelerin birbirine yumruklar ile saldırması şimdiye kadar görülmemiş bir şey değilse de yalnızca bu maddeyi başa kakmak ile Meclis-i Mebusan’ın memlekete faydası olmadığını ispata kalkışmak yazarın düşüncesine göre anlayışsızlığın en büyüğüdür.

Farklı kesimlere mensup insanların kavgalarının memleketin ilerlemesine ve imarına hizmet edecek kanunları tesis etmesine engel olduğu hiçbir zaman görülmemiştir ve görülmesi mümkün değildir. Bu durumu milletin cehaletine yormak doğru değildir. Çünkü mecliste meydana gelen tartışmalar Avrupa’nın en ileri memleketlerinde de görülmektedir. Bu duruma Fransa’da fazlaca rastlandığı gibi Avusturya’da dahi görülmektedir. Bunun gerçek nedenlerini milletlerin karakterinde ve mizacında aramak daha doğrudur.

Varoluşsal olarak ağır olan müzakere ve çekişmede, yumuşaklığa ve anlayışa riayet eden milletlerde, örneğin İngiltere ve Almanya’da, nadiren görülmektedir. Bu milletlere bakarak daha geride olan Bulgarlarda ve Sırpalarda neredeyse hiç duyulmamıştır. Bulgaristan’da uygulanan meşruti usul bizim için çok parlak görünmekle birlikte uygulanması derinlemesine araştırıp incelemeye bağlıdır. Son Osmanlı Rus Harbi’nde (93 Harbi) bağımsız bir hükümet şeklini alan Bulgaristan kendi meclisini oluşturma yoluna gitti. Bu meclisin Bulgaristan’a ne büyük hizmet ettiği ortadadır. Osmanlı idaresinden ötürü son derece geri kalan o zengin kıtayı bugünkü bayındır haline getirdi. Cehaletin en dibinde yüzen Bulgarlara, insaniyetin ve medeniyetin yükselmesini epeyce öğretti. Ordusunu ve idaresini örnek bir idare haline getirmeyi başardı. Yirmi beş sene içinde Asya çöllerinden pek de farkı olmayan memlekette şimendiferler, fabrikalar, telefonlar vesaire gibi mülkün ihya olmasına hizmet edecek yüksek bir medeniyet inşa etti. Hâlbuki bundan yirmi beş sene önce Bulgarların Osmanlı halkları içindeki durumunun geri olduğu herkes tarafından

---

²⁰⁷ A.g.e, s. 76.

bilinmektedir.²⁰⁸

Ahmet Saib Bey'in anlayışına bakılırsa, bizim ahalimiz yatkınlık açısından yalnızca Bulgarlardan değil Avrupa milletlerinin hepsinden daha yeteneklidir. Pek çok hususta Avrupalılar Osmanlıların kendilerinden ileri olduğunu inkâr etmezler. 'O halde meşrutî usul Bulgarlara yakışır, onlara fayda sağlar da Türklere yakışmaz bize fayda sağlamaz demek anlamsız değil de nedir' diye sorgular.²⁰⁹

Üçüncü olarak, Osmanlı ülkesinde mevcut Hristiyan ahalinin meşrutî usulden Müslümanlara nazaran daha fazla faydalanması ve adeta devlet işlerini eline geçirmesi ihtimaline gelince; bu itiraz kim tarafından düşünülmüş olursa olsun esassızdır. Meclis-i Mebusan'ın ne olduğunu bilmeyen veyahut bilse bile bu idare usulünün bizde uygulanmasını arzu etmeyen kişilerin İslam halkalarını korkutmak için uydurdukları sözden ibarettir.

Mevcutta Osmanlı Devleti ahalisi hesap edildiği zaman otuz milyondan ibaret olup milletvekilleri binde bir kişi itibarıyla seçilirse azanın miktarı üç yüze kadar varacaktır. Vatanımızda mevcut Hristiyan ahali Müslümanlara bakarak en fazla yüzde on beş- yirmi tutacak olursak mecliste toplanacak Hristiyan azalar Müslüman azalara nispeten beşte bir oranında bulunacaktır. Hal böyle olunca meclisin karar almasına ne gibi bir zararlı tesir edebilirler? Ahmet Saib'e göre Hristiyan üyelerin, bilgili ve bu işlere vakıf olması bizim için arzu edilen bir şey olmalıdır. Çünkü Hristiyan halk ne kadar muktedir olsa ve incelemeler ile taleplerde bulursa o derece devlete fayda sağlar.

Varsayalım ki Meclis-i Mebusan'a kabul ettirmeye uğraştıkları madde devletin menfaatine etki edecek olursa herhalde orada da müdahale edecek siyaseten bilgili Müslüman vekiller vardır, diye düşünmektedir. Bir taraftan da matbuat serbest olacağı için her Osmanlı ferdi devletin faydasına ya da zararına olan şeyleri özgürce ifade edecektir. Bundan başka yirmi beş milyon İslam ahalisinden, seçilecek olan iki yüz elli azayı toplam çoğunluk içinde Hristiyan azadan daha cahil addetmek hem Osmanlı milletine kuru bir iftira hem de mantıksızlık örneğidir.²¹⁰ Yüz binde bir seçilecek azanın vatanın selameti ve saadetine hizmet edecek fikir erbabı ve tecrübeli olması ülkemiz için imkânsız bir şey

---

²⁰⁸ A.g.e, s. 80.

²⁰⁹ A.g.e, s. 81.

²¹⁰ A.g.e, s. 83.

değildir.

Meclis-i Mebusan 'da toplanacak iki-üç yüz İslam azası içinde münevver, fikir sahibi ve muktedir aza olmasa bile Avrupa'da tecrübe edildiği üzere üç dört iktidar sahibi bu işi çevirmektedir. Hâlbuki devletin genel ahvaline vakıf olan İslam azaları arasından pek çok daha fazla münevver vekil bulunacaktır. Bunların çoğunlukla iyi işler yapıp faydalı bir idare sergileyeceklerine şüphe yoktur.

2.10. Netice

Ahmet Saib Bey kitabını “netice” kısmıyla sonlandırmaktadır. Bu bölüme başlarken geçmiş bölümlerde meşruti yönetime itiraz edenlerin iddialarına uygun bir şekilde cevap verdiği inandığını ifade ederek başlar. Bu bölümde de üzerinde en çok durduğu konu yine Meclis-i Mebusan'ın açılmasının önemidir. Meclis-i Mebusan tesis edilmediği takdirde vatanın geleceğinin büyük tehlikeler altında kalarak yok olacağından korktuğunu belirtmektedir.²¹¹

Sarayın özellikle son zamanlar başta olmak üzere tüm zamanlarda her şeye müdahil olmasının doğru olmadığını, işlerin vükelaya havale edilmesinin gerekliliği üzerinde duran Ahmet Saib Bey vükelanın bu konuda direnç göstermeye de çekindiğini ifade eder. Ahmet Saib Bey otuz milyonluk halkın tek bir adamın esiri, kölesi ve oyuncu olduğunu ama halkın bunca zorbalık ve istibdat yönetimine karşı hiçbir hakkının olmadığını söyler. O zamana kadar da kimsenin bu hale itiraz etmeye cesareti olmamıştır. Ahmet Saib Bey bu halin akıl ile mantığa yatmadığını ve şeriat hükümlerine aykırı olduğunu belirtir. Aynı şekilde koca bir toplumun bir zorbanın heves ve istekleri uğruna mahvedilmesinin hiçbir kanunun istediği bir şey olamayacağını söylemektedir.²¹²

Yukarıda bahsettiğimiz konunun doğruluğunu ispat etmek için padişah ve millet kelimelerinin manalarına baktığımız zaman anlaşılacağını ifade eder. Ahmet Saib' e göre hükümdarların varlığı milletin varlığına bağlıdır. Yani millet olmazsa hükümdar da yok

---

²¹¹ A.g.e, s. 84.

²¹² A.g.e, s. 84.

demektir. Bir devletin hükümdarı, millet tarafından devlet işlerini yürütmekle görevlendirilmiş kişidir. Aksi halde milletin tek adamın keyfine hizmetkâr edilmesi akla ve mantığa aykırıdır. Şeriat ise bu konuda birçok açıklama yapmakta ve bir şahsın koca bir topluma baskı yapmasını yasaklamaktadır.²¹³

Ahmet Saib Bey hükümdarların bu konuda İslam'ın emirlerine uymasıyla işlerin düzeleceğine işaret eder. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in bu hususta göstermiş oldukları tutumu tavsiye etmektedir. Osmanlı Hanedanlığının son devirde bu konuda izlemiş olduğu yolu yanlış bulmaktadır.²¹⁴

Ahmet Saib Bey, Osmanlı padişahlarının memleketi ecdadından onlara geçen bir çiftlik, halkı da kendi şahsi zevklerine hizmet eden esir ve köle gibi algıladıklarını söylemektedir. Birçok padişah açıktan açığa “mademki ben padişahım ve bu mülk ve millet benim şahsıma Cenab-ı Hak tarafından ihsan olunmuştur ona istediğimi yapar ve yaptırım” gibi şeriata ve akla sığmayan batıl iddialar ileriye sürmekte olup icra ediyorlar. İşte tüm zamanlarda Osmanlı ülkesinde mevcut olan fenalığın esası budur diye düşünmektedir.²¹⁵

Millet ise buna itiraz etmek yerine cehaletlerinden ötürü bu saçmalığın doğru olduğuna inanmaktadır. Milletin devlet üzerinde hakkı ve hukuku olduğuna inanan Ahmet Saib Bey devletin bütün ağırlığını çekenin millet olduğunu ifade eder. “Devlet muharebe edecek olursa düşman kurşunlarına canlarını siper eden, savaş için lazım olan parayı hayatından tasarruf ederek temin eden yine millettir. İcabından davarlarını, sabanını, çiftini ve çubuğunu satarak çoluğunun çocuğunun aç kalacağını hiç düşünmeyerek hatta karısının, kızının ve gelininin boyunlarındaki üç beş parça ziynet altınlarını bile hazineye veren yine millettir. Devletin debdebeli ve şaşalı hayatı için tüm fedakârlıklar milletçe yapılmaktadır. Başka hiçbir yerden değildir. Bu açıklamadan yapılacak olan çıkarım ise milletin devlet üzerinde olan hukukunu ortaya çıkarmaya yeterlidir.” diyerek milletin tüm zamanlardaki durumunu ifade eder.²¹⁶ Sonrasında milletin ne şekilde hukukunu koruması gerektiğini ve yapılan fenalıkların önünün nasıl alınması gerektiği konusunda öneride bulunur. Medeniyet sahasında hem maddi hem de manevi anlamda ileride olan Avrupa memleketlerinin bu

---

²¹³ A.g.e, s. 85.

²¹⁴ A.g.e, s. 86.

²¹⁵ A.g.e, s. 86.

²¹⁶ A.g.e, s. 87-88.

sorunu Meclis-i Mebusan oluşturarak çözdüğünü ve başarılı olduğunu ifade eder.

Ahmet Saib, biz de eğer vatanımızın imarını hükümetimizin ıslahını maddi ve manevi ilerlemeyi istiyorsak meşruti yönetime geçmemiz gerektiğini ayrıca dinimizin emirlerinden olan meşruti yönetimde geçmişten beri bizde var olan uygunsuzlukların da ortadan kalkacağını ifade eder. Herkes canından malından emin olacağı bir düzenin kendiliğinden oluşacağı kanaatindedir.²¹⁷

Ahmet Saib Bey en derin duygularıyla “hürriyet geçerli olursa iyilikler ve manevi tecelliler hükümran olacak ve devlet sürecektir” demektedir. O’na göre, işte bu mutlu zamanda birliktelik ve ortak menfaat geçerli olduğunda vatan ve millet kelimelerinin anlamları yerini bulacak istibdat yönetimi sona erecektir. Meclis-i Mebusan Osmanlı Devleti’nde oluşturulduğu zaman bunun faydası sadece millete değil Osmanlı Hanedanına da olumlu anlamda etkisi olacaktır.²¹⁸

Osmanlı şehzadelerinin sürmüş olduğu yaşamdan ötürü Allah’ın kendilerine ihsan ettiği hayat nimetinden mahrumdurlar. Hanedanın içinde temiz niyetli fertlerin istibdat zulmünün tesirinden etkilendikleri ortadadır. Bu hal meşruti yönetimle sona erecektir.²¹⁹ Diğer taraftan İstibdat yönetiminden ötürü ileride padişah olacak şehzadelerin asra uygun eğitim ve terbiye almaları engellenmektedir. Devlet idaresinde meşruti usul benimsendiği takdirde şehzadeler kanun hükümlerine ve Kur’an hükümlerine uygun bir şekilde yaşamaya nail olacaklardır. Mevkilerine uygun tahsil ve terbiye göreceklidir. Bu sayede padişah oldukları zaman eski yüce ataları gibi Osmanlı milleti için parlak işler görmeye hallerinin uygun olacağını bildirir. Ahmet Saib Bey son olarak itiraz edenler varsa görüş buyursunlar diyerek kitabına nokta koymaktadır.²²⁰

3. REHNÜMA-YI İNKILAP KİTABININ SİYASETEN MUZIR KABUL EDİLMESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

II. Abdülhamid döneminde yasaklanan kitapların yasaklanma nedenleri genel hatlarıyla üç tanedir; Bunlar ruhsatsız basılan kitaplar, ahlaki açıdan zararlı kabul edilen kitaplar ve siyaseten muzır olan kitaplardır. Rehnüma-yı İnkılap kitabı da siyaseten muzır kabul edilen yayınlardan olmuş ve siyaseten muzır kabul edilen diğer kitaplar gibi arşiv

---

²¹⁷ A.g.e, s. 88-89.

²¹⁸ A.g.e, s.88-89.

²¹⁹ A.g.e, s. 90.

²²⁰ A.g.e, s. 91.

vesikalarında niçin muzır olduğu ifade edilmemiştir. Muzır kavramı da daha önce ifade edildiği gibi memurdan memura göre değişiklik arz etmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Rehnüma-yı İnkılap kitabının neden muzır kabul edildiğinin anlaşılması için günümüz harflerine çevrilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirme sürecinde, II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında basın-yayına uygulanan denetleme sürecinin hukuksal dayanakları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca bu süreçte diğer kaynaklar göz önünde bulundurularak çalışma desteklenmiştir.

Kitabın basıldığı tarihte 1888 Nizamnamesinin genişletilmiş hali olan 1894 Nizamnamesi yürürlükte olup Osmanlı tarihinde matbuat konusundaki en geniş nizamnamedir. Nizamnameden önce yayınlanan diğer düzenlemelerde basılan matbuat eserlerinde sansüre tabi olan ve muzır kabul edilmesine sebep olan yerler çıkartıldıktan sonra basılması mümkün oluyorken 1894 Nizamnamesinde direk basımı engelleniyor ve kitap yasaklanıyordu. Rehnüma-yı İnkılap kitabı da bu kanuna göre direk muzır kabul edilmiştir.²²¹ Yine bu kanunla yabancı memleketlerden gelecek neşriyat izin alınmadıkça yurt içine sokulması yasaktı ve bu kanun Osmanlı'nın Mısır gibi imtiyazlı eyaletleri içinde geçerliydi.²²² Rehnüma-yı İnkılap kitabı da Mısır da basılmış ve muzır kabul edildiği için yurt içine sokulması ile dağıtılması yasaklanmıştır.

Kitabın takdim bölümü olan “mukaddime” kısmında siyaseten yasaklanmaya neden olabilmesine dair sadece yasaklı olan kelimelerden “inkılap” kelimesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bölümde Ahmet Saib Bey henüz herhangi bir bahis konusu açmamış sadece zamanın ilerlemesiyle yeni teknik bilgilere insanoğlunun ulaştığını söylemiştir.

Kitabın birinci bölümü olan “*Tarih-i Osmaniye'ye Bir Nazar*” kısmında genel olarak Osmanlının gerilemesinden itibaren muktedir olan padişahların idarelerine karşı yapmış olduğu yorumlamaların bu bölüm için risk oluşturduğu ortadadır. Yazar ilk olarak Karlofça Antlaşmasından itibaren Osmanlı Devleti'nin çöküşünü kötü idareye bağlamaktadır. Osmanlı Devleti bu süreçte ciddi anlamda köşeye sıkışmış bu durumdan kurtulmanın yolunu sağlayacak olan idarenin, aksine hiçbir yol bilmediğini ifade etmektedir. Ayrıca bu durumda Osmanlı Devleti'ne ıslahat yapması noktasında yardım etmek isteyen yabancı devletler olmasına rağmen devlet idaresinde olan şahısların bu duruma önem vermemesi devletin

---

²²¹ Birinci, a.g.m. s.299-300.

²²² İskit, a.g.e. s. 56.

çöküşüne hizmet etmiştir. 1894 yılında yayımlanan Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamnamede “padişah, hükümet ve kurumlar hakkında dini ve siyasi hiciv yazıları ile ahlak dışı yazılar zapt edilecek konunun muhatapları nakit para cezasına çarptırılacaktır”²²³ ifadesi yer almış ve kitabın birinci bölümünde padişah ve idareden bahseden yazılarda bu kanuna aykırı davranılmıştır. Bölümün içinde dönem içerisinde kullanımı yasak olan *Beynelmilel*, *neşir* ve *fakir* kelimeleri de bulunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü olan “Şehzadeler” kısmında yine Osmanlı Devleti’nin kötü idareye sahip olduğundan bahsedip şehzadelik eğitiminin zayıflığına değinerek bir sistem eleştirisi yapmıştır. Ayrıca devletin üst düzey görevlilerinden sayılabilecek lalalara “çürük” ifadesini kullanmıştır. Osmanlı şehzadelerinin cesaretsiz ve metanetsiz olduğu ifadelerine yer vermiştir. Şehzadelerden ileride padişah olanları, “milletin padişah için” olduğu anlayışıyla hareket ederler demesi, padişahların devlet idaresini düzeltmek yerine saray entrikalarına vakit ayırmasından bahsetmesi, dahası padişahların idraklerinin zayıf olduğundan söz etmesi ikinci bölümün siyaseten muzır kabul edilmesinin nedenlerinden görülebilir. Bölümün içerisinde bulunan yasaklı kelimeler ise şunlardır; *Vatan*, *müsavat*, *hürriyet*, *meşrutiyet*, *inkılap*. Bu nedenlerden ötürü ikinci bölümde hem 1894 Nizamnamesine aykırı davranılmıştır hem de yasaklı olan kelimeler kullanılmıştır.

Kitabın üçüncü “Padişahlar” bölümünde görüldüğü üzere Ahmed Saib Bey, son dönem padişahlarını değerlendirerek bazı padişahlar hakkında olumsuz kanaat bildirmiştir. Sultan Abdülaziz’in hilafet makamına layık olmadığını, kendini beğenmiş, menfaatperest olduğunu, idareyi boş yere karıştırdığını ve kimsenin fikrini dikkate almadığını ifade etmiştir. Dahası ekleme yaparak padişaha yakışmayacak hallerinin olduğunu, sarayda kadınların ve dalkavukların idareye müdahil olduğunu belirterek hakkında olumsuz kanaat bildirmiştir.

Sultan Abdülaziz hakkında bu tarz hicivler kaleme alan yazar, asıl eleştirisini ise II. Abdülhamid üzerinde yapmıştır ki bize göre burası kitabın yasaklanmasında kilit noktalardandır. Onun döneminde Bâb-ı Ali’nin bir öneminin olmadığından ve Bâb-ı Aliye bağlı şubelerden hiçbirinin yetkisinin kalmadığından bahseder. Burada görev yapan üst düzey memuriyetlerdeki yerine sarayda padişahın yanındaki kıymetsiz kişilerin sözünün dinlendiğinden bahsetmektedir. Ayrıca II. Abdülhamid’in döneminde kötü

---

²²³ İskit, *a.g.e.* s. 56.

emellerini gerçekleştirmek isteyenler sarayda buldukları bağlantıları aracılığıyla emellerine ulaşmış olduklarını belirtir. Dönem içerisinde Yıldız denildiği zaman herkes gücenme hissetmiştir.

Yazar, bu dönemde Yıldız Sarayındaki zararlı kimselerin çevirdikleri entrikaların memleketin her tarafına yansımış olduğunu ve halk bu zararlı kimseleri her şeyi en güzel şekliyle yapan Allah olarak tanımlamışlardır ifadelerine yer vermiştir. Ahmed Saib Bey bir memleketin ilerlemesine hizmet eden en önemli şeyin adalet mekanizması olduğunu ifade ederek Abdülhamid döneminde bunun büsbütün yok olduğunu belirtmiş ve adliye işlerinin rüşvet verilerek halledildiğini söyleyerek yine bir sistem eleştirisi yapmıştır. Aynı paragrafta padişahın uygulamalarının akıl ve mantık dışı olduğunu kaleme almıştır.

II. Abdülhamid üzerine eleştirilerini devam ettiren yazar “devletin malı deniz yemeyen domuz” darb-ı meselinin memurlar tarafından onun döneminde uygulandığını söyleyerek namuslu memurların ise sistem dışı kaldığını, dönemin en büyük hırsızlarının ise üst düzey yöneticiler olduğunu okurlarına anlatmaya çalışmıştır. Makamın kendisine bahsettiği nüfuzu kullanarak bunu yapan üst düzey yönetici memurlara kötü örnek teşkil etmiştir. Dönem içinde memurların maaşının ödenmediği, halktan alınan vergilerin ise saray ahalesinin lüzumsuz masraflarına sarf edildiğini ifade eden Ahmet Saib Bank-i Osmaninin verilerine göre devletin memurlara olan maaş borcunun 6 milyon olduğunu kaydetmektedir. Kitabın bu bölümünde halkı fesada sevk edip tahrik eden ifadeler yer almıştır. Oysa 1888 ve 1894 Nizamnamelerinde bu durum belirtilmiş ve bu tarz yayın yapanlar beş seneden az olmayacak şekilde hapis cezasına çarptırılacaktı.²²⁴

Ordu düzeninin perişanlığına değinerek 93 Harbini komuta eden ve bölgesel başarılar kazanan Gazi Osman Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Fuat Paşa, Tevfik Paşa ve Recep Paşa gibi isimlerin ordudan uzaklaştırıldığını bunların yerine ise ne kadar ahlaksız ve cahil kimse varsa onların getirildiğini kaydetmiştir. Orduyu düzenlemek yerine boş sözlerle vakit harcanmış Sultan II. Mahmut dönemindeki ordu düzeni yenilenmeden devam etmiştir. Osmanlı ordusu askeri bir topluluktan çok dilenci cemiyetine benzemekteydi diyerek ordudaki bozukluğu da bu süreçte kötü idareye bağlamıştır.

II. Abdülhamid döneminin diğer sıkıntılarına değinen yazar memlekette hüküm süren adaletsizlikten, kötü amaçları olan tiplerin rahatsızlıklarından, vaktiyle mamur bir halde

---

²²⁴ Birinci, a.g.m. s.298.

bulunan vilayetler günden güne harabe olmaya yüz tutmasından yakınmaktadır. Zulme maruz kalan halkların defalarca isyana tutuşup boşu boşuna kanlar akıtılması, askerlerimizin zayi olması ve halkın bağlılığının kaybedilmesini büyük bir problem olarak görür. Müslüman ahaliden olan Suriye, Yemen, Bağdat vilayetlerinin bir kısmı aleyhimize silaha sarılmaya mecbur kaldıklarını söyler. Bu sırada kaybettiğimiz topraklara gelince Ahmet Saib bu konuda Osmanlı tarihinin bu kaybının insanın tüylerini ürpertecek biçimde olduğunu söylemektedir. Yalnızca bu son devirde kaybettiğimiz memleketlerden koca krallıklar, devletler ortaya çıkmıştır. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Kıbrıs, Mısır, Girit, Batum, Teselya, Tunus vs. gibi topraklar kötü idareden ötürü vatan toprağı olmaktan çıkmıştır. Yazarın bu bölümde yasaklı kelimelerden; *hal, vatan, hürriyet, istibdat, bedbaht, veliaht, zülüm, Girit, Kıbrıs, Murat, yıldız böceği, Yıldız ve cahil* kelimelerini sık sık kullanmıştır.

Ahmet Saib Bey, “Vükela” adlı kısımda Osmanlı idaresinde iyileşmenin ve düzelmenin meydana gelmemesinde padişahların kabahatinin yanında dönemin vükelalarının da payı olduğunu okurlarıyla paylaşmaktadır. Vükelanın fazla gayet etmediklerini ve yapılacak işler zor olsa da sorumluluk almaları gerektiğini söylemektedir. Vakayı Hayriye’den sonra Reşid Paşa ve Âli Paşa çıkartıldığında geri kalan tüm vükelanın uygunsuz hareketlerinin olduğunu ifade etmektedir. Onlar hakkında saraydaki rakipleriyle mücadele etmekten memleketin selametini düşünemediklerini söylemektedir. Ayrıca kendilerini dışarıda meşhur etmek gibi bir gayretlerinin de gereksiz olduğunu bildirmektedir. Bu bölümde yazar Mithat Paşayı övdüğü kısımlarda saraydaki istibdattan söz etmektedir. Abdülhamid dönemi yetişen devlet adamlarının hepsi için ise kabul edilebilir hiçbir devlet adamı olmadığını söylemektedir. Yine 1864 Nizamnamesine aykırı davranarak devlet büyükleri hakkında olumsuz kanaat bildirerek hiciv yapmıştır. Müellifin kullanmış olduğu *vatan, meşrutiyet, istibdat, Mithat Paşa, inkılap, neşir, intihap ve cahil* kelimeleri dönem içerisinde kullanımı yasak olan ifadelerden olup adı geçen bölümde fazlaca kullanılmıştır.

Menba-ı Seyyiat bölümünde Osmanlı devletindeki fenalık ve kötülüklerin kaynağını sorgulayan yazar, veraset sistemine atıfta bulunarak son dönem padişahlarının hükümdarlığa layık bir terbiye görmediklerini ve iyi bir padişahlık eğitimi almadıklarını ifade eder. Bu bölümde bize göre kusurlu olan kısım ise bir sistem eleştirisi yapması ve Fransız Aydınlarından Montesquieu ile onun eseri olan Kanunların Ruhunu Üzerine kitabından bahsetmesi olabilir. Çünkü dönem içerisinde Fransız aydınlarının görüşlerini yansıtan kitaplarında ülkeye girişi yasaktı. Bu bölümde yazarın kullanmış olduğu ifadelerden *vatan,*

veliaht ve fakir kelimelerinin kullanımı yasaktır.

Ahmet Saib Bey, “Hukuk-ı Millet ve Hükümdarı Hakkında Bazı Tetebbuât” adlı bölümde devletin huzura ermesi için o dönem kapalı olan Meclis-i Mebusan’ın tekrar teşkil edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ona göre asrın gerekliklerinden olan Meclis-i Mebusan’ın muhakkak oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca devletin selametini sağlayacak güç halktan başkası olamazdı. Fakat II. Abdülhamid’in iktidarında *meclis* istenmeyen bir organ olup bu kavramın kullanılması dahi yasaktı. Ayrıca vatan, Kanun-i Esasi, *veliaht*, *mebus*, *Meclis-i Mebusan*, *intihap*, *cahil* kelimeleri metin içerisinde geçmektedir. Metin içerisinde milletin haklarından ve hukuklarından bahseden yazar burada da siyaseten yanlışlık yapmıştır. Çünkü millet hakkından bahsetmek dönem içerisinde iktidar tarafından hoş karşılanmayan ifadelerden olmuştur.

Görüldüğü üzere Meclis-i Mebusan’ın tekrar teşkil edilmesinden bahseden yazar bir sonraki bölüm olan “Kanun-ı Esasi Mübahasesi” adlı bölümde meşrutî yönetime geçilmesinin öneminden bahsetmektedir. Padişahın idare tarzındaki eksikliklerin meşrutî yönetime geçince düzeleceğine inanmaktadır. Tüm kötülüğün kaynağı olarak istibdat yönetimini görmektedir. Dönem içinde kullanımı yasak olan kelimelerden olan ve muhtemelen idarenin en çok dikkat ettiği kelime olan “istibdat” kelimesini fazlaca kullanmaktadır. Kullanılan diğer kelimeler; *vatan*, *müsavat*, *hürriyet*, *meşrutiyet*, *istibdat*, *Meclis-i Mebusan* ve *inkılap* kelimeleridir.

Ona göre istibdat denilen idare “devletin milyonlarca ahalisini, koca bir mülkü bir adamın keyfine ve hevesine koşulsuz teslim etmektedir”. Memleketi selamete çıkarmak için istibdat düzenini yıkarak akla ve şer’ e uygun olan ve Avrupa medeniyetinin yükselmesini sağlayan meşrutiyeti ilan etmek gereklidir. Yine burada devlet memurlarından bazılarının istibdat yönetiminin değişimine taraftar değildirlere çünkü buradan nemalanıyorlar demektedir. Dönem içerisinde devlet adamlarını kötüleyerek haklarında herhangi olumsuz bir yayın yapmak sakıncalı görülmüştür.

Ahmet Saib Bey kitabının “Çare-i Selamet” bölümünde meşrutî idareye karşı gelenlere cevap vermekte yine meşrutiyeti savunmaktadır. Meclis-i Vükelanın meşveret meclisi olduğunu ifade ederek padişahın oyunun her şeyden üstün olması meşvereti sağlamaz demektedir. Aynı bölümde 93 Harbinde bağımsız olan Bulgaristan’ın uyguladığı

meşrutiyet rejimini bizim için uygun görmektedir. Aynı bölümde meşrutiyetin gelmesiyle matbuatın da serbest olacağını ifade ederek Osmanlı vatandaşlarının devletin faydasına ve zararına olacak şeyleri artık ifade edebileceğini ifade etmektedir ki bu ifadeler hep risk taşımaktadır. Bölüm içerisinde kullanılan yasaklı kelimeler; *vatan*, *meşrutiyet*, *istibdat*, *serbest değiliz*, *mebus*, *Meclis-i Mebusan*, *intihap* ve *fakir* kelimeleridir.

Yazar kitabını tamamladığı “Netice” kısmında Meclis-i Mebusan’ın tesis edilmediği takdirde vatanın geleceğinin büyük tehlikelere altında kalarak yok olacağını belirtmektedir. Sarayın her şeye müdahil olmasını doğru bulmayarak işlerin vükelaya verilmesinin gerektiğine dikkat çeker. İlerleyen paragraflarda yazar biraz daha ağır ifadeler yer vermiştir. “*Otuz milyonluk halkın tek bir adamın esiri, kölesi ve oyuncağı olduğunu ama halkın bunca zorbalık ve istibdat yönetimine karşı hiçbir hakkının olmadığını söyler*” dahası aynı şekilde koca bir toplumun bir zorbanın heves ve istekleri uğruna mahvedilmesinin hiçbir kanunun istediği bir şey olamayacağını söylemektedir. Hükümdarların varlığı milletin varlığına bağlıdır. Yani millet olmazsa hükümdar da yok demektir. Bir devletin hükümdarı, millet tarafından devlet işlerini yürütmekle görevlendirilmiş kişidir. Aksi halde milletin tek adamın keyfine hizmetkâr edilmesi akla ve mantığa aykırıdır.

Ahmet Saib Bey, Osmanlı padişahlarının memleketi ecdadından onlara geçen bir çiftlik halkı da kendi şahsi zevklerine hizmet eden esir ve köle gibi algıladıklarını söylemektedir. Birçok padişah açıktan açığa “*mademki ben padişahım ve bu mülk ve millet benim şahsıma Cenab-ı Hak tarafından ihsan olunmuştur ona istediğimi yapar ve yaptırım*” gibi şeriata ve akla sığmayan batıl iddialar ileriye sürmekte olup icra ediyorlar Devletin debdebeli ve şaşalı hayatı için tüm fedakârlıklar milletçe yapılmaktadır.

Dönem içerisinde siyaseten risk oluşturabilecek konulardan birine daha temas etmiştir ki oda hürriyet kavramıdır. Netice kısmında “*hürriyet geçerli olursa iyilikler ve manevi tecelliler hükümran olacak ve devlet sürecektir*” ifadelerine yer vermiştir. Son olarak Osmanlı Hanedanının da istibdat zulmünün tesiri altında olduklarını ifade etmiştir. Yazarın son bölümde kullanmış olduğu ve yasaklı kelimeler arasında olan kelimeler şunlardır: *Vatan*, *hürriyet*, *meşrutiyet*, *istibdat*, *Meclis-i Mebusan*, *zülüm* ve *ittihat* sözcükleridir.

Dönem içerisinde yürürlükte olan matbuat kanunları dikkate alındığında kitabın yasaklanması hususunda yazarın tutumunun yanlışlığı ortadadır. Rehnüma-yı İnkılap kitabında kullanılması yasak olan kelimelere yer verilmiş olması padişah ve yetkililer

hakkında fazlaca hiciv yazıları kaleme alınmış olması, halkı galeyana getirecek fesada sevk edecek ifadelere yer verilmesi, meşrutiyet savunuculuğu yapması durumları kitabın yasaklanmasına gereklilik teşkil etmiş olabilir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde matbuatı sınırlamaya yönelik girişimler II. Abdülhamid döneminden önce başlamıştır. Matbaanın yaygınlaşması ile artan neşriyata, devlet müdahil olma ihtiyacı hissetmiştir. İlk olarak Polis Nizamnamesiyle başlayan hukuksal denetim 1894 Nizamnamesine kadar anlatılmaya çalışılmıştır. Bilindiği üzere bu süreç II. Abdülhamid ile özdeşleşmiştir. Bunun en büyük nedeni en çok yayının o dönemde yapılmasıyla ve buna paralel olarak da daha sıkı tedbirler alınmasıyla ilgili olmuştur. II. Abdülhamid döneminde basına uygulanan denetimin iki sacayağı olmuştur. Bunlardan birincisi 1888 Nizamnamesi ikincisi ise onun daha da genişletilmiş hali ona 1894 nizamnamesidir.

Dönem içerisinde birçok karikatür, roman, gazete, piyes, mekteplerde okutulan risale ve kitap gibi yayınlar ciddi anlamda sansüre tabi tutulmuş ve yayınlar gerektiği durumlarda yasaklanmıştır. Bu konuda oluşturulan kurumlar ve bu kurumlara bağlı memurlar ciddi anlamda çalışmışlardır. Uygulanan sansürlerde bazen memurların şahsi tutum ve kanaatleri de olmuştur. Dışarıdan gelen yayınlar ve Osmanlı'nın Mısır gibi imtiyazlı eyaletlerinden gelen yayınlara da denetim uygulanmıştır.

II. Abdülhamid döneminden önce sansür ve denetim mekanizmasını yönetmekle görevli kurumlar Meclis-i Maarif ve Matbuat Nezareti gibi kurumlar olmuşken II. Abdülhamid ile birlikte Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu bu konuda en yetkili organ olmuştur. Encümen-i Teftiş, Maarif, Dâhiliye, Hariciye ve Zaptiye Nezareti gibi kurumlar yardımcı olmuş ve tüm adı geçen kurumlar süreç içerisinde ortaklaşa çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman bu durum daha da ilerleyerek kitapların yakılmasına varacak kadar ciddileşmiştir. II. Abdülhamid döneminde yasaklanan kitaplara bakıldığında ahlaki açıdan sıkıntı, ruhsatsız basılan kitaplar ya da siyaseten muzır kabul

edilen yayınlar olduğu gör÷lmektedir. Ruhsatsız kitap basmak kitap denetimini engellediği için devlet bu durumu engellemek istemiş ve böyle yapanları cezalandırmaktan çekinmemiştir. Ahlaki açıdan sıkıntılı kabul edilen kitaplarda ise toplumun ahlakını bozacak konuların yer alması Osmanlı Devleti'nin dikkat etmesini gerektirmiştir. Siyaseten muzır kabul edilen yayınlara bakıldığında arşiv belgelerinde sadece muzır olarak ifade edilmiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin son asrında yaşamış Meşrutiyet taraftarı bir asker ve tarihçi olan Ahmet Saib Bey'in dönem içerisinde siyaseten muzır kabul edilen yayını Rehnüma-yı İnkılap kitabı üzerinden yürütölmeye çalışılmıştır. Ahmet Saib Bey aslen Rus asıllı olup Osmanlı Devleti'ne sığınmış bir subaydır. Osmanlı Devleti'nde çeşitli askeri görevlerde bulunduktan sonra Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır da yaverliğini yapmıştır. Mısır da bulunduğu süre zarfında İttihat ve Terakki Partisi ile yakın temasta bulunmuştur. Mısır da Sancak ve Şura-yı Ümmet gazetelerini çıkarmıştır ki Şura-yı Ümmet gazetesi İttihat ve Terakki Partisinin yayın organı mahiyetinde bir gazeteydi.

Osmanlı Devleti'nde yasaklanan kitaplar da yazarların şahsiyeti de önemliydi. Dönem içerisinde yazarın siyaseten hangi düşüncede olduğu göz önünde bulundurulmaktaydı. Ahmet Saib Bey'in İttihat ve Terakki Partisi ile yakın temasları olması kitabın yasaklanmasında ilk nedeni işaret etmektedir.

Yasaklanmaya sebep olabilecek diğer bir neden ise yasaklı kelimelerin kullanımınıdır. Çeşitli kaynakları kullanarak tespit edilen yasaklı kelimelerden birçoğunu Ahmet Saib Bey fazlaca kullanmıştır. Kitapta geçen yasaklı kelimeler arasında İstibdat, hürriyet, müsavat, meşrutiyet, Kanun-i Esasi, Yıldız, inkılap vs. bulunmaktadır.

Kitabın içeriğine bakıldığında zaman; yazar eserinde, Osmanlı Devleti'nin çöktüğünü sebepleri ile ortaya koymaya çalışmıştır. Ortaya koymuş olduğu ilk durum Osmanlı Devleti'nin kötü idareye sahip olmasıdır. Avrupalı Devletlerin iyi idare edildiğini ve devlet mekanizmasının doğru inşa edildiğinden bahseden yazar Osmanlı Devleti'nin düzelmesini de buna bağlamıştır.

Kitabın içeriğinde son dönem Osmanlı padişahlarının bazıları hakkında özellikle de II. Abdülhamid hakkında ağır eleştirilere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra diğer bölümlerde de vükela ve devletin diğer memurları hakkında ciddi eleştiriler yapmıştır ki bu şekilde 1894

Nizamnamesine aykırı davranılmıştır. Dönem içerisinde halkı galeyan getiren fikirlerden bahsetmekte olumsuz değerlendirilmiş ve beş yıldan az olmamak kaydıyla bu tarz yayın yapanlara hapis cezası getirilmiştir. Rehnüma-yı İnkılap kitabında da bu durumun pek çok örneğini görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin sansür anlamında en karışık dönemi olarak nitelendirilebilecek II. Abdülhamid döneminde siyaseten kontrolü elinde tutmak isteyen ve halkın herhangi bir şekilde anlayışına zarar verecek yayınları kontrol etme noktasında ciddi çalışmalar yapıldığı bilinmekle birlikte Rehnüma-yı İnkılap kitabının da bundan nasibini aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA. DH. MKT. Dosya No:1664, Gömlek No:10, 10 Safer 1307- (6 Ekim 1889).
- BOA, DH. MKT. Dosya No: 2360, Gömlek No: 52, H. 16.02.1318, (15 Haziran 1900).
- BOA. DH. MKT. Dosya No: 631, Gömlek No: 31, 12 Şevval 1320,(12 Ocak 1903).
- BOA. DH. MKT. Dosya No: 686, Gömlek No: 54, 17 Muharrem 1321, (15 Nisan 1903).
- BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, H. 1332 Ra 14, (10.02.1914).
- BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, Gömlek No: 15, H. 10.08.1332, (04.07.1914).
- BOA. İ. DH, Dosya No: 1509, Gömlek No: 80, H. 1332 N 26, (18.08.1914).
- BOA. İ. DH, Dosya No: 1513, Gömlek No: 50, H. 19.06.1333, (04.05.1915).
- BOA, İ. HUS. Dosya No: 77, Gömlek No: 91, H. 12.05. 1317, (18 Eylül 1899).
- BOA. HR. TH. Dosya No:104, Gömlek No: 79, 3 Cemaziyülevvel 1308- (15 Aralık 1890).
- BOA. MF. MKT, Dosya No:1216, Gömlek No: 66, H. 20.08.1334, (22.06.1916).
- BOA. MF. MKT, Dosya No: 1299, Gömlek No: 17, H. 19.11.1335, (06.09.1917).
- BOA. Y. MTV. Dosya No:230, Gömlek No:81, H. 16.02. 1320, (24 Mayıs 1902).
- B.O.A. Y. PRK. M, Dosya No:11, Gömlek No:26, 29 Zi'l-hicce 1320, (29 Mart 1903).
- BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 19, Gömlek No: 114, H. 13.07. 1322, (23.09.1904).
- BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 21, Gömlek No: 14, H. 26.06.1323, (28.08.1905).
- BOA. Y. PRK. MK, Dosya No: 20, Gömlek No: 86, H. 16.11.1322, (22.01.1905).
- BOA. Y.EE. KP. Dosya No: 17, Gömlek No: 1685, 11 Şevval 1320, (11 Ocak 1903).

Kitaplar

- Babinger, F. (1982). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. Çev: Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Berzeg, S. (1995). Kafkas Diasporası'nda Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü. Samsun: Sönmez Ofset Matbaacılık.
- Demirel, F. (2007). II. Abdülhamid Döneminde Sansür. Bağlam Yayıncılık.
- İnuğur, M. N. (1999). Basın ve Yayın Tarihi. İstanbul: Der Yayınları.
- İrtem, S. K. (1999). Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür. İstanbul: Temel Yayınları.
- İskit, S. (1939). Türkiye de Matbuat Rejimleri. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Ülkü Matbaası.
- Karal, E. Z. (2007). Osmanlı Tarihi I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907). Ankara: TTK Yayınları.
- Koloğlu, O. (1992). Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2010). Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kudret, C. (2000). Abdülhamid Döneminde Sansür I. İstanbul: Çağdaş Matbaacılık.
- Lamairres, Vatsyayana, Kamasutra. (H.1329). Kavaid-i Aşk ve Seveda. İstanbul: Matbaa-yı Kader.
- Lamairres, Vatsyayana, Kamasutra. (1329). Sevmek Sanatı. İstanbul: Matbaa-yı Kader.
- Loria, J. (2016). Türkiye'de Sansür Eğlenceleri, Haz. Arda Odabaşı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Saib, A. (H.1326). Abdülhamid'in Evâil'i Saltanatı. Kahire: Hindiyeye Matbaası.
- Saib, A. (1917). Caucase: Les Revendications des peuples du Caucase, Impr. Stockholm: Stellan Stal.
- Saib, A. (H.1327). Hakâyık-ı Târihiyye ve Siyasiyye. İstanbul: İkbâl-i Millet Matbaası.
- Saib, A. (H.1327). Nereye Gidiyoruz? Mâzi, Hâl ve İstikbâl. İstanbul: Matbaa-i Cihan.
- Saib, A. (H.1327). Rehnüma-yı İnkılap. Kahire: Hindiyeye Matbaası.
- Saib, A. (H.1327) Son Osmanlı-Rus Muharebesi. Kahire: Hindiye Matbaası.
- Saib, A. (H.1327). Şark Meselesi. İstanbul: İkbâl-i Millet Matbaası.

Saib, A. (H.1328). Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hâzirası. İstanbul: İktal-i Millet Matbaası.

Saib, A. (H.1326). Tarih-i Sultan Murad Hâmis. Kahire: Hindiye Matbaası.

Saib, A. (H.1326). Vaka-i Sultan Abdülaziz. Kahire: Hindiye Matbaası.

Saib, A. (2014). Vaka-ı Sultan Abdülaziz, Yayına Hazırlayan: Mehmet Köseoğlu, Cem Ofset Matbaacılık.

Topuz H. (2018). II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Topuz, H. (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Uşaklıgil, H. Z. (2017). Kırk Yıl. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yalçın, H. C. (2002). Edebiyat Anıları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

(1900).Memalik-i Mahrusa-i Şahaneye Duhul ve İntişarı Memnu Bulunan Kütüb ve Risail-i Muzırranın Esamisini Mübeyyin Cedveldir. İstanbul: Matbaa-i Osmanîye.

Makaleler

Altuntek, S. (1993). “İlk Türk Matbaasının Kuruluşu ve İbrahim Müteferrika”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10(1), 1993, s.191-204.

Ataman, B. (2009). “Türkiye’de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü”, Marmara İletişim Dergisi, S.14, s 21-49.

Beydilli, K. (2003). “Matbaa”, D.İ.A. (Diyanet İslam Ansiklopedisi),C. 28, Ankara, s. 106-107.

Birinci, A. (2006). “Osmanlı Devleti’nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 4(7), s. 291-349.

Ceylan, A. (2006). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayınında Hukuki Düzen (1839-1876)”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.1, s.139-155.

Çayır, F. (2009). “Türk Basımı ve Sansür”, Hukuk Gündemi Dergisi, s.36-43.

Çelik, Y. (2009). “Yöneten-Yönetilen İlişkisinde Sansür”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, s.72-87.

Demir, Ş. (2015). “İktidar Basın İlişkilerinin Osmanlı da Görünümü”, International Journal of Social Science, No: 33, s.367-377.

- Demirel, F. “Osmanlı Devleti’nde Kitap Basımının Denetimi”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, S,5, s.89-104.
- Demirel, F. Çavaş, R. (2005) “Yeni Bulunan Belgeler Işığında II. Abdülhamid’in Yaktırdığı Kitapların Bir Listesi”, Müteferrika Kitabiyat Dergisi, s.3-23.
- Doğan, C. (2012). “1845 Polis Nizamnamesi: 12. Ve 13. Maddeler Üzerine Bir Yeniden Değerlendirme”, International journal of Social Science, 5(5), s.75-92.
- Durmuş, B. (2017). “Matbaa Teknolojisinin Osmanlı Devletine Giriş Koşulları ve Tartışmalar”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5(2), s.950-968.
- Ercoşkun, T. (2017). “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Kaplan[zade] Ahmed Saib (1860-1918)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 36(61), s 95-138.
- Ercoşkun, T. (2008). “Ahmed Saib ve Sancak Gazetesi”, Kebikeç Dergisi, S.26, s.97-150.
- Fidan, M. A. “Arşiv Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti’nde Bazı Romanların Mahzurlu Bulunma Nedenleri”, III. Milletlerarası Roman Romanda Tarih Bilgi Şöleni, s.133-147.
- Gürbüz, Ö. I. (2018). “Abdülhamid Döneminde Sansürlenmiş Piyesler”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 4(8), s.187-198.
- Korkmaz, Ş. (1999). “İbrahim Müteferrika ve ilk Türk Matbaası”, Dini Araştırmalar Dergisi, 2(5), s.285-297.
- Saydam, A. (2019). “Osmanlı Hükümeti ve Yabancı Kaynaklı Muzır Yayınlar”, Akademik Bakış Dergisi, S.71, s.251-264.
- Özkorkut, N. Ü. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51(3), s.65-84
- Tunaya, T. Z. (1985). “Osmanlı Basını ve Kanuni Esasi-Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Basın Maddesi”, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 81-82.
- Üstüner, A. (2018). “II. Abdülhamid Dönemi Basın-Yayın Faaliyetlerine Bir Örnek- Erbilli Mehmet Latif Efendi ve Yayınları”, Avrasya İncelemeleri Dergisi, s.1-26.
- Yıldırım, T. (2009). “Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme”, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I, s.285-324.

Gazeteler

Haluk Şehsuvaroğlu, Tarihten Sayfalar: Ahmed Saib Bey, Akşam Gazetesi, No: 11276, 4 Mart 1950.

İnternet Kaynakları

Mahmud Nedim Paşa, TDV Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-nedim-pasa> (Erişim Tarihi:12.11.2019).

Ahmed Saib Bey'in Bildirisi,

https://www.worldcat.org/search?q=au%3AAhmed+Saib+Kaplan+Zade%CC%81.&qt=hot_author (Erişim Tarihi: 24.02.2020).

Mustafa Reşid Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-resid-pasa> (Erişim Tarihi: 24.02.2020).

Mehmed Emin Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-pasa-mehmed-emin> (Erişim Tarihi:24.02.2020).

TDK Sözlüğü, “Sansür” maddesi, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sans%C3%BCr>. (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2020).

Fuad Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuad-pasa-kececizade> (Erişim Tarihi: 24.02.2020).

Gazi Osman Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-osman-pasa> (Erişim Tarihi 21.10.2019).

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-ahmed-muhtar-pasa> (Erişim Tarihi 24.02.2020).

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-pasa-kibrisli> (Erişim Tarihi 24.02.2020).

Köprülü Mehmed Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/koprulu-mehmed-pasa>. (Erişim Tarihi 24.02.2020).

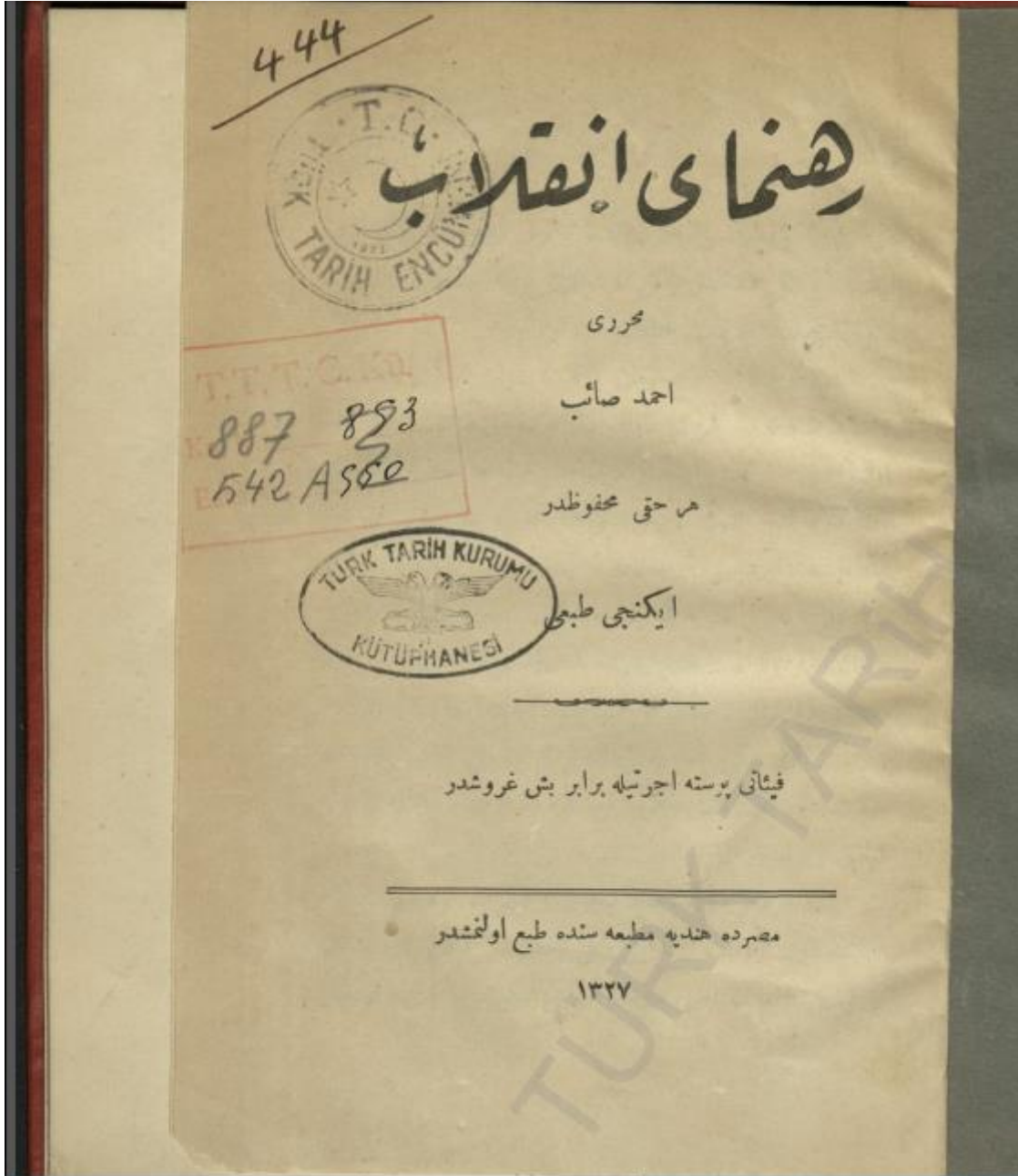
Midhat Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/midhat-pasa> (Erişim Tarihi 24.02.2020).

Hüseyin Avni Paşa, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-avni-pasa> (Erişim Tarihi 22.10.2019).

Sakīfetü Benî Sâide, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakifetu-beni-saide> (Erişim Tarihi 22.10.2019).

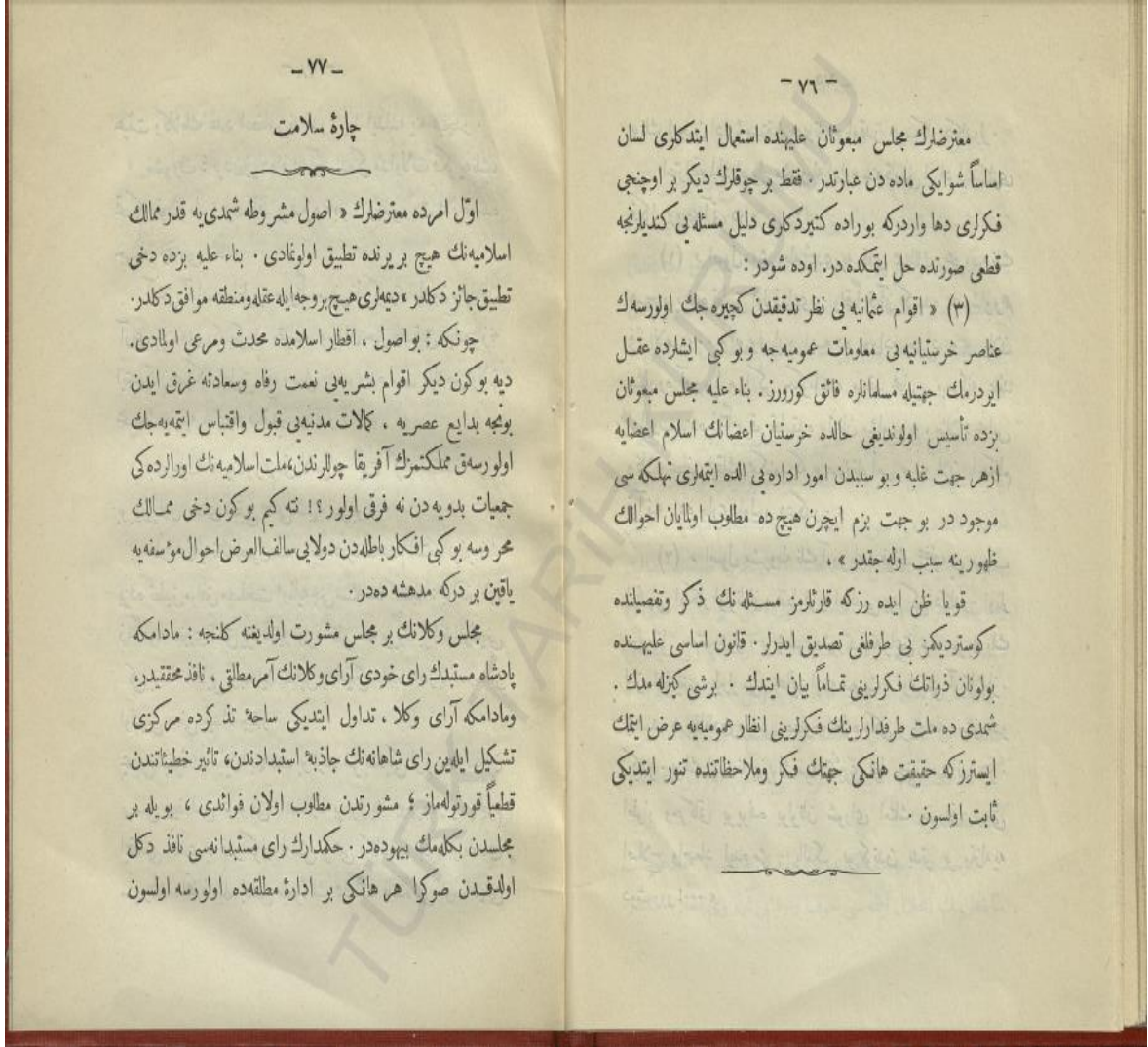
EKLER

EK I.

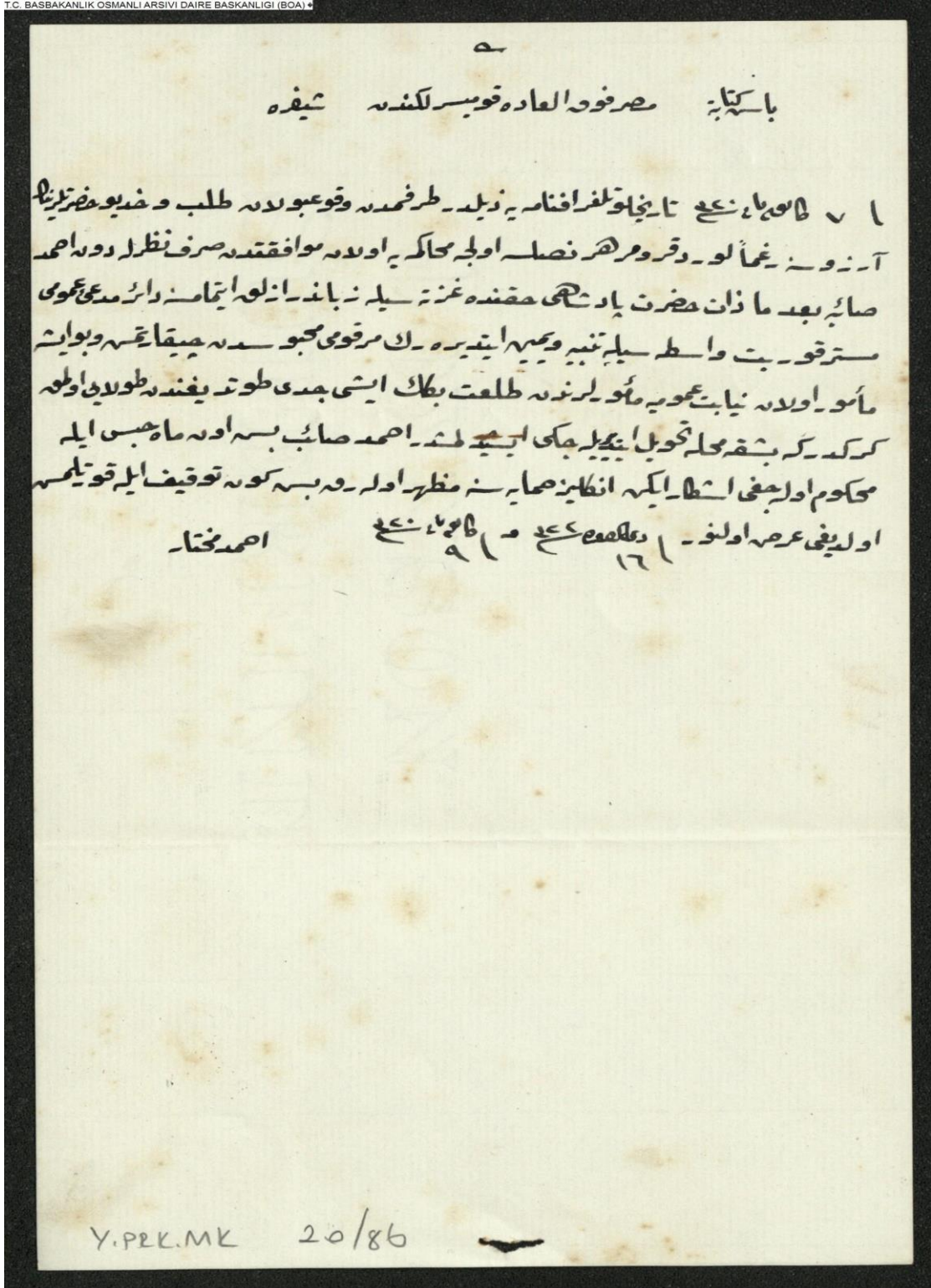
Rehnuma-yı İnkılap kitabı ikinci baskı kapak sayfası.

Rehnuma-yı İnkılap kitabı Çare-i Selamet bölümü.

Ahmed Saib Bey'in bir daha padişaha karşı hakaret içeren söz kullanmayacağına dair söz vermesi üzerine serbest bırakıldığını gösterir belge.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Osman Furkan Aslan

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Erciyes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Mesleki Deneyim

İstem Temel Lisesi- Tarih Öğretmeni

2018-2019

Özel FenTek Koleji-Tarih Öğretmeni

2019-(Halen)